

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 9 Sayı: 1 Yıl: 2022
Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları

Yayın No : 09.0700.0000.000/BY.022.025.1119
e-ISSN : 2147-4419

Derginin Sahibi : Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına
Prof. Dr. Türkmen TÖRELİ
Sorumlu Müdür : Prof. Dr. Engin AKDENİZ
Editör : Doç. Dr. Murat ÖZGEN
Dr. Öğr. Üyesi Gülfer TUNALI
Yönetim Yeri : T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi
Tınaztepe Yerleşkesi Buca - 35390 İZMİR

Yazışma Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Tınaztepe Yerleşkesi, Buca, İZMİR
Tel : 0 (232) 301 79 02
Faks : 0 (232) 453 90 93

Yayın Türü : Akademik Hakemli Dergi
Niteliği : Bilimsel Süreli Yayın. Yılda iki kez yayınlanır.

Bu dergide COPE (Committee on Publication Ethics) yönergesine uygun etik ilkeler uygulanmaktadır.

Yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

© Tüm Hakları Saklıdır.

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Hakemli Dergi
Cilt: 9 Sayı: 1 Yıl: 2022

Baş Editörler

Doç. Dr. Murat ÖZGEN
Dr. Öğr. Üyesi Gülfer TUNALI

Alan Editörleri

- Prof. Dr. Cafer ŞEN (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ (Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara, Ankara Üniversitesi, Arkeoloji)
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇELİKEL (Denizli, Pamukkale Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Şahika KARACA (Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı)
Prof. Dr. Yıldız AKPOLAT (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyoloji)
Doç. Dr. Elif KESER KAYAALP (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Müzecilik)
Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU (Van, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Felsefe)
Doç. Dr. Gamze KESKİN YURDAKURBAN (Kırklareli, Kırklareli Üniversitesi, Felsefe)
Doç. Dr. Sabine LADSTÄTTER (Viyana, Avusturya Bilimler Akademisi, Arkeoloji)
Doç. Dr. Songül ERCAN (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Kadın Çalışmaları)
Dr. Öğr. Üyesi Ahu Selin ERKUL YAĞCI (İzmir, Ege Üniversitesi, İngilizce Mütercim Tercümanlık)
Dr. Öğr. Üyesi Gözde KIRAL UÇAR (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Psikoloji)
Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm TÜTÜNCÜ (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Tarih)
Dr. Okan KUBUŞ (Magdeburg, Magdeburg-Stendal Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, İşaret Dilleri)
Dr. Öğr. Üyesi Servet KAÇAR BAŞARAN (Denizli, Pamukkale Üniversitesi, Psikoloji)
Dr. Öğr. Üyesi Umut DEMİRHAN (Mersin, Toros Üniversitesi, Dilbilim)

Yardımcı Editörler

Arş. Gör. Abdullah KÜÇÜK (Ardahan Üniversitesi)
Arş. Gör. Esra AYDIN ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Mete Han ARITÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Kopya Editörleri

Arş. Gör. Başak ÖKSÜZLER CABILAR (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Arş. Gör. Murat YILMAZ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Arş. Gör. Pelin BİNTAŞ ZÖRER (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Arş. Gör. Sedef TULUM AKBULUT (Dokuz Eylül Üniversitesi)

İngilizce Dil Editörü

Arş. Gör. Sitem İNCE (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Türkçe Dil Editörü

Öğr. Gör. Tuğba KARAKAYALI (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
MLA Uluslararası Endeksinde taranmaktadır.

Dokuz Eylül University Journal of Humanities is indexed
in the MLA International Bibliography.

Yayın Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Aylin NAZLI (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Dilek DİRENÇ (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU (Ankara, Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakkı UYAR (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Kamil İŞERİ (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent AYSEVER (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazile KALAYCI (Ankara, Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Neslihan KANSU YETKİNER (İzmir, İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat KAYA (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Rezzan SİLKÜ (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevinç ÖZER (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK (Malatya, İnönü Üniversitesi)
Prof. Dr. Şebnem TOPLU (İzmir, Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Şeref ULUOCAK (Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Geoff BOVE (İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Güncel ÖNKAL (İstanbul, Maltepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Lucas THORPE (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi)
Doç. Dr. Sandrine BERGES (Ankara, Bilkent Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Aykut HALDAN (Edirne, Trakya Üniversitesi)
Dr. Deniz ÖZYILDIZ (Amherst, Massachusetts Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Iğın AKTENER (İzmir, İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İpek Pınar UZUN (Ankara, Ankara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Saniye VATANSEVER (Ankara, Bilkent Üniversitesi)

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Cilt: 9 Sayı: 1 Yıl: 2022

İÇİNDEKİLER

Çokkültürlülük Mü Çokkültürcülük Mü? Aydın MÜFTÜOĞLU	1
Reconstructing Gender in Science Fiction: Charlotte Perkins Gilman and James Tiptree, Jr Ufuk GÜNDOĞAN	14
<i>Tercüme</i> Dergisinde Üretken Bir Eleştirmen: Melâhat Özgü Abdullah KÜÇÜK, Müge İŞIKLAR KOÇAK, Ahu Selin ERKUL YAĞCI	30
Trafik Sosyolojisi Bağlamında Bir İnceleme: Büyükkada'da Yaşayanlar Gözünden Günübirlik Ziyaretçiler ve Kiralık Bisikletler İrfan KAVAZ, Yıldız AKPOLAT	52

Makale Bilgisi: Müftüoğlu, A. (2022). Çokkültürlülük mü Çokkültürcülük mü? DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 1-13	Article Info: Müftüoğlu, A. (2022). Multiculturalism or Multiculturalism? DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 1, pp. 1-13
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 06.11.2021	Date Submitted: 06.11.2021
Kabul Edildiği Tarih: 03.01.2022	Date Accepted: 03.01.2022

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK MÜ ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK MÜ?

Aydın Müftüoğlu*

ÖZ

Küreselleşmeyle ilgili tartışmalarda üzerinde uzlaşılan noktalardan birisi de küreselleşme adı verilen sürecin iki kutuplu olduğu ve bu kutuplar arasında ciddi bir gerilimin bulunduğudür. Buna göre bu süreç bir yandan sermayenin özgürce hareket edebilmesi için homojenleştirici bir etkide bulunmakta, öte yandan farklı etnik kimliklerin tanınması yönünde ayrıştırıcı bir işlev üstlenmektedir. Farklı etnik kimliklerin tanınması ise gerek teorik gerek pratik planda başlı başına ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Acaba politik liberalizmin temelini teşkil eden bireysel haklardan hareketle bir çokkültürcü politika yeterli olabilir mi, yoksa kolektif haklar temelinde bir çokhukuklu toplum modelini mi benimsemeliyiz? Farklı kimliklerin tanınma taleplerinin karşılanmasıyla ilgili tartışmalarda ön plana çıkan iki temel yaklaşım bize şu soruyu soruyor: Çokkültürlülük mü? Çokhukukluluk mu?

Anahtar Sözcükler: Kültür, kimlik, çokkültürcülük, çokhukukluluk, demokrasi, haklar ve özgürlükler, birey, benlik, komünite, kamusal alan, toplum

MULTICULTURALITY OR MULTICULTURALISM?

ABSTRACT

One of the main subjects agreed upon within the discussions on globalization is that the process in question is bipolar and there is a tension between these poles. According to this view, this process has a homogenizing effect on free movement of capital on the one hand, and on the other hand it has a heterogenizing effect because of the demand of recognition of different identities. Recognition of different identities is a problem on its own, both in theory and practice. Then, can a multicultural politics stemming from the liberal politics depending on individual rights be sufficient or should we hold a multilaw society model based on collective rights? These two main approaches, coming to the fore within the debates on recognition of different identities, ask us such a question: multiculturalism or multilaw?

Keywords: Culture, identity, multiculturalism, multilaw, democracy, rights and liberties. individual, self, community, public realm, society

* Doktor Öğretim Üyesi, Ege Üniversitesi, aydinmuf@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6727-1188

1. GİRİŞ

Çokkültürcülük tartışmalarının düşünce evrenimizin merkezine yerleşmesi yeni sayılabilecek bir durumdur. Bu durum, yakın zamanlarda iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkması ile belirginleşmiştir. Peki, o hâlde çokkültürcülük tartışmalarının ortaya çıkışını hazırlayan koşullar nelerdir ve bu tartışmaların içeriği nedir? Bu soruyu yanıtlamanın yolu, özellikle 20. yüzyılın son dönemini belirleyen politik ve kültürel koşulları ele almak ve söz konusu tartışmaların içeriğinin bu koşullar ışığında nasıl belirlendiğini ortaya koymaktır. Kısaca ifade etmek istersek, tartışmaların içeriği ve ele alacağımız koşullar iç içe geçmiştir durumdadır.

20. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen politik gelişmelerden birinin, iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkması olduğu söylenebilir. Küreselleşmenin etkin bir rol oynadığı dönemde boy gösteren bu gelişme, çalışmamızın konusunu teşkil eden küresel bir heterojenleştirici etkiyi beraberinde getirdi ve modern toplumların de facto çokkültürlü yapısı üzerinde yükselen çokkültürcülük tartışmasını başlattı. Oysa yakın zamana kadar varlığını sürdüren iki kutuplu dünya düzeninin egemen olduğu dönemde, her kutbun kendine özgü evrensellik iddiasında olan bir dili vardı; kutuplar, kendilerini kabul ettirebilmek için bu evrensel dilleri kullanıyorlardı. Kutupların dağılması ile birlikte, bu evrensel dillerin yerini, evrensel diller tarafından baskı altında tutulduğunu iddia eden tikel diller aldı. Ortak insanlık idealinin yerine, farklı kültürleri temsil eden etnik, dinî, cinsiyet vb. temelli aidiyet grupları geçti. Artık Doğu Bloku ortada yoktu ve tüm bu olup biten yeni gelişmelerin muhatabı liberal demokrasilerdi. Tüm bu süreçlere/gelişmelere ek olarak, felsefede karşımıza çıkan ve bir anlamda bu süreçle paralellik taşıyan postmodernizmin, evrensel olanın yerini yerel olana terk etmesi sürecindeki önemini teslim etmemiz gerekir. Evrensel olanın epistemolojik statüsünün sorgulanması, etik, politik ve estetik bağlamda baskıcı karakterinin ön plana çıkarılması, onun yerel olan karşısındaki konumunun sorgulanmasına neden oldu.

Liberal demokrasiler, Doğu Bloku'nun var olduğu dönem boyunca, kendilerini özgürlük kavramını temel alarak savunmaya çalıştılar. Bu dönemde liberalizmin temel kavramı/değeri özgürlüktü. Doğu Bloku'nun ortadan kalkması ve o güne değin baskı altında tutulan/tutulduğunu iddia eden tikel dillerin sahne almasıyla birlikte, liberalizmin krizi olarak adlandırabileceğimiz durum ortaya çıktı. Liberalizmin merkezî kavramının sorgulandığı bu süreçte, artık liberalizmin merkezî kavramı olarak özgürlüğün yetersiz olduğu kabul edilmeye başlandı. Bu durum, post-endüstriyel Batı toplumlarına özgü bir fenomen olarak boy gösterdi; ancak dağılan Doğu Bloku ülkelerindeki etnik ayaklanmalar başta olmak üzere dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkan benzer gelişmelerin, yani farklı kimliklere ilişkin tanınma taleplerinin, buraya değin betimlemeye çalıştığımız krizin patlak vermesine ve derinleşmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Böylece liberalizm, farklı kimliklere ilişkin tanınma talepleri ile yüzleşmek zorunda

kaldı; bu bağlamda, özgürlük, liberalizmin merkezî kavramı olmaktan çıktı ve onun yerini eşitlik aldı. Bu gelişmeye paralel olarak epistemolojik planda tikel-evrensel ve politik planda birey-komünite ve komünite-toplum ilişkisi sorgulanmaya, eldeki teorik malzeme buna uyarlanmaya çalışıldı. Nitekim çağdaş politika felsefesine damgasını vuran liberaller-komünitaryenler tartışması, tam da bu bağlamda ortaya çıkan ve bu krize çözüm arayan bir tartışma olarak şekillendi. Bu nedenle söz konusu tartışma modern demokrasinin krizine işaret etmesi bakımından fevkalade önemli ve verimli bir tartışmadır. Biz burada bu tartışmaya değil, tartışmaya katılan tarafların beslendiği kaynaklar olarak modern demokrasinin sözcük dağarcığına ve felsefe tarihi bağlamında onu değişime uğratan uğraklara ve dönüşümlere odaklanacak, iki farklı kavrayışı belli temalar üzerinden karşılaştırmalı olarak ele almaya çalışacağız. Burada gözden geçirilen/mevcut duruma ayarlanmaya çalışılan başlıca kavramlar, birey, benlik, yurttaş, kültür, komünite, kamusal alan ve toplumdur; fakat bunların yanına, geleneksel liberalizme yabancı olan yeni bir unsur olarak kolektif haklar da eklenmiştir ki, onu daha sonra ele alacağız.

2. Modern Demokrasinin Kavramsal Dokusu ve Tarihsel Serüveni

Yakın dönemde liberalizmin kriziyle ortaya çıkan bu dönüşüm, yerel-evrensel gerilimi ve bu bağlamda ortaya çıkan birey-komünite ile toplum-komünite ilişkilerinin dayattığı kavramsal ve pratik değişim süreci, felsefi açıdan bakıldığında, iki farklı felsefi ve politik anlayışın karşı karşıya gelmesidir aslında: Geleneksel liberalizm ile Alman idealizmi. Bu iki gelenek arasındaki çatışma, birey ve kültür anlayışları olmak üzere iki farklı temel düzeyde tezahür eder. Bu nedenle bu iki geleneğin bireyden ve kültürden ne anladığına bakmak gerekir.

Geleneksel liberalizm ile Alman idealizminin birbirlerinden ayrıldıkları temel noktalardan birisi, temsil ettikleri/ortaya koydukları birey anlayışlarıdır. Liberal gelenek, tarihsel kökenleri Hobbes'a kadar giden bir birey anlayışını politik öğretisinin temel dayanak noktası hâline getirmiştir. Bu noktada söz konusu felsefi antropolojiyi ele almak için çalışmamızın Hobbes uğrağındaki felsefi antropolojiye yakından bakmamız gerekecektir. Hobbes'a göre insan denen hayvan, doğası gereği, tarih dışı, gayriahlaki ve asosyal varoluşa sahip bir varlıktır. Hobbesçu tasarımda bireyin varoluş tarzı, psikolojik ve biyolojik etkenlerle açıklanır; dolayısıyla bireysel varoluşun özü/hakikati, bireyin tutkuları ve öz-çıkarından ibarettir (Hobbes, 1968, ss. 85-223). Felsefi antropolojisinde yersiz yurtsuz Kartezyen Cogito'nun izinden giden Hobbes, ortaya koyduğu bu birey anlayışına fevkalade önemli bir unsuru ekler: Bu doğal haktır. Buna göre devredilemez nitelikteki doğal hak "Her insanın kendi doğasını korumak için, kendi gücünü istediği gibi kullanma ve böylece kendi yargısı ve aklının bu amaca en uygun araçlar olarak düşündüğü her şeyi yapma özgürlüğüdür." (Hobbes, 1968, s. 189). Açıktır ki, *Kartezyen Cogito*, böylece Hobbes tarafından hak öznesine dönüştürülmüş ve bu sayede saf güç ilişkilerine saplanmaya neden olan

Machiavelli'nin antropolojisi de aşılmıştır. Hemen belirtmek gerekir ki, burada karşımıza çıkan hak, tamamıyla bireysel karakter taşıyan bir hak anlayışının ürünüdür.

Bu nitelikleriyle birey, Hobbes'un politika felsefesinin ve özgül olarak toplum anlayışının merkezî kavramı haline gelmektedir. Buna göre birey, hem toplumun kurucu unsurudur hem de en yüksek değer olması bakımından toplumdaki önce gelir. Doğası gereği egoist olan bu bireyin temel hedefi/amacı, temel hak ve özgürlükler aracılığıyla kamusal alanda kendisine bir yer açıp/edinip kendi tutku ve öz-çıkarlarını doyurmaktır. Birey, kendi dışındaki her şeyi bu hedefe/amaca ulaşmada bir araç olarak görür. Geleneksel liberalizmin can damarı, aynı zamanda, bu araçsalcı epistemolojidir. Buna göre birey için kendi dışında gördüğü tüm varlıklar kendi öz-çıkarını elde etmede, kendi içgüdü ve tutkularını doyurmada birer araçtır. Birey, bu temel yönelimine bağlı olarak, kendi öz-çıkarı ve doyumu için sürekli mücadele eder ve araçlar üretir. Bu araçları üretmek ve ele geçirmek için birey, özgürce hareket edebileceği bir alana ihtiyaç duyar (Mill, 1985, ss. 77-100; Watkins, 1973, ss. 69-99; Macpherson, 1962, ss. 19-46, ss. 238-247). Liberal öğretisi, Hobbes'tan başlayarak, bu nedenle, "dışsal engellerin yokluğu"nu temel alan negatif özgürlük anlayışını benimser (Hobbes, 1968, s. 189). Bu özgürlük anlayışı modern liberal bireyciliğin tarih, toplum ve kültüre karşı korunmasını sağlayan en önemli felsefi unsurlardan birisidir (Plant, 1992, ss. 23-74; Tomlin, 1986, ss. 143-170). Kısaca ifade etmek gerekirse, birey doğa vergisi yeteneklerini ve farklılıklarını sahip olduğu hak ile sözleşmeden sonra topluma taşır ve öz-çıkarımın peşinde kullanmayı sürdürür.

Herder'in költürcülüğünden de beslenip Fichte-Hegel çizgisinde belirginleşen Alman idealizmi geleneğinde ise, birey, tarihsel-toplumsal-költürel bir varoluşa sahip, doğası gereği moral bir varlık olarak tanımlanır. Böylece birey doğal farklılıklara değil tarih, toplum ve költür üzerinden ortaklığa gönderen bir varlık olarak insana dönüşür (Bowie, 2003, ss. 50-54). Bu moral doğa tarihinde gelişerek en yetkin formuna ulaşır. Burada liberal geleneğe yönelik temel itiraz, liberal bireyin gerçekte hiç var olmamış, ahistorik, asosyal ve aköltürel bir varlık olduğudur. Buna göre birey (tikel insan), belli bir költürel ortamın ürünü olup, ancak onun sayesinde kendisi olabilmekte, kendisini ifade edebilmektedir. Bu gelenekte insan, hem içinde yaşadığı költürün (tin) hakikatinin taşıyıcısı hem de söz konusu hakikati yeniden üreten özne durumundadır. Bireysel varoluşun hakikati, bireyin içinde yaşadığı toplumun/ortak költürün hakikatidir, yani o toplumun Tin'idir (Bowie, 2003, ss. 81-88; Stace, 1955, ss. 404-439). Burada bireysel varoluşun hakikati ile kastedilen şey, költürün merkezinde yer alan ahlaki hakikattir; bu ahlaki hakikat, çoğu zaman tüm insani etkinlikleri belirlemeye yönelik bir kolektif kimlik -örneğin bir etnik kimlik olarak Alman olmak- aracılığıyla veya böylesi bir kimliğin içine gizlenmiş olarak görünüşe çıkar. Peki, nasıl olup da bu hakikat tüm insani etkinlikleri belirleyebilmektedir? Bu soruyu yanıtlamak için bu çizgideki birey anlayışına özgü bir dikotomiden söz etmek

gerekir. Buna göre insan doğası gereği hem doğal bir varlık, yani *homo anthropos* hem de yapay bir dünyada yaşayan moral bir varlık, yani *human*'dır. Kültürcü felsefe geleneğini içinde barındıran Alman idealizmi, insanı hayvandan ayıran yan olarak *human* üzerinde yükselen bir düşünce sistemi olduğundan, bu gelenekteki filozofların ortaya koyduğu/temsil ettiği birey anlayışlarında, geleneksel liberalizme özgü araçsalcılığa son derece sınırlı bir yer vardır veya hiçbir biçimde yer yoktur. Zira bu geleneğe göre insanı insan yapan şey, liberal geleneğin temel aldığı tutkular ve öz-çıkar değil, diğer türdeşleriyle/benzerleriyle araçsal nitelik taşımayan toplumsal bağlar kurabilmesini sağlayan moral yanıdır. Nitekim Hegel, liberallerden farklı olarak, soyut bir birey anlayışını temellendiren hipotetik bir toplum öncesi duruma değil, insanın bu moral doğasını açıkça ortaya koyduğu kurum olarak aileye odaklanmaktadır. Hegel aileyi şu şekilde betimlemektedir:

Aile...duygusal bir bağ veya aşk ilişkisi gibi bir şey değildir. Öyle görünüyor ki, birey olarak ailenin üyelerinin bir töz olarak ailenin bütünüyle ilişkisi törel (ethical) ilke üzerinden gerçekleşir. Öyle ki, her üyenin yaptığı şeyin ereği ile içeriği ve edimsel olarak var olan yalnızca ailedir... Bu belirlenim sadece aile içinde kalmaz; gerçekten tümel olan şeye, yani topluma taşınır. (Hegel, 1977, s. 269)

Yukarıdaki pasajdan da anlaşılacağı üzere, aile, insanın moral-rasyonel doğasını gerçekleştireceği tümel karakter taşıyan sivil toplum ve kurumlardan önceki ilk ve temel uğraktır. Böylece doğa/doğal olan bölüp, farklılaştırıp, ayırıştırırken, yapay olan, yani tarihsel-toplumsal nitelikteki etik/törel/kültürel unsurlar, insanları rasyonel birlikler hâline getirmektedir. Herder-Hegel çizgisindeki gelenek açısından liberal geleneğin temel aldığı insanın doğal yanı, ihmal edilebilir/aşılması gereken bir varoluşu temsil eder. O hâlde Alman idealistlerine göre insan (birey), kendisini ancak türdeşleri/benzerleri arasında gerçekleştirebilecek, gerçek bir insan olabilecektir.

Bu geleneğe karşımıza çıkan insanın başlıca hedefi, kendi özünü, yani bu tarihsel-toplumsal-kültürel doğasını yaşama geçirerek kendisini ifade etmektir. Bu, insanın kendi doğasını dışsal kılması demektir; insanın bunu yapabilmesinin kavramsal karşılığı ise pozitif özgürlüktür. Pozitif özgürlük, insanın kendi değerlerine, kendi koyduğu yasalara uygun davranmasıdır. Bu özgürlük anlayışı, insani özün dışsallaştırılması için uygundur. Pozitif özgürlük hem tek tek bireyler için hem de toplumlar için geçerlidir (Stace, 1955, ss. 395-430). Toplumlar da tıpkı bireyler gibi, kendi tarihsel-toplumsal doğalarını gerçekleştirmek isterler; bu nedenle pozitif özgürlük, toplumsal

düzeyde de geçerlidir ve kendini-belirlemenin hem etik hem de politik zeminini tesis eder (Shakian, 1990, ss. 169-213; Magee, 2000, ss. 173-211; Tomlin, 1986, ss. 194-247).

Bu noktada liberal gelenek ile Herder-Hegel çizgisinde belirginleşen geleneğin kültür anlayışlarını kısaca da olsa ele almak gerekir. Liberal gelenekte, Herder-Hegel çizgisinin tersine, doğa değiştirilemez bir karakterde düşünüldüğü için, bireyi kuşatan, onu belirleyen bir ortam anlamında kültür yoktur. İnsan doğası değiştirilemez nitelikte olduğundan, kültür, bireylerin sivil toplum alanındaki yapıp etmelerini, özel alana ilişkin gelenekleri ve kamusal alanda da bireysel karakterli temel hak ve özgürlükler temelinde bir hukuki çerçeveye oturtulmuş düşünüş ve davranış biçimlerini içeren araçsal bir bütündür (Hobbes, 1968, ss. 293-363). Kültür araçsaldır; çünkü bireyin kültürden beklentisi, kendi değiştirilemez doğasına uygun olarak, kendi tutkularını ve öz-çıkarcını tatmin etmektir. O hâlde bu bireyci ve araçsal karakter taşıyan kültürün ontolojisi de tamamıyla psikoloji ve biyolojiden oluşacaktır. Kamusal alan da bireysel tutku çıkarılardan hareketle tanımlandığı için, araçsalcı bir bakış açısından kavranılacaktır. Hukuk, aynı araçsalcı akıl yürütmeden hareketle kavrandığı için kültür ile bu anlamda bir ortaklığa sahiptir. Nasıl ki kültür bireyin öz-çıkarcına ve doyumuna uygun bir yapıdadır, aynı şekilde hukuk da bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alan araçsal bir yapıdır; zira devredilemez doğal hak, sözleşmeyle vücut bulan politik yapının iradesiyle pozitif hukukun temelinde yerleşip tam anlamıyla etkin hâle gelir (Macpherson, 1962, ss. 46-106, ss. 247-263; Gray, 1989, ss. 57-82; Tomlin, 1986, ss. 143-170; Plant, 1992, ss. 74-138, ss. 184-320).

Alman idealizminde ise kültür, bir toplumdaki tüm bireylerin varoluş tarzlarını belirleyen, yani onlara kim olduklarını, nasıl düşünmeleri ve eylemeleri gerektiğini bildiren bir tinsellik alanıdır. İnsanın gerçekten insan, yani *human* olmasını sağlayan tarihsel boyuta sahip, içeriği değerlerle belirlenen bu belirleyici yapay ortam olduğu düşünülür. Tüm öznelere kuşatan ve yaşamları şekillendiren bu tinsellik alanı, tarihsel-toplumsal bir varoluşa sahiptir. Kamusal alan ise, toplumun tininin/kültürünün kuşaktan kuşağa iletildiği, içselleştirildiği/kazanıldığı ve yeniden üretildiği yerdir. Böyle bir anlayışta, açıktır ki, kültür yaşamsal bir öneme sahiptir ve asla araçsal bir şey olarak kavranamaz. Kamusal alan tinselliğin alanı olduğuna göre, kamusal alanın ontolojisi de doğa/doğal olan, yani psikoloji ve biyoloji olamaz; kamusal alanın kendisi üzerine oturacağı zemin bir değerler sistemi olarak sosyal etik/töre (*sittlichkeit*) olacaktır. Bu, toplumun ortak bir anlam ufkuна sahip olduğu ve bir moral hakikati paylaştığı, bu hakikat temelinde tesis edildiği anlamına gelir (Stace, 1955, ss. 393-439). Nasıl ki liberal gelenekte birey, en yüksek değerdir ve toplumun kurucu unsuru olarak ondan önce gelmektedir, benzer bir biçimde toplumun kendisi temelinde kurulduğu en yüce değer olarak töre de toplumdan ve elbette bireylerden önce gelmektedir. O hâlde politik bir birlik olarak toplumun ortaya çıkışından önce gelen ve bu ortak moral hakikatin var olduğu tarihsel bir durum vardır. Bu durum, tüm

kurumlarıyla nesnelleşmiş olan Ulus Tini'nden (Volkgeist) önce gelen bir tarihsel gerçeklik olarak Ur-volk'a (Ulus Tini'nin devletten yoksun, kurumsallaşmamış hâli) tekabül eder. Böylece birey, varoluşunun zaten kendisi içerisinde şekillendiği bu sürece hizmet eden bir varlık olarak tasarlanır. Bu durumda hukuk, bireysel hak ve özgürlükleri değil, aslında o toplumun kültürünü/tinsel hakikatini ifade eden ve güvence altına alan bir yapıya dönüşür. Hukuk, liberallerin savladığı gibi, yansız olamaz; o, içine doğduğu ve onu belirleyen tinsellik nedeniyle zaten etik ile iç içe geçmiş bir hâldedir. O hâlde tamamıyla soyut, sözleşmesel ve tarafsız evrensel bir hukuk yerine, farklı törelerin cisimleşmiş ifadeleri olarak da düşünülebilecek, yani tikel ile tümelin iç içe geçtiği yerel hukuktan söz edilebilir (Shakian, 1990, ss. 169-213; Magee, 2000, ss. 173-211; Tomlin, 1986, ss. 194-247). Böylece hukuk, somut, tarihsel ve kültürle bağlantısı olan bir kuruma dönüşmektedir.

Buraya kadar geleneksel liberalizmin ve Alman idealizminin birey ve kültür anlayışlarını serimlemeye çalıştık. Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde ilginç bir gelişme oldu; başlangıçta belirttiğimiz politik ve kültürel gelişmelerin de etkisiyle, felsefi planda tarihî bir dönüşüm meydana geldi. Herder-Hegel çizgisinden beslenen çokkimliklilik ve çokkültürcülük gibi kavramlar da bu kırılmanın bir sonucu olarak düşünce evrenimize girmişlerdir. Mevcut konjonktürün sağladığı elverişli koşullar sayesinde, modernitenin bastırduğu veya ihmal ettiği kimliklerin geri dönerek tarih sahnesine çıkmaları liberalizmin krizini hazırlarken, farklı kimliklere ilişkin tanınma talepleri de kendilerini meşrulaştırma çabasına girişmişlerdir. İşte çokkimliklilik ve çokkültürcülük gibi kavramların ortaya çıktığı entelektüel iklim bu meşrulaştırma çabalarından oluşmaktadır. Peki, bu meşrulaştırma çabalarının temelinde yatan soru neydi?

Çokkimliklilik ve çokkültürcülük gibi kavramların oluşturulması, "Ben kimim?" sorusunun yanıtlanmasına, başka deyişle kimlik sorununa getirilen çözüme dayanır. Elbette önerilen çözümler, nereden gelip nereye gittiğimizle, toplumun/toplumsal ilişkiler ağının neresinde durduğumuz meselesiyle ilgilidir. Herder-Hegel çizgisini temel alan çokkültürcü felsefenin merkezî figürlerinden olan Taylor insanın bir toplumsal-etik varoluşa sahip bir kişi olduğunu, bu nedenle "insan nedir" sorusunun değil "insan kimdir" sorusunun yanıtlanması gerektiğini söyler:

Bizler, organizmalar olduğumuz tarzda benlikler değiliz ya da kalplere ve karaciğerlere sahip olduğumuz şekilde benliklere sahip değiliz. Bizler, benlik anlayışımızdan veya yorumlarımızdan ya da şeylerin bizim için taşıdığı anlamlardan tamamıyla bağımsız olan bu organlara sahip canlı varlıklarız. Ancak bizler, yalnızca sorulardan

oluşan bir uzayda hareket ettiğimiz, yani iyiye yönelmeyi araştırdığımız ve bulduğumuz sürece benlikler haline geliriz. (Taylor, 1989, s. 34)

Benlik olmak asli yönelimimiz olmakla birlikte, modern toplumda yaşayan, yani dinamik bir toplumsal yapıda yer alıp farklı toplumsal pozisyonlarda yaşayan bir kişi için, kim olmak ile ilgili soruya verilecek tek bir yanıt yoktur. “Ben kimim?” sorusunun yanıtlanması, bireyin içinde yaşamakta olduğu/taşıyıcısı olduğu birçok farklı kimliğin bir araya getirilmesini gerektirir. Taylor’a göre böyle olmasının nedeni, “Sen kimsin?” sorusunu yanıtlamak durumunda kalan insanın, kendisini muhataplarından oluşan bir toplumda yer alan bir potansiyel muhatap olarak düşünmesidir. Bu soru sorulduğunda, sorunun muhatabı, tüm toplumsal-etik ilişkilerini (akrabalık, arkadaşlık vb.), toplumsal rolünü (meslek, toplumsal hiyerarşideki yeri) veya kendisine bağlı olduğu şeyleri (ideolojiler, yöresel kimlikler vb.) belirterek soruyu yanıtlamaya çalışacaktır. Böyle bir sorunun yanıtlanabilmesi için, insanın toplumsal-etik alanda mutlaka nerede olduğunu bilmesi gerekir. Bu, kendisinin temel ahlaki yöneliminin de bilincinde olmasını gerektirir. Nerede durduğunun ve ahlaki yöneliminin bilincinde olmayan veya bunları tümüyle inkâr eden bir kimse, kaçınılmaz olarak bir kimlik krizi yaşayacaktır. Böyle bir durumda, o kimsenin kişiliği zarar görüp ayrışır, kişiliğinin bütünselliği ortadan kalkar. Bu durumda tek başına bir benlik olmak imkânsızdır. Buna göre:

Bir insanın kendi başına bir benlik olamamasının anlamı budur. Ben, yalnızca belli muhataplara göre, onlarla olan ilişkimde bir benliğimdir: Bu, bir yandan, benim kendi benlik tanımına erişmem açısından özsel bir öneme sahip olan konuşma ortaklarıma göre, öte yandan ise, benliği anlama dillerini sürekli olarak elde bulundurmam açısından son derece önemli olan kimselere göre bir benlik olduğum anlamına gelir ve elbette, bu iki sınıf birbirleriyle örtüşebilirler. Bir benlik, yalnızca ‘muhataplık ağları’ olarak adlandırdığım alan dahilinde var olur. (Taylor, 1989, s. 36)

Yukarıdaki pasajı dikkate alarak, modern demokratik toplumda bir kişinin bir benlik olabilmek için farklı etik-sosyal konumlarda var olmak durumunda olduğunu kabul etmek durumundayız. Etnik kimlik, dinî kimlik, sınıfsal kimlik, cinsel kimlik, yerel kimlik vb. bireyin toplumsal-etik yaşam(ın)daki durumunu belirlerler. Birey, kendi varoluşunu tüm bu kimliklerin oluşturduğu bir bütün içerisinde anlamlandırarak, değerli kılacaktır (Taylor, 1989, ss. 332-345). O hâlde söz gelimi, bir insanın, etnik kimliğinin Türk, dinî kimliğinin Alevi, cinsel kimliğinin kadın/lezbiyen, yerel kimliğinin de Tokatlı olmasından hareketle bir bütün oluşturması gerekecektir. Bu, liberal öğretinin tersine, -bırakın insanın kimliksiz olmasını- somut olarak çokkimlikli olduğu anlamına gelir; bu, aynı zamanda, birazdan değineceğimiz çokhukukluluğun antropolojik ve etik temelidir. Taylor bu durumu şu şekilde betimler:

O halde tüm bunlardan ortaya çıkan şey, bu ahlaki yönelimi kendini yanıtlayabilen insani muhatabın özünde bulunan bir şey olarak kavradığımızdır. Fakat yönelimden söz etmek, insanın kendisi içinde yolunu bulduğu bir alan benzetmesini önceden varsaymak demektir. Mevcut durumumuzu, ahlaki alandaki yönelimimizi bulmaya veya kaybetmeye dayanarak anlamaya çalışmak, ahlaki çerçevemizin tanımlamaya çalıştığı bu alanı ontolojik bakımdan temel olarak ele almaktır. Buradaki mesele, bu alandaki dayanaklarımızı hangi çerçevenin tanımlarıyla bulabileceğimidir. Başka bir deyişle, insani amilin, sorulardan oluşan bir uzayda var olmasını temel alıyoruz. Bunlar, nerede durduğumuzu ve şeylerin bizim için ne anlam taşıdıklarını bilmemizi sağlayan sahip olduğumuz çerçevedeki tanımların kendilerine yanıt teşkil ettiği sorulardır. (Taylor, 1989, s. 29)

Yukarıdaki pasajdan da anlaşılacağı üzere, tüm bu kimlikler, o insanın toplumsal ilişkiler ağı içerisinde nerede durduğunu ortaya koyduğu gibi, kendi tikel tarihselliği, tarihsel anlatıdır aynı zamanda (Taylor, 1985,

ss. 13-77, ss. 97-115). Çokkültürcülük ise, çokkimlikli bir toplumsal dokuya gönderir. Modern toplumlar zaten *de facto* bastırılmış/ihtimal edilmiş çokkültürlü toplumlardır. O hâlde yapılması gereken şey, bu kültürler/kimliklere kendi kaderini belirleme hakkının verilmesi, mevcut politik sistemin buna uygun hâle getirilmesidir. Peki, ama nasıl?

Mevcut liberal demokrasilerde bu yönde yapılacak bir değişim için çokkültürcü felsefenin ortaya attığı kavram, hak kavramında tarihsel bir dönüşüme işaret eden “kolektif haklar” anlayışıdır. Buna göre eğer bireyin toplumsal varoluşunu belirleyen şey söz konusu kimliklerse, bunun anlamı, bu kimliklerin birey için özsel olarak belirleyici bir niteliğe, dolayısıyla yaşamsal bir değere sahip olduğudur (Taylor, 1991, ss. 1-31, ss. 43-55). Bu durumda, modernitenin bastırıldığı/ihtimal ettiği bu türden tüm kimliklerin ve bu kimliklerin temsil ettiği kültürlerin hem kamusal alanda boy göstermesi hem de hukuksal planda tezahür etmesi, varoluşlarının güvence altına alınması gerekir. Bu, her kimliğin/kültürün tıpkı bir birey gibi kendi hakkına sahip olması, bu haktan hareketle kendi hukukunu tesis etmesi ve bu hâliyle kamusal alanda boy göstermesidir. Böylece her kültür, kendini gerçekleştirmek anlamında pozitif özgürlük anlayışına uygun ve kendi otonomisi adına, kendi Tin’ini kamusal alanda gerçekleştirecek, kendi hukukunu oluşturup kullanacak ve koruyacaktır. Bu durum, daha önce düşünce evrenimizde mevcut olmayan iki kavramın birlikte ortaya çıkışına neden olur: belli bir kültür ile onun üyeleri için talep edilen kolektif haklar ve her kültürün hukuksal düzeyde kendini ifade etmesi olarak çokhukukluluk. Anlaşılabileceği üzere, bu anlayışta, çokhukukluluğun temelleri, yani her kimliğin/kültürün kendini ifade edip gerçekleştirmek zorunda olduğu, bunun o kimliğin/kültürün temel ve devredilemez hakkı olduğu düşüncesi yatmaktadır; kimliklerin/kültürlerin bastırılmasının önüne geçmenin en uygun yolu da ilke olarak kültürlerin eşdeğerliliğini kabul etmekten geçer. Bu ise bu türden bir çoğulculuk krizini yaşayan mevcut demokrasilerin tümünün dönüşerek federal bir yapıya bürünmelerinin gerekli olduğu anlamına gelir; nitekim Taylor, Kanada’yı bu tarzda bir federal sistem olarak selamlamaktadır (Taylor, 1992, ss. 65-75).

Buraya değin yaptığımız iki farklı felsefe geleneğine ilişkin karşılaştırmalı tematik serimleme ışığında, bir değerlendirmede bulunmamız yerinde olacaktır. Açıktır ki, geleneksel liberal öğretiler, bireysel karakter taşıyan haklar ve özgürlüklerle çokkültürlülüğü tesis etse de kolektif hakları reddetmesi nedeniyle çokkültürcü politikaya sırt çevirmektedirler. Daha açık bir ifadeyle söylersek, çokkültürcülüğün gündeme getirdiği kolektif hak talepleri, mevcut liberal demokrasilerin karşılayabileceği türden bir hak talebi değildir. Çokkültürcü politika, çokhukukluluğu savunarak hukukun içine ettiği dâhil etmekte, yani modernitenin bastırıldığı/ihtimal ettiği kültürün Tin’ini, töresini yerleştirmeye çalışmaktadır. Oysa formel, genel, prosedürel ve tarafsız olmak, hukukun temel nitelikleridir; bir toplumun hukukunun o toplumun tarihselliği ve tinselliğiyle ilişkili olduğunu düşünmek/savlamak ile

o toplumdaki belli bir kültürün Tin'ini hukukun içine yerleştirmek farklı şeylerdir. Çokkültürcülüğün gündeme getirdiği çokhukukluluğun bir diğer yanılığısı, modernitenin bastırıldığı/ihmal ettiği kimliklere ilişkin tüm tanınma taleplerini aynı kefeye koymasındır. Açıktır ki, tüm kimliklerin tanınma taleplerinin biçimi ve içeriği aynı şekilde olamaz; oysa çokkültürcülük, sorunu etnik ve dinî kimliklerden hareketle tanımlamakta, cinsel kimlik ve yerel kimlik gibi kimliklerin tanınma taleplerini bunlarla karıştırmaktadır (Habermas, 1996, ss. 120-130).

Bu noktada, çokkimliklilik ve çokhukukluluğun ortak bir kaderi paylaştığını belirtmekte fayda var. Eğer bir bireyin toplumsal pozisyonunu, toplumsal ilişkiler ağı içerisindeki yerini çokkimlikliliği temel alarak belirlemek istersek, bu durumda ortaya tam bir karmaşa çıkacaktır. Örneğin Türk, Tokatlı, Alevi ve lezbiyen kadın, yalnızca kendisi ile aynı toplumsal pozisyonu paylaşanlarla, yani bu niteliklere sahip olanlarla bir arada olabilecektir. Bu, onun büyük ölçüde yalnız kalmaya mahkûm olması demektir; üstelik bu kimliklerin değiştiği ve lezbiyenlik-Alevilik örneğinde olduğu gibi, bazı kimliklerin birbirleriyle çatıştığı çokkimlikliliğin üzerinde yeterince durmadığı konulardır. Daha açık bir biçimde söyleyecek olursak, bireylerin, toplumsal pozisyonlarına göre tasnifi ve bir aidiyet grubu oluşturması başlı başına bir sorundur. Kimliklerin değişmez bloke yapılar olmadığı ve birbirleriyle ilişki içerisinde olan tarihsel-kültürel varoluşa sahip dinamik yapılar olduğu gözden kaçırılmıştır; bunlara ek olarak birbirleriyle çatışan kimlikler bir arada bulunamaz. Kısaca ifade etmeye çalışırsak, çokkültürcülüğün temel kavramlarından biri olarak çokkimlikliliğin ortaya koyduğu birey anlayışı, bireyin parçalı, dağınık, sabit bir yere konumlanmış ve toplumsal ilişkiler ağı içinde yolunu bulamayan yalnız biri olmasıyla sonuçlanmaktadır. Çokhukukluluk ise, çokkimlikliliğin bireysel düzeyde yol açtığı sonuçları, kamusal düzeyde tekrarlayan bir kavramdır. Çokhukukluluğun temel alındığı bir çokkültürcü toplumdaki kamusal alan, birbirleriyle iletişim kuramayan blok komünitelerden oluşan parçalı bir bütün, daha doğrusu tahrir olmuş, bütünselliğini kaybetmiş bir kamusal alandır. Habermas'a göre bu sorunun çözümü, çokkültürlü modern toplumda zaten var olan farklı kültürleri kimliklerin ortak bir anayasa ve kamusal alan temelinde bir arada barış içinde yaşamasını sağlayacak politik koşulları yaratmaktır (Habermas, 1996, ss. 113-146).

3. SONUÇ

Yaşadığımız çağın modern demokrasinin yeni bir krizine tanıklık ettiği açıktır; bu kriz farklı kimliklerin tanınma talepleriyle karakterize edilen çoğulculuk krizidir. Bireysel karakter taşıyan haklar öğretisi ile çokkültürcü taleplerin bütünüyle karşılanması mümkün görünmemektedir; zira bu talepler modern demokrasinin sözcük dağarcığında bulunmayan kolektif (grup/aidiyet/dayanışma) hakları temel almaktadır; modern demokrasi, çoğulculuğu garanti altına almak adına, bireysel karakter taşıyan haklar üzerine kuruludur. Her kimlik için özel haklar ve kamusal alandan pay talep

eden söz konusu tanınma talepleri, demokrasinin şah damarı diyebileceğimiz kamusal alanın parçalanmasına, ortak kamusal-politik yaşam imkânının yitip gitmesine yol açmaktadır. Bu türden taleplerin temelinde yukarıda betimlediğimiz kökenleri Herder'den başlayıp Alman idealizmine uzanan tözsel, kuşatıcı kültür anlayışı bulunmaktadır; bu türden bir kültür anlayışının demokrasiyle bağdaşması zor görünmektedir. Zira bu türden bir kültür anlayışı bireyi ve seçme özgürlüğünü yok ettiği gibi, kültürün tarihsel-toplumsal dönüşümü ile demokrasiyle ilişkisini göz ardı etmektedir. İyi'nin haktan önce geldiği bu türden tanınma taleplerinin beraberinde getirdiği çokhukukluluk talebi ise, evrensel, soyut ve tarafsız olma iddiasındaki hukukun, deyim yerindeyse, yanlış anlaşılmasından başka bir şey değildir. Mümkün olan çözüme gelince; modern demokrasinin gelişerek yoluna devam edebilmesi, bireysel haklar ve kamusal alanın korunmasıyla uyumlu görünen çokkültürlü demokratik toplumlarda kültürel hakların kabulü, korunması ve geliştirilmesiyle olanaklı görünmektedir.

Çokhukukluluk, aslında politikanın ölümünü imler; politikanın, politik olanın/politik sorunların değil, ekonominin, hukukun ve kültürün tartışıldığı bir dünyada yaşıyoruz. Çokhukukluluk, temel toplumsal ve politik sorunlar yerine modernitenin bastırıldığı/ihmal ettiği kültürler/kimlikler temelinde yapılan hukuksal düzenlemelere ilişkin tartışmaları içermektedir. Çokkültürcülük, farkı/farklı olanı yücelttiğinden, ortak olanın anlamı, değeri ve önemi ortadan kalkmaktadır. Politik sorunlar yerine salt hukuksal düzenlemeler üzerine tartışmanın, kamusal alanın ve bireyin parçalanışının ardında yatan şey tam da budur. Çokkültürcülük tartışması, belli bir öneme sahip olsa da, bizleri büyük ve asli öneme sahip politik sorunlarımızı tartışmaktan alıkoymakta, küçük aidiyet grupları içerisinde yaşamaya mahkûm ederek ufkumuzu daraltmaktadır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazar(lar)ın herhangi bir çikara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Bowie A. (2003). *German philosophy: From Kant to Habermas*. Polity Press.
- Gray, J. (1989). *Liberalism*. Open University Press.
- Habermas, J. (1996). Demokratik anayasal devlette tanınma savaşı. A. Gutmann (Ed.), *Çokkültürcülük* (M. H. Doğan, Çev.) içinde (ss. 113-146). Yapı Kredi Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1977). *Phenomenology of spirit* (A. V. Miller, Çev.). Oxford University Press.
- Hobbes, T. (1968). *Leviathan* (C. B. Macpherson, Ed.). Penguin Books.
- Macpherson, C. B. (1962). *The political theory of possessive individualism: Hobbes to Locke*. Oxford University Press.
- Magee, B. (2000). *Büyük filozoflar: Platon'dan Wittgenstein'a batı felsefesi* (A. Cevizci, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Mill, J. S. (1985). *Özgürlük üstüne* (A. Ertan, Çev.). Belge Yayınları.
- Plant, R. (1992). *Modern political thought*. Blackwell Pub.
- Shakian, W. S. (1990). *Felsefe tarihi* (A. Yardımlı, Çev.). Dea Yayınları.
- Stace, W. T. (1955). *The philosophy of Hegel: A systematic exposition*. Dover Publications.
- Taylor, C. (1985). *Philosophical papers* (I. Cilt). Cambridge University Press.
- Taylor, C. (1989). *Sources of the self: The making of modern identity*. Harvard University Press.
- Taylor, C. (1991). *The ethics of authenticity*. Harvard University Press.
- Taylor, C. (1992). The politics of recognition. A. Gutmann (Ed.), *Multiculturalism and the politics of recognition* içinde (ss. 25-75). Princeton University Press.
- Tomlin, E. W. F. (1986). *The western philosophers: An introduction*. Hutchinson Press.
- Watkins, J. W. N. (1973). *Hobbes system of ideas*. Redwood Press.

Makale Bilgisi: Gündoğan, U. (2022). Bilimkurguda Cinsiyetin Yeniden Kurgulanması: Charlotte Perkins Gilman ve James Tiptree, Jr. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 14-29	Article Info: Gündoğan, U. (2022). Reconstructing Gender in Science Fiction: Charlotte Perkins Gilman and James Tiptree, Jr. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 1, pp. 14-29
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 07.01.2022	Date Submitted: 07.01.2022
Kabul Edildiği Tarih: 25.01.2022	Date Accepted: 25.01.2022

RECONSTRUCTING GENDER IN SCIENCE FICTION: CHARLOTTE PERKINS GILMAN AND JAMES TIPTREE, JR.

Ufuk Gündoğan*

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the subversive element of science fiction as a literary genre. Even though this area of literature established itself as a rather androcentric type of writing, mainly authored by male writers, the genre itself renders itself suitable for reimagining alternative realities. This paper focuses on woman writers who created invaluable works that are termed feminist utopia or feminist science fiction. Charlotte Perkins Gilman is a pioneer with her all-woman utopian society in her 1915 novel Herland. One of her followers in this genre is James Tiptree, Jr., who became a household name in the science fiction world, and who in her turn, creates alternate worlds in her fiction, such as “Houston, Houston, Do You Read?” where gender constructs are questioned and re-envisioned. Both Gilman’s and Tiptree’s fiction present different realities that are free from a dichotomous and sexist culture which pervades a patriarchal world. This gender duality gives way to a hierarchical order and all of its devastating results for civilization and the female sex. Both writers discussed in this paper created worlds where gender duality is non-existent, and hence, free of all its consequences.

Keywords: Science Fiction, Gender, Feminist Theory, Charlotte Perkins Gilman, James Tiptree, Jr., American Literature

BİLİMKURGUDA CİNSİYETİN YENİDEN KURGULANMASI: CHARLOTTE PERKINS GILMAN VE JAMES TIPTREE, JR.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, bir edebi tür olarak bilimkurgunun yıkıcı (subversive) öğelerini incelemektir. Söz konusu tür oldukça androsantrik (erkek-merkezci) olup çoğunlukla erkek yazarların alanı olmakla birlikte, bu alanda yaratılan eserlerin alternatif dünyalar tasarlamak için oldukça uygun olduklarını gözlemledik. Bu çalışma, feminist

*Assistant Professor, Dokuz Eylül University, ufuk.gundogan@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2673-2504

ütopya veya feminist bilimkurgu olarak adlandırılan eserler yaratan kadın yazarları incelemektedir. Charlotte Perkins Gilman, 1915 yılında yayınladığı Kadınlar Ülkesi (Herland) ile, bu alanlarda bir öncü sayılmaktadır. Onun takipçisi olarak James Tiptree, Jr. bilimkurgu dünyasında yerini almıştır ve “Houston, Houston, Do You Read?” gibi kurgularında, alternatif gerçekliklerde, cinsiyet rollerini sorgulayıp yeniden tahayyül etmiştir. Gilman ve Tiptree’nin kurgusu, ataerki dünyanın gerçekleri olan dikotomi (ikili karşıtlık) ve cinsiyetçi kültürden arınmış dünyalar inşa etmektedir. Cinsiyet dualitesinin (ikiliğinin) yarattığı hiyerarşik düzen, medeniyet ve kadın cinsi için yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bu çalışmada incelenen her iki yazar da cinsiyet dualitesinin ve bunun olumsuz etkilerinin olmadığı dünyalar yaratmaktadırlar.

Anahtar Sözcükler: Bilim Kurgu, Cinsiyet, Feminist Kuram, Charlotte Perkins Gilman, James Tiptree, Jr., Amerikan Edebiyatı

1. INTRODUCTION

Beyond the exploration of space, time travel, and alien lifeforms, science fiction, more than any other genre, empowers its author to envision ideological transitions and alternate worlds based on existing realities. Within this literary genre, feminist utopias portray worlds in which identity and gender can be explored outside the accepted norms. It challenges the existing gender dichotomy in patriarchal culture, which brings about hierarchical orders including dichotomous notions such as “superior” and “inferior” or “oppressor” and “oppressed.” Since the scientific world is ruled by the male principle, science fiction came about as a male-dominated literary genre, reflecting patriarchal ideology. Nevertheless, this genre provides a formidable medium to re-invent gender roles or engender utopian societies free of gender constraints.

In her influential essay “Is Gender Necessary?” (1993), Ursula K. Le Guin comments on various elements concerning her own science fiction novel *The Left Hand of Darkness* (1969), in which she creates an androgynous species on the planet Winter. One witnesses that gender roles become obsolete, and identities are not shaped according to sexual constraints. In Le Guin’s fiction, alternate realities are liberated from patriarchal ideology, which she scrutinizes in the conclusion of her essay:

Our curse is alienation, the separation of yang from yin. Instead of a search for balance and integration, there is a struggle for dominance.

Divisions are insisted upon, interdependence is denied. The dualism of value that destroys us, the dualism of superior/inferior, ruler/ruled, owner/owned, user/used, might give way to what seems to me, from

here, a much healthier, sounder, more promising modality of integration and integrity (Le Guin, 1993, p. 172).

With the women's movement of the 1960s, inspired by Simone de Beauvoir's *The Second Sex* (1949/1953) and her followers Kate Millett, Monique Wittig among many others, science fiction writers of the 1960s and 1970s obtained a framework to subvert gender notions and descriptions of womanhood. As Veronica Hollinger claims, science fiction can be "the literature of change" (Hollinger, 2003, p. 125) since it proves to be the perfect medium for a critique of gender construction and a disruption of culturally constructed identities. In turn, literature uses its power to question oppressive ideologies and becomes a generator of new visions. To that end, in *Bodies That Matter*, Judith Butler points out that "literary narrative" is "a place where theory takes place" (Butler, 1993, p. 182) – a place of resistance. This article strives to illuminate the birth of feminist utopias within the science fiction world, in an endeavor to reconstruct gender roles that define women in relation to the male sex, focusing on Charlotte Perkins Gilman's pioneering utopia *Herland* and James Tiptree Jr's short story "Houston, Houston, Do You Read?"

2. Science Fiction and Utopia

Even though there exists no unanimity over the exact definition of this literary genre, in *Metamorphoses of Science Fiction* (1979), Darko Suvin defines it as one "whose necessary and sufficient conditions are the presence and interaction of estrangement and cognition, and whose main formal device is an imaginative framework alternative to the author's empirical environment" (Suvin, 1979, pp. 7-8). Science fiction's break with other "realistic" literary genres results in the estrangement, while "cognition differentiates" science fiction from myths, fairy tales and fantasy literature.

The foundation for science fiction can be traced back to utopian literature that envisions the advancement of societies in various aspects. Oscar Wilde claims, in his 1891 essay *The Soul of Man under Socialism*, that progress means "the realization of Utopias" (Wilde, 1910, p. 17). In his classic work *Utopia* (1516/1992), Thomas More coined the term from its Greek roots, insinuating both "good place" (eu-topos) and "no place" (ou – topos). However, while portraying an ideal society that establishes equality among humankind, More does perpetuate female subjection. Hence, this utopian society insists on the existing patriarchal paradigm.

More's intention to satirize the England of his day is apparent, as well as his ideals for a world that promises equality and justice. However, as much as he conceives a perfectly well-established society, gender difference and inequality are one of its attributes. In More's time, the superiority of the male sex was unquestionably accepted as natural, so that this fact remains an accepted notion in his utopian society. This clearly illustrates how gender

norms are thoroughly embedded in Western society, and the rest of the world as well.

Following More's utopian novel, many other writers created works of this genre of fiction in the seventeenth century. These works, such as Francis Bacon's *New Atlantis* (1627/1992) and Jonathan Swift's *Gulliver's Travels* (1726/2005), visualized imaginary travels and fantastic idealistic societies. The popularity of science fiction continued its rise as science advanced and new discoveries continued to provide newer insights and possibilities. In the nineteenth and early twentieth century, Jules Verne and H.G. Wells published their novels and short stories before the genre was established. Later in the twentieth century, popular pulp magazines published science fiction stories written by A. E. Van Vogt, Robert E. Heinlein, Theodore Sturgeon and Isaac Asimov.

As social criticism proved to be an important factor in producing utopian literature, looking at the canon of science fiction up until the twenty-first century shows mainly the purpose of social and political reform. Both satirizing and building new worlds in speculative realities, science fiction is a far more androcentric genre among other types of literature, specifically because it centers around scientific branches such as physics, mathematics, astronomy and so forth. As a result, the works by male science fiction writers reflects this patriarchal culture that excludes women from the scientific realm.

Centering around male narratives and a strict masculinist perspective, female characters, if they are portrayed at all, are stereotypical images, helpless victims who depend on the men for their existence. Sarah Lefanu asserts that science fiction, "like all writing, is written from within a particular ideology" (Lefanu, 1988, p. 16), reflecting and perpetuating culturally built gender norms.

3. Women and Science Fiction

Women writers of science fiction make use of the boundlessness of science fiction to break cultural constraints on sexual identity. In their endeavor to represent womanhood realistically, they also undertake the task to change the images of women in male-created science fiction. Traditional masculinist science fiction tends to portray female characters as stereotypes, i.e., weak, passive, or evil and dangerous beings. In Beauvoir's words, they become the Other: "it must be repeated once more that in human society nothing is natural and that woman, like much else, is a product elaborated by civilization" (Beauvoir, 1949/1953, p. 617). A case in point is Lester Del Rey's short story "Helen O'Loy" (1971) which recounts how a male scientist who, as a modern-day Pygmalion, builds the perfect woman in the form of a female robot, incorporating all conventional feminine features.

Looking back at the earliest examples of science fiction by women writers, one can give the example of *A Description of a New World Called the*

Blazing World, Margaret Cavendish's 1666 novel, satirizing scientists and the consequences of their experiments. It is also a pioneer in that it provides a feminist point of view to science fiction. Cavendish's novel is followed by those by women who contributed to fantasy and science fiction before this term began to be used. These include nineteenth-century novels such as Mary Wollstonecraft Shelley's *Frankenstein, or the Modern Prometheus* (1818/1994), Jane Webb Loudon's *The Mummy! A Tale of the Twenty-Second Century* (1827/1994), and Mary Griffith's *Three Hundred Years Hence* (1836/1975).

Shelley's gothic novel became a classic female-authored science fiction novel, which presents a gripping critique of male-driven scientific progress, and the God complex that overtakes Dr. Victor Frankenstein in his ambitious endeavor to create a new race. However, the moment the creature opens its eyes, Frankenstein refuses to nurture it and abandons it. The novel shows that male-dominated science will lack the nurturing duties and responsibilities for created life. Shelley faced scrutiny and prejudice, as her contemporaries believed it must have been written by P.B. Shelley, who wrote a foreword to the masterpiece. Webb Loudon's novel, set in the year 2126, shares resemblances with Shelley's story, in that it deals with the revivification of a dead body. Lefanu points out that "the female Gothic offers more than strong-minded heroines; it offers a means to women, as does science fiction, to challenge dominant literary conventions and to produce a literature that can be at once subversive and popular (Lefanu, 1988, p. 25). She adds: "Like Gothic fantasy, science fiction opens up a universe of possibilities for women" (Lefanu, 1988, p. 27). Later, the Victorian period witnesses the popularity of ghost stories by J.H. Riddell, Elizabeth Gaskell, Sarah Orne Jewett, and Edith Wharton.

Elizabeth Stuart Phelps and Mary E. Brandley in the latter part of the nineteenth century, and Charlotte Perkins Gilman at the start of the twentieth-century, are considered feminists of the first wave of the women's movement. Their fiction focused on patriarchal notions of family, femininity, birth control, hypocrisy, among many others. As Luce Irigaray claims, the gender role ascribed to women is just that, "a role, an image, imposed upon women by male systems of representation" (Irigaray, 1977/1985, p. 84). Carl Freedman argues that, despite its history as a male-dominated genre, "science fiction is an especially appropriate form for feminism" and feminist social theory (Freedman, 2000, p. 131).

In the twentieth century, between 1925 and 1960, pulp magazines published science fiction stories, which were predominantly written by male writers. A minority of female writers, such as C. L. (Catherine Lucille) Moore and Leigh Brackett, created male-driven stories aiming for a male fanbase. Most importantly, their language use has a masculine quality, foregrounding values such as courage and heroism, in addition to using solely the initials of their names or male pseudonyms to avoid bias. Moore's female cyborg

Deirdre in her short story “No Woman Born” (1944) challenges the notion of “woman” and “human,” pointing out the artificiality of constructed gender roles.

Examples of powerful feminist fiction in the 1960s and 1970s include Sonya Dorman’s “When I Was Miss Dow” (1974), Ursula K. Le Guin’s *The Left Hand of Darkness* (1969), Joanna Russ’s *The Female Man* (1973), Marge Piercy’s *Woman on the Edge of Time* (1976), and James Tiptree, Jr.’s “The Women Men Don’t See” (2004b). Le Guin explains her reasons for creating male-centered stories until the middle of the 1970s in “The Fisherman’s Daughter”:

I wrote my fiction about heroic adventures, high-tech futures, men in the halls of power, men—men were the central characters, the women were peripheral, secondary. Why don't you write about women? my mother asked me. I don't know how, I said. A stupid answer, but an honest one. (Le Guin, 1989, p. 234).

The genre of science fiction provides the means for feminist writers to challenge restricted gender roles, specifically those works centering on all-female societies. Joanna Russ, an important name in this field, emphasizes that feminist utopias emerged as “reactive” stories (Russ, 1981, p. 144). Feminist science fiction, specifically in the 1960s and 70s, comprise utopian societies that showcase struggle for subjectivity, breaking free from subordination, domestic labor, and absolute dependence on men. Brian Attebery points out that science fiction “opens up new ways of talking gender: new things to say and new ways to say them” (Attebery, 2002, p. 14).

Lefanu claims that “By borrowing from other literary forms it lets writers defamiliarise the familiar, and make familiar the new and strange. ... The social and sexual hierarchies of the contemporary world can be examined through the process of 'estrangement', thus challenging normative ideas of gender roles” (Lefanu, 1988, p. 21). Hélène Cixous is an important figure who calls for women to create an “écriture féminine,” in her powerful essay “The Laugh of the Medusa”:

I shall speak about women's writing: about what it will do. Woman must write her self: must write about women and bring women to writing, from which they have been driven away as violently as from their bodies—for the same reasons, by the same law, with the same fatal

goal. Woman must put herself into the text-as into the world and into history-by her own movement (Cixous, 1975/1976, p. 875).

A further objective is to portray real women and their experiences in lieu of stereotypical images of women in mainstream science fiction. According to Joanna Russ, who focuses on the image of women in science fiction, the genre provides an arena for “speculation about the innate personality differences between men and women, about family structure, about sex, in short about gender roles” (Russ, 2017, p. 210). In addition, feminist writers employ various strategies to make gender dichotomy obsolete by either eliminating gender altogether or creating androgynous beings. One such strategy is depicting a world without the dichotomy created by male presence. Science fiction writers such as Charlotte Perkins Gilman, James Tiptree Jr and Joanna Russ imagine worlds inhabited solely by women who embrace nature rather than exploiting it, ultimately leading to a harmonious life in balance with nature. As Kate Millett claims, excluding and eradicating the sexual politics that emerges from the dichotomous male world, consisting of hierarchies. The world is a “male manufacture” (Millett, 1969, p. 25).

The invading men show incredulity at the existence of a non-dichotomous world. Their expectation is that of the “normal” or “natural” way of a hierarchical existence in which the male gender rules over the weaker sex. Feminist science fiction questions the artificiality of so-called “natural” aspect of gender. For instance, In Joanna Russ’ short story “When It Changed,” the male visitors from earth claim that Whileaway, consisting solely of women, is “unnatural,” to which the narrator replies: “Humanity is unnatural” (Russ, 1972, p. 772). His insistence on describing men as “people” only implies the dichotomous relations on earth as natural.

3.1 Gilman’s Feminist Utopia *Herland*

An alternate society of all-woman communities constitutes one of the popular themes in 1970s feminist utopias, of which Charlotte Perkins Gilman’s fiction became a pioneering example. Gilman also authored non-fiction work centering on social reform. For instance, in *Women and Economics: A Study of the Economic Relations Between Men and Women as a Factor in Social Evolution* (1898), Charlotte Perkins Gilman asserts the need to reform “in our minds the position of woman under conditions of economic independence” (Gilman, 1999, p. 144). Gilman’s theory of gender necessitates equal opportunities for women to render them independent and useful for a progressive society.

Gilman’s utopia *Herland*, originally published in 1915, has become the inspiration for many women writers who envision ideal worlds without sexual oppression. The novel recounts the exploration of three male American explorers who discover a land inhabited solely by women. Prior to their

discovery, all of them voice their beliefs that an all-female country must be uncivil, primitive, and chaotic. Their expectations range from a nunnery to an uncivilized place where order simply cannot exist, all deducted from their ingrained sexist ideas about “female nature”.

The novel opens with the narrator Van’s (Vandyck Jennings) account that he lost all his notes and drawings to describe these women’s land. He does admit that “descriptions aren’t any good when it comes to women” (3) and neither are prescription for Gilman. Van, a sociologist, ponders: “If there is such a place ... a strange and terrible ‘Woman Land’ in the high distance” (Gilman, 1999, p. 4), “you’ll find it’s built on a sort of matriarchal principle” (Gilman, 1999, p. 9), to which Terry O. Nicholson (“the Old Nick”), the misogynist among them, replies: “They would fight among themselves ... Women always do. We mustn’t look to find any sort of order and organization ... it’ll be awfully primitive ... I’ll get myself elected King in no time” (Gilman, 1999, p. 10). Van adds that he “used to argue learnedly about the physiological limitations of the sex” (Gilman, 1999, p. 11).

Hence their disbelief at finding a land that is not only civilized, but also progressive. As they observe the country and the all-female inhabitants, their comparisons with the women in their society showcases the ingrained preconceptions about gender identities. Their conventional idea of “woman” as Kate Millett illustrates in *Sexual Politics*, is passive, shy, modest, which in patriarchal terms, renders her “feminine.” (Millett, 1969, p. 26). However, the women in this utopia clash with this constructed image. They have short hair, dress plainly, but what’s more poignant, they are very rational, bright, athletic and strong, which are qualities believed to belong solely to the male sex. Consequently, the three explorers find themselves unable to view these inhabitants as “women.” With their insight, intellect, and inquisitive nature, these women appear cold, distant and more importantly, too confident as far as these male visitors are concerned. Van describes them as “not, in the girl sense, beautiful ... as I looked from face to face, calm, grave, wise, wholly unafraid, evidently assured and determined” (Gilman, 1999, p. 21) and “inconveniently reasonable” (Gilman, 1999, p. 57). When Celis asks Jeff why women are weaker, he resorts to “convention” (Gilman, 1999, p. 93), which evidently proves the men’s culture is shaped by these artificial customs and practices.

Van’s portrayal of these amazons alters the more he studies this alternative society:

These women, whose essential distinction of motherhood was the dominant note of their whole culture, were strikingly deficient in what we call “femininity.” This led me very promptly to the conviction that

those “feminine charms” we are so fond of are not feminine at all, but mere reflected masculinity – developed to please us because they had to please us, and in no way essential to the real fulfillment of their great process (Gilman, 1999, p. 60).

The men are educated about these women’s world, and their dedication to their Mother Goddess. The inhabitants of country reproduce through parthenogenesis, which they perceived as a “gift from the gods” (Gilman, 1999, p. 57) and began a “new race” (Gilman, 1999, p. 59) that proved to be a success, as opposed to Viktor Frankenstein’s ambitious dream. As the narrator interprets: “Here was Mother Earth ... all that they ate was fruit of motherhood ... By motherhood were they born and by motherhood they lived – life was, to them, just the long cycle of motherhood” (Gilman, 1999, p. 61). What’s more, the further the men explain their patriarchal culture to their hostesses, the more Van realizes he became “less proud ... of what we, with all our manhood, had done” (Gilman, 1999, p. 61). On the subject of religion, the men find out that these women revere a “great Mother Spirit” but they do not understand the notion of worship, blind obedience. These are unquestionable practices towards “the God of the Christian world” as Van explains that “we had simply taken over the patriarchal idea ... all we have to do is Believe – and Obey” (Gilman, 1999, p. 113).

While their goal is to subdue and subjugate the women, ironically, they become the ones who are captured and “taught.” They are “mastered,” by the women. Gilman intersperses humorous instances in Van’s narration: “We felt like small boys ... caught doing mischief in some gracious lady’s house” (Gilman, 1999, p. 21). Following an unsuccessful endeavor by the men to overpower the women they encounter and Terry firing a gun in the air, Van narrates that they find themselves “much in the position of the Suffragette trying to get to the Parliament buildings through a triple cordon of London police ... struggling manfully, but held secure most womanfully (Gilman, 1999, p. 25). A sense of falling through the looking-glass overcomes the men, as Jeff strives to comprehend: “They don’t seem to notice our being men ... It’s as if our being men was a minor incident” (p. 32). This utopian, all-woman country defies description through the phallogocentric gaze, even the name “Herland” is only used by the male explorers.

All through the novella, until his expulsion, Terry, the most patriarchal-minded one, finds himself unable to call the inhabitants “women,” and refers to them as, “Maiden Aunts” (Gilman, 1999, p. 60), “grandmas,” (p. 22), and “boys .. a standoffish, disagreeable lot ... critical, impertinent ... no girls at all” (p. 87), reiterating their lack of femininity. He frustratedly adds: “They’ve no modesty ... no patience, no submissiveness, none of the natural

yielding which is woman's greatest charm" (Gilman, 1999, p. 99). This refusal to call them women illustrates the ingrained image of women. Terry's aggressiveness comes out when he concludes that the women "have never been mastered" (Gilman, 1999, p. 95). His attempt at raping Alima results in expulsion from Herland, yet he insists that these "old maids ... don't know the first thing about Sex" (Gilman, 1999, p. 132). Van explains that when Terry says "sex with a very large S, he meant the male sex, naturally" (Gilman, 1999, p. 132).

The fact that Gilman chose a male narrator reflects his internalization of the matrilineal society that lives in harmony with nature's cyclical time. A further aim of a male voice is to invite readers of both sexes to question their current social norms. This newly-discovered country proves the possibility of a social structure where gender constraints do not define the individual. Furthermore, this matriarchal society is free of evils such as war, hierarchy, injustice, class distinctions, crime, or exploitation, all of which Van admits to exist in his patriarchal country. In addition, Gilman shows how language is formed by cultural values and in return, reflects these values. For instance, these women do not comprehend the meaning of words such as "wife," "virginity," or "family name," which illustrate how culture reflects in the language use.

Juxtaposing the male world with their own, Somel points out the obvious deficiencies:

We find that in all your historic period, so much longer than ours, that with all the interplay of services, the exchange of inventions and discoveries, and the wonderful progress we so admire, that in this widespread Other World of yours, there is still much disease, often contagious ... Also there is still, in varying degree, ignorance, with prejudice and unbridled emotion ... We find also that in spite of the advance of democracy and the increase of wealth, that there is still unrest and sometimes combat (Gilman, 1999, pp. 143-144).

Having pointed out the failings of their world, the narrator shares his understanding of Herland, proving the superiority of this matriarchal society. Following a process of assessment and scrutiny of his lifelong norms and accepted values, Van recounts what he internalizes about this utopia:

These were women one had to love “up,” very high up, instead of down. They were not pets. They were not servants. They were not timid, inexperienced, weak. After I got over the jar to my pride ... I found that loving “up” was a very good sensation after all. It gave me a queer feeling, way down deep, as of the stirring of some ancient dim prehistoric consciousness, a feeling that they were right somehow – that this was the way to feel. It was like-coming home to mother ... I mean the feeling that a very little child would have, who had been lost-for ever so long. It was a sense of getting home; of being clean and rested; of safety and yet freedom (Gilman, 1999, p. 139).

3.2. Tiptree’s short story “Houston, Houston, Do You Read?”

One of Gilman’s many followers is James Tiptree, Jr., a pseudonym for Dr. Alice Sheldon, who as many women writers, used a male name to avoid sexual prejudice. After receiving many awards for her fiction, the world found out her true identity. Tiptree’s fiction is mostly narrated by a male voice as many women science fiction writers adhered to the male narrative tradition. For nearly eight years, unanimous comments pointed out that her writing style was very masculine which stems from her overtly macho narrators who objectify women. However, at the same time, Tiptree’s fictive worlds lead the reader into interrogating accepted perceptions of gender.

In Tiptree’s short story “Houston, Houston, Do You Read?” first published in 1976, one can discern many similarities with Gilman’s feminist utopia. The story recounts how, following damage to their spacecraft, three American astronauts try to reach the space center in Houston, but subsequently get in contact with Luna Central on Earth who refer them to another craft, *Escondita*, with an all-woman crew. The name means “hidden” in Spanish, referring to the hidden land of women in Gilman’s novel. The setting of the story is another ship, *Gloria*, that saves the men from asphyxiation.

The male astronauts, who are drugged for the women’s protection, remind the reader of Gilman’s three explorers in *Herland*. The story is narrated through a third person point of view, centering on the perspective of Dr. Orren Lorimer, a scientist who Tiptree depicts as insecure and intimidated by the other two men. The narration commences with Lorimer’s embarrassing

experience in a women's restroom when he was much younger, given in flashbacks and reflecting his repressed anger, as he ponders: "*I am not a girl!*" He proves to be the beta male among the two alphas on a year-long expedition on the command module *Sunbird*. It is to be noted that Tiptree realistically reflects the male ego and dynamics and tension among the men.

The other two men are Captain Bernhard Geirr, or Bud, a womanizer who gradually becomes sexually violent toward the women, and Major Norman Davis (Dave). The latter emphasizes his emphatic belief in God, the Creator, and establishes himself as the most patriarchal figure, as pointed out, "the full chestnut beard gives him a patriarchal gravity" (Tiptree, 2004a, p. 166). The men are informed that they are in another time dimension, since they unwittingly travelled through a black hole and realize that they "jumped forward in time" (Tiptree, 2004a, p. 175). Quite literally, they find themselves in another world in another time.

They are devastated to be informed that the world as they knew it is no longer there. Because of a world epidemic, an airborne human-made virus, that damaged reproductive cells, Earth's population decreased from eight to two million, and sterility stopped new births, mainly affecting men. Most continents, including America, are uninhabited. Before they became all extinct, the remaining men, referred to as "crazies," captured and raped women after the epidemic began. The world as the men know is gone, and there exists another "service and communication facility for space flights" (Tiptree, 2004a, p. 179) and for two centuries, the space center in Houston does no longer exist.

The male point of view describes the new female world as one without a formal structure of government, abolishing any form of hierarchy, and instead of a government, the women rotate in the fields they are in charge of. Notions such as money, private property, or army are now obsolete. Among many concepts no longer valid for these women are prayer, as they also are not familiar with a Christian Bible. Their idea of faith is belief in themselves, heavily opposed by religious Dave. The men liken this new reality to one of the science-fiction stories Lorimer is said to enjoy.

Lorimer discovers they artificially engender babies on the new earth through cloning, and mothers bear children cared for by other women in crèches. The women on the craft consist of Lady Blue, and the "sisters" Judy Dakar and Judy Paris, who turn out to be clones. Another passenger is Andy, or an "andy," a product of "early androgen treatments" (Tiptree, 2004a, p. 203), who are created solely for muscle-power. The men call the female astronauts "the chicks" (Tiptree, 2004a, p. 164), and judge them for being too plain and comment they would look better if they "fixed themselves up" (Tiptree, 2004a, p. 165) in order to look more appealing and "feminine."

The tension mounts when the men's violent intentions become clear. Luna warns that the "male persons" are "from a *very different culture*"

(Tiptree, 2004a, p. 185). This concern about the women being in the same spacecraft as the men proves to be correct as, as Bud voices his menacing plans to impregnate the women and exploit the all-women inhabited Earth. In this respect, Myda warns Judy that the men, who are figures out of history in their view, have a “very rigid authority code ... being commanding. That’s called dominance-submission structure, one of them gave orders and the others did whatever they were told, we don’t know quite why ... if the dominant one is in shock or panicked, maybe the others can’t reply unless this David lets them” (Tiptree, 2004a, p. 177). This is obvious as Dave feels restless since he is not the one in command, and “not deciding the course” (Tiptree, 2004a, p. 192) instead of the women.

The scene of Bud’s attempted rape of one of the women in zero gravity includes moments of humor and sarcasm. Bud’s previous wishful thinking of becoming an irresistible catch for the women on earth sharply contrasts with his becoming an object of research on the craft. During his attack, it becomes clear that the other women are observing him, and recording his actions on film while the assaulted woman starts to collect the floating sperm sample in a bag. Following Bud’s violent assault, he is subdued, and it is Major David’s turn to attack their female rescuers. He claims these women “have forgotten He who made them” and that they have “lived in darkness” (Tiptree, 2004a, p. 212) without a patriarch to rule them, in need of “guidance,” quoting the Bible that “the head of the woman is the man.” Holding the cross, David claims that God has sent him on purpose, to guide these women “Let the women learn in silence and all subjection” (Tiptree, 2004a, p. 212) “They shall have sons to rule over them and glorify Thy name” as he continues to call the woman “Serpent!” (Tiptree, 2004a, p. 213) since she is disobedient and blasphemous because they deny a father as their leader. This is followed by exclaiming his innate wish of bringing back the structured life he is accustomed to: “There is going to be some order around here” (Tiptree, 2004a, p. 213). “Order” refers to the patriarchal hierarchy he believes to be natural. Dave threatens with a gun, another phallic weapon he will use to bring back the natural order of his own world. Finally, he is subdued by their rescuers. In a final attempt to stress that men are vital for humanity, and they are the only gender that will protect them from any form of danger that may come to humanity, Lady Blue points out the irony that all kind of violence and wars “ended when you did” (Tiptree, 2004a, p. 215). Despite their intentions to help these rescued men, the women choose to be cautious and decide not to endanger Earth by bringing them back with them. She explains: “We can hardly turn you loose on Earth, and we simply have no facilities for people with your emotional problems” (Tiptree, 2004a, p. 215). This implies that the feminist utopia on the planet no longer has need for such facilities to imprison humans following mental disturbances, or crime. The fact that as men, they are “irrelevant” (Tiptree, 2004a, p. 216) to these women of a brave new world, is mortifying for the men.

In response to the men's questions: "What do you call yourselves? Women's World? Liberation? Amazonia?" (Tiptree, 2004a, p. 216) the women identify themselves as human beings, the species that women have so long been alienated from as they have been turned into "the objectified Other," as Simone de Beauvoir posits (Beauvoir, 1949/1953, p. 10). With emphasis, the women reiterate that they are part of "Humanity, mankind ... The human race" (Tiptree, 2004a, p. 216).

4. CONCLUSION

To conclude, feminist science fiction aspires to break down the dualistic nature of male-dominated literature by creating alternate realities. In building female subjectivity through various strategies, they strive toward social change. These strategies range from altering language use to building different worlds where the patriarchal ideology cannot exist any longer. One of the aims is to lead the reader to question socially constructed gender roles and imagine what realities could be possible. As much as literature holds a mirror to culture, pointing out weakness and corruption, it can also point out the necessary steps toward change in order to improve societies.

Whether stated between the lines, or blatantly satirized in harsh truths, literature both reflects the realities of civilizations, power structures and sexual politics and proposes solutions to age old conflicts. This paper researches the ways feminist science fiction writers, such as Gilman and Tiptree, disclose patriarchally structured hierarchies in their speculative works, that lead to estrangement and conflict. Feminist theory questions established orders in political terms, while science fiction presents alternative realities in the imaginative world. Gilman and Tiptree are among many others who inspired postmodern feminist writers such as Margaret Atwood, Ursula K. Le Guin, and Marge Piercy.

CONFLICT OF INTEREST

The author declares that there is no conflict of interest regarding this research.

ETHICS COMMITTEE APPROVAL / PARTICIPANT CONSENT

Ethics committee approval is not required for this study. There are no participants in this study.

FINANCIAL SUPPORT

The author did not receive any kind of financial support for this research.

AUTHOR CONTRIBUTIONS

This research and all its stages were conducted by one author.

REFERENCES

- Attebery, B. (2002). *Decoding Gender in Science Fiction*. Routledge.
- Bacon, F. (1992). *New Atlantis*. Kessinger. (Original work published 1627)
- Beauvoir, S. (1953). *The Second Sex* (H. M. Parshley, Trans.). Vintage Books. (Original work published 1949)
- Butler, J. (1993). *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of 'Sex'*. Routledge.
- Cixous, H. (1976). The Laugh of the Medusa (K. Cohen & P. Cohen, Trans.). *Signs*, 1(4), 875-893. (Original work published 1975)
- Del Rey, L. (1971). Helen O'Loy. In R. Silverberg (Ed.), *Science Fiction Hall of Fame* (pp. 49-65). Avon.
- Dorman, S. (1974). When I Was Miss Dow. In S. Pamela (Ed.), *Women of Wonder* (pp. 108-124). Random House.
- Freedman, C. (2000) *Critical Theory and Science Fiction*. Wesleyan U.P.
- Gilman, C. P. (1898). *Women and Economics. A Study of the Economic Relation between Men and Women as a Factor in Social Evolution*. Harper.
- Gilman, C.P. (1999). Herland. In D. D. Knight (Ed.), *The Yellow Wall-Paper, Herland, and Selected Writings* (pp. 1-143). Penguin Books.
- Griffith, M. (1975). *Three Hundred Years Hence*. Gregg Press. (Original work published 1836)
- Hollinger, V. (2003). Feminist Theory and Science Fiction. In E. James & S. Mendelsohn (Eds.), *The Cambridge Companion to Science Fiction* (pp. 125-136). Cambridge University Press.
- Irigaray, L. (1985). *This Sex Which is Not One* (C. Porter, Trans.). Cornell U.P. (Original work published 1977).
- Lefanu, S. (1988). *Feminism and Science Fiction*. Indiana U.P.
- Le Guin, U. K. (1969). *The Left Hand of Darkness*. ACE Books.
- Le Guin, U.K. (1989). The Fisherman's Daughter. In *Dancing at the Edge of the World: Thoughts on Words, Women, Places* (pp. 212-237). Grove.
- Le Guin, U. K. (1993). Is Gender Necessary? Redux. In *The Language of the Night: Essays on Fantasy and Science Fiction* (pp. 155-171). HarperPerennial.
- Loudon, J. W. (1994). *The Mummy! A Tale of the Twenty-Second Century*. University of Michigan Press. (Original work published 1827)
- Millett, K. (1969). *Sexual Politics*. University of Illinois Press.
- Moore, C. L. (1944). No Woman Born. In *Astounding Science Fiction* (pp. 134-169). Street & Smith Publications Inc.
- More, T. (1992). *Utopia* (R. M. Adams, Trans.). Norton. (Original work published 1516).
- Piercy, M. (1976). *Woman on the Edge of Time*. Ballantine Books.

- Russ, J. (1972). When It Changed. In *Again, Dangerous Visions* (pp. 768-774). Doubleday.
- Russ, J. (1973). *The Female Man*. Bantam Books.
- Russ, J. (1981). Recent Feminist Utopias. In M. S. Barr (Ed.), *Future Females: A Critical Anthology* (pp. 71-85). Bowling Green State University Popular Press.
- Russ, J. (2017). The Image of Women in Science Fiction. In R. Latham (Ed.), *Science Fiction Criticism: An Anthology of Essential Writings* (pp. 200-210). Bloomsbury.
- Shelley, M. W. (1994). *Frankenstein, or The Modern Prometheus* (M. W. Shelley, D. L. Macdonald, & K. D. Sherf, Eds.). Broadview Press. (Original work published 1818)
- Suvin, D. (1979). *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*. Yale University Press.
- Swift, J. (2005). *Gulliver's Travels* (C. J. Rawson & I. Higgins, Eds.). Oxford University Press. (Original work published 1726)
- Tiptree, J., Jr. (2004a). Houston, Houston, Do You Read?. In *Her Smoke Rose Up Forever* (pp. 163-216). Tachyon Publications.
- Tiptree, J., Jr. (2004b). The Women Men Don't See. In *Her Smoke Rose Up Forever* (pp. 115-144). Tachyon Publications.
- Wilde, O. (1910). *The Soul of Man under Socialism*. J. W. Luce & Co.

Makale Bilgisi: Küçük, A., Işıklar Koçak, M., Erkul Yağcı, A. S. (2022). <i>Tercüme</i> Dergisinde Üretken Bir Eleştirmen: Melâhat Özgü. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 30-51	Article Info: Küçük, A., Işıklar Koçak, M., Erkul Yağcı, A. S. (2022). A Productive Critic in <i>Tercüme</i> Journal: Melâhat Özgü. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 1, pp. 30-51
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 28.01.2022	Date Submitted: 28.01.2022
Kabul Edildiği Tarih: 14.02.2022	Date Accepted: 14.02.2022

TERCÜME DERGİSİNDE ÜRETKEN BİR ELEŞTİRMEN: MELÂHAT ÖZGÜ¹

Abdullah Küçük^{*}, Müge Işıklar Koçak^{**}, Ahu Selin Erkul Yağcı^{***}

ÖZ

Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminde Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan Tercüme Bürosunda (1940-1967) ve onun resmî yayın organı olan *Tercüme* dergisinde (1940-1966) uzun yıllar çalışan akademisyen, çevirmen ve yazar Melâhat Özgü (1906-2001) aynı zamanda derginin eleştirmenlerinden biridir. Özgü’nün çeviri eleştirisi alanındaki üretimleri üzerine odaklanan bu araştırmanın amacı Özgü’yü *Tercüme* dergisi bünyesinde çeviri eleştirisi alanında en üretken “eyleycilerden” (Toury, 2002) biri olarak görünür kılmaktır. Bu doğrultuda ilk olarak Özgü’nün hayat hikâyesi ve *Tercüme* dergisinde çeviri eleştirisinin yeri çerçevesinde bir kadın eleştirmen olarak dergideki konumu ve rolü tartışılacaktır. Yaptığımız araştırmalar doğrultusunda Özgü’nün söz konusu dönemde dergi bünyesinde gelişen çeviri eleştirisi geleneğinin oluşmasında büyük katkısı olan bir eyleyici olduğu söylenebilir. İkinci olarak *Tercüme* dergisinde basılan sekiz eleştiri metni incelenerek Özgü’nün çeviri eleştirisi yaklaşımı sorgulanacaktır. Bu amaçla yaptığımız nitel içerik analizi (Schreier, 2012), Özgü’nün eleştirilerinde karşılaştırmalı metinsel incelemeyi metin dışı öğelerle birlikte ele alarak dönemin sosyo-kültürel ve edebî bağlamı çerçevesinde

¹ Bu makale, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesindeki Çeviribilim Doktora programında Doç. Dr. Müge Işıklar Koçak ve Dr. Öğr. Üyesi Ahu Selin Erkul Yağcı danışmanlığında hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir. Çalışmaya ait ilk bulgular, 26-27 Haziran 2021 tarihlerinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi ev sahipliğinde, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi ve RumeliYA Yayıncılık-Publishing iş birliği ile çevirim içi olarak gerçekleşen III. Uluslararası Rumeli [Dil, Edebiyat ve Çeviri] Sempozyumunda sunulmuştur.

* Araştırma Görevlisi, Ardahan Üniversitesi, abdullahkucuk@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3759-1938

** Doçent Doktor, Dokuz Eylül Üniversitesi, muge.isiklar@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7010-8653

*** Doktor Öğretim Üyesi, Ege Üniversitesi, ahu.selin.erkul.yagci@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2184-9498

değerlendirme yaptığını ortaya çıkarmıştır. Böylece Özgü'nün eleştirilerinde bütüncül bir yaklaşım benimsediği iddia edilebilir.

Anahtar Sözcükler: Melâhat Özgü, Çeviri Eleştirisi, Eyleyici, *Tercüme* Dergisi

A PRODUCTIVE CRITIC IN *TERCÜME* JOURNAL: MELÂHAT ÖZGÜ

ABSTRACT

Melâhat Özgü (1906-2001) is one of the critics who published translation criticism in *Tercüme* (1940-1966), the translation journal published by The Translation Bureau (1940-1967) established under the auspices of the Ministry of Education in the early republican period in Turkey. This study aims at making Özgü visible as one of the most productive “agents” (Toury, 2002) of criticism in *Tercüme*. To this end, first the position and role of Özgü as a female critic in *Tercüme* will be discussed through her biography and her works of criticism published in the journal. Our research has revealed that Özgü as an agent contributed immensely to the improvement of critical writing in the journal. Secondly, Özgü's critical texts (8) will be examined to question her approach towards translation criticism. Our analysis on Özgü's texts have disclosed that, she conducted comparative textual study between source and target texts together with extratextual study in order to evaluate translations within their socio-cultural and literary contexts. Thus, we argue that Özgü adopted a holistic approach in her translation criticisms.

Keywords: Melâhat Özgü, Translation Criticism, Agent, *Tercüme* Journal

1. GİRİŞ

Erken Cumhuriyet dönemi çeviri eleştirisi faaliyetleri çerçevesinde *Tercüme* dergisinde eleştiri ve eleştirmenler üzerine yaptığımız incelemeye göre derginin en üretken eleştirmenlerinden biri Melâhat Özgü'dür. Türkiye çeviri tarihinin önemli kurumsal “eyleyicilerinden” [agent] (Toury, 2002) biri olan *Tercüme* dergisi üzerine birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğunda Özgü'nün ismi çevirmen veya eleştirmen olarak anılmış, ancak eleştiri alanındaki katkıları sorgulanmamıştır (Sauer, 1997; Bogenç-Demirel & Yılmaz, 1998, 2000; Göktaş, 2005; Korucu, 2007; Özdilek, 2013; Yapar, 2019).² Erken Cumhuriyet dönemi çeviri faaliyetleri üzerine yapılan diğer çalışmalarda ise Özgü'nün ismine rastlansa da çeviri eleştirisi alanındaki rolü araştırmacılar tarafından göz ardı edilmiştir.³ Söz konusu çalışmalardan farklı

² Hilmiye Özdilek yüksek lisans tezi kapsamında *Tercüme* dergisinde çeviri eleştirisi üzerine yaptığı çalışmada Melâhat Özgü'yü üretken eleştirmenlerden biri olarak belirtmiştir. Ancak sadece 1941-1944 döneminde çeviri eleştirisi yazan dört yazarı (Lütfi Ay, Nusret Hızır, Erol Güneş ve Yaşar Nabi Nayır) incelemesine dâhil etmiştir. Bk. Özdilek, 2013.

³ Konu ve kapsamı gereği eyleyici odaklı inceleme yapmasalar dahi erken Cumhuriyet döneminde çeviri faaliyetlerini inceleyen araştırmaların birçoğunda Özgü'nün ismine rastlamak mümkündür. Ancak bunlar çoğu zaman hazırlanan

olarak Ayşe Özkan'ın (2004) ve Sergül Vural-Kara'nın (2019) araştırmalarında Özgü'ye yer verildiği görülmektedir. Özkan yüksek lisans tezi kapsamında *Tercüme* dergisinde görev alan çevirmen-yazarlar üzerine yaptığı araştırmasında, çevirileri ve yazıları yayımlanan 12 eyleyici arasında Melâhat Özgü'ye yer verir.⁴ Dergide görev alan eyleyicilerin söylemlerine odaklanılan bu çalışmada Özgü'nün çevirdiği metinlerde ve yazdığı üç adet eleştiri metninde kullandığı terimler ve yöntemler incelenir. Özkan, Melâhat Özgü'nün kaynak odaklı bir yaklaşıma sahip olduğunu ve çevirilerine kıyasla çeviri eleştirilerinde daha kural koyucu bir yaklaşım [prescriptive] benimsediğini belirtir (Özkan, 2004, s. 170). Vural-Kara ise makalesinde Melâhat Özgü'yü yaşadığı dönemin sosyo-kültürel dönüşümü içerisinde bir tanık olarak ele alır (2019, s. 40). Vural-Kara, Özgü'nün çevirilerini veya eleştiri yazılarını incelemeyiz, ancak hayatını anlattığı ve çeviriye ilişkin görüşlerine yer verdiği dört yazısını kullanarak Özgü'nün çevirmenliği üzerine odaklanır. Özgü'yü erken Cumhuriyet döneminde devlet destekli kurumlarda çalışan batılılaşma sürecinin öncü bir çevirmeni olarak tanımlar (2019, s. 46).⁵

Özkan ve Vural-Kara'nın çalışmalarından farklı olarak bu makalede Melâhat Özgü'nün eleştirmen kimliği incelenecektir. Özgü erken Cumhuriyet döneminin üretken bir çeviri eleştirisi “eyleyicisi” (Toury, 2002) olarak ele alınacaktır. Gideon Toury, çeviri eyleyicilerini anlatırken her grup içerisinde bazı bireylerin “repertuarın” [repertoire] üreticisi olduklarını ve repertuvara yeni “seçenekler” [option] (Even-Zohar, 2002) sunduklarını belirtir. Bu bireylerin, “bir grup tarafından görevlendirilmiş” [entrusted by the group] ya da “kendi kendini tayin eden” [self-appointed] “değişim eyleyicileri” [agent of change] olarak faaliyet gösterebileceklerini ileri sürer (Toury, 2002, s. 151). Bu bağlamda Özgü, bir yandan Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Tercüme Bürosunda çeviri eleştirmeni ve denetçisi olarak “görevlendirilen” bir eyleyici olarak, diğer yandan *Tercüme* dergisi bünyesinde basılan eleştiri yazıları ile seçenekler sunarak repertuarın gelişmesine katkıda bulunan “kendi kendini tayin eden” bir eleştiri eyleyicisi olarak tanımlanabilir. Birbiriyle ilişkili iki

tablolarda ya da söz konusu dönemdeki bağlama ilişkin bilgi verirken sadece Özgü'nün ismine yer vermişlerdir (örneğin bk. Göktaş, 2005; Aksoy, 2010; Barut, 2020)

⁴ Özkan'ın incelediği diğer çevirmen-yazarlar şunlardır: Sabahattin Eyüboğlu, Nurullah Ataç, Bedrettin Tuncel, Suut Kemal Yetkin, Azra Erhat, Lütfi Ay, Erol Güneş, Suat Sinanoğlu, Yaşar Nabi Nayır, Yunus Kâzım Köni, Mehmet Nuri Gencosman (2004, ss. 127-221)

⁵ Söz konusu çalışmada incelenen Özgü'ye ait dört yazı şunlardır: “Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün Biyografisi ve Eserleri”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*. Tiyatro Öğretimi ve Eğitimi Özel Sayısı, 1976/7, 175-216, Ankara Üniversitesi Basımevi; “Çeviride Uzmanlık Sorunu”, *Aylık Dil ve Yazın Dergisi*, 1978/322, 37-42; “Melâhat Özgü (Soruşturma)”, *Aylık Dil ve Yazın Dergisi*, 1978/322, 170-171; “Klasikler Çevirisinin Kültür Niteliği”, Ö. Yağcı (Haz.), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, 286-293, 1999, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

eyleyici kimliğine bağlı olarak, bu çalışmada Özgü'nün *Tercüme* dergisinde çeviri eleştirisi geleneğinin oluşmasında katkısı olan bir eyleyici olduğu iddia edilecektir.

Bu araştırma kapsamında Özgü'nün *Tercüme* dergisinde yayımlanan çeviri eleştirisi yazılarının tamamı (sekiz adet) üzerinde yaptığımız tahlil sonucunda, Özgü'nün sadece metin odaklı değil metin dışı öğeleri de içine alan bütüncül bir çeviri eleştirisi yaklaşımına sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu yaklaşımı ile Özgü'nün daha sonra birçok çalışmaya da konu olan *Tercüme* Bürosu çeviri eleştirisi geleneğinin kurucularından olduğu ve uzun yıllar sonra örneklerini görmeye başlayacağımız bütüncül çeviri eleştirisi modelinin erken örneklerini verdiğini söyleyebiliriz. Bu çerçevede eleştiri metinleri üzerine yapılan incelemede Özgü'nün eleştiri yazılarında odaklandığı ve tartıştığı noktaları ve uyguladığı eleştiri yöntemini ortaya çıkarmak amacıyla Nitel İçerik Analizi (NİA) yöntemi kullanılacaktır. Niteliksel materyalin anlamını ve içeriğini sistematik olarak açıklamak ve betimlemek için kullanılan bu yöntem temelinde yazılı, sözlü, görsel materyallerin bağlamsal unsurlardan bağımsız olarak anlamsal analizini kapsar (Schreier, 2012).⁶ Başka bir deyişle, incelenen metinlerdeki içeriksel unsurlar, içinde kullanıldığı metinlerle sınırlandırılarak değerlendirilir. Mevcut çalışma kapsamında ise bu yöntem Özgü'nün *Tercüme* dergisinde çıkan çeviri eleştirilerinden oluşan derlem üzerinde eleştirmenin çevirileri hangi noktalar üzerinden değerlendirdiğini ve eleştiri yazılarında izlediği yöntemi ortaya çıkarmak amacıyla kullanılacaktır. Bu amaç doğrultusunda yararlanılan NİA, Özgü'nün yazılarında yer verdiği unsurların belirli başlıklar altında sınıflandırılmasına imkân verecektir. Böylece Özgü'nün çevirileri incelerken hangi kavramları tartışmaya açtığının tümleyici bir şekilde değerlendirilmesi ve bu kavramların belirli başlıklar altında toplanması sağlanacaktır. Böylelikle Özkan'ın tezinde Özgü'nün eleştirmen kimliği ile ilgili elde ettiği bulguları tamamlamayı ve Özgü'nün çeviri eleştirisi alanına yaptığı katkıları görünür kılmayı amaçlamaktayız.

Özgü'nün eleştiri metinlerine geçmeden önce erken Cumhuriyet döneminde *Tercüme* dergisinde çeviri eleştirisinin konumu kısaca sunulacaktır. İkinci kısımda Özgü'nün kısa biyografisi ve farklı üretim faaliyetleri ile ilgili bilgi verilecek ve son kısımda Özgü'nün çeviri eleştirisi

⁶ Yöntemin kullanıldığı alanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere CAQDAS (Bilgisayar Destekli Nitel İçerik Analizi Yazılımları [Computer-Aided Qualitative Data Analysis Software]) (Pfaffenberger, 1988) genel adı altında çok sayıda program geliştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında incelenecek materyallerin oldukça sınırlı bir derlem oluşturması nedeniyle bilgisayar destekli yazılımlardan faydalanma ihtiyacı oluşmamıştır. Bu tür çalışmalar için bk. Pfaffenberger, B. (1988). *Microcomputer applications in qualitative research*. Sage; Tesch, R. (1990). *Qualitative research: Analysis types and software tools*. Falmer Press; Fielding, N. G., & Lee, R. L. (Dü). (1991). *Using computers in qualitative research*. Sage.

yazıları NİA yöntemi ile incelenip çeviri eleştirisi yöntemi detaylı bir şekilde betimlenecektir.

2. Tercüme Dergisinde Çeviri Eleştirisi

Erken Cumhuriyet döneminde batılılaşma projesinin bir parçası olarak görülen ve Hasan Âli Yücel önderliğinde Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan Tercüme Bürosu 1940 ile 1967 yılları arasında faaliyet göstermiştir.⁷ Tercüme Bürosunun resmî yayın organı olarak yayın hayatına başlayan *Tercüme* dergisi⁸ Türkiye çeviri tarihi açısından bir mihenk taşı olarak değerlendirildiğinden birçok araştırmanın konusu olmuştur.⁹ Dergi iki temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, uzunluklarına bağlı olarak bazen tamamının bazen de bir bölümünün kaynak metinleriyle birlikte verildiği çeviri metinler, başka bir deyişle, çeviri uygulamaları yer alır. Bu bölüm, derginin %70'ini oluşturmaktadır (Ayav ve diğerleri, 1992, s. 136). Çeviri uygulamalarına verilen önem, derginin 52. sayısına yazılan ön sözde yer alan şu ifadelerde açıkça görülmektedir:

Bütün bu tercüme faaliyeti içinde dergimizin rolü, herşeyden evvel, memleket için bu çok hayırlı ve müspet dâva etrafında bütün aydınları toplamak, tercümeyi bir zevk ve sanat işi olarak sevdirmek, **klâsiklerin sayısı çoğalınca kadar mümkün olduğu kadar çok metin ve örnekle Batı dünyasını Türk okuyucusuna tanıtmaktı.** Geçen sekiz yıllık neşir hayatı içinde dergimiz bu vazifeyi elinden geldiği kadar yapmağa çalışmış, ayrıca kitapçılarda çıkan ve edebî değeri olan eserlerin tercümeleri hakkında da, tenkid yolu ile,

⁷ Tercüme Bürosunun temelleri *Tercüme* dergisi ile birlikte 1-5 Mayıs 1939 tarihlerinde düzenlenen Birinci Türk Neşriyat Kongresi kapsamında yürütülen çalışmalarla atılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Karantay, 2008; Tahir-Gürçağlar, 2008, 2018; Yapar, 2019.

⁸ Dergi, 19 Mayıs 1940 tarihli ilk sayısı ile yayın hayatına başlamış ve Temmuz-Eylül 1966 tarihli son sayısı ile yayın hayatını noktalamıştır. Her ne kadar çok düzenli bir yayın hayatı olmasa da dergi 26 yılda toplam 18 cilt, 87 sayı şeklinde yayımlanmıştır.

⁹ *Tercüme* dergisi ile ilgili çalışmalar için, örneğin bk. Sauer, 1997; Erhat, 2004/2008; Özkan, 2004; Göktaş, 2005.

okuyuculara bir fikir vermekten geri kalmamıştır. (Önsöz, 1951, s.

1)¹⁰

Derginin ikinci bölümünde ise çeviri ile ilgili makaleler, haberler, eleştiriler ve eleştirilere cevaplar bulunmaktadır. Bu ikinci bölüme giren çeviri eleştirisi metinleri derginin yaklaşık %5'ini oluşturur. Her ne kadar küçük bir oran gibi görüle de, toplam 87 sayı ve 8000 sayfadan oluşan dergide (Göktaş, 2005, s. 46) eleştiri metinleri yaklaşık 500 sayfalık bir yer kaplamaktadır.

Dergide sadece çevirilerin değil aynı zamanda eleştiri yazılarının da yayımlanacağı Birinci Türk Neşriyat Kongresi kapsamında hazırlanan raporda şöyle bir madde ile belirtilmiştir: “Tercüme usulleri hakkında makaleler, münakaşalar; gerek mecmuada gerek hariçte neşredilmiş tercüme eserlerin tetkik ve tenkitlerini; eserleri mecmuada tercüme edilen muharrirler hakkında etüdler” (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*, 1939, s. 126). Bu maddeden de görüleceği üzere, eleştiri ediminin derginin başat unsurlarından biri olması gerektiği daha çeviri hareketine ilişkin müzakere sürecinde kararlaştırılmıştır. Ayrıca çeviri eleştirilerinin yanı sıra çeviri eleştirisi üzerine görüş bildiren yazılar¹¹ ve yapılan çeviri eleştirilerine verilen cevaplar¹² gibi farklı biçimlerde eleştiri yazılarını da dergide görmekteyiz. Çeşitli kültür ve edebiyat dergileri ve gazetelerde yayımlanan farklı çeviri eleştirisi türleri üzerine araştırma yapan Devrim Ulaş Arslan'a göre “eleştiri” [criticism] kavramı Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminde üretilen eleştirel metinleri tanımlamak ve çeşitliliğini betimlemek açısından yetersiz kalmaktadır (2019, s. 21). Küçük’ün devam eden doktora çalışmasında incelendiği üzere *Tercüme* dergisi içinde dahi eleştiri yazılarında çeşitlilik göze çarpmaktadır (Küçük, Devam Etmekte). Ancak bu çalışmanın kısıtlı kapsamında eleştiri metinlerinin bir türü olarak Özgü’nün yapılan çevirilere yazdığı eleştiri yazıları ele alınacaktır.

Tercüme dergisinde yayımlanan çeviri eleştirisi metinleri, genellikle, belirli bir standartta ve formatta yazılmıştır. Bu eleştiriler ele alınan çevirileri Türkiye’deki okurlara tanıtmak amacıyla, çoğunlukla batılı yazarlar, ancak sayısı daha az da olsa doğulu yazarlar ve eserlerine ilişkin genel bilgiler içermektedir. Başka bir deyişle, dergideki eleştiri yazılarına sadece çeviri eserlerin değerlendirilmesi değil aynı zamanda yazarları okurlara tanıtmaya işlevi de yüklenmiştir. Ayrıca, bu yazarların daha önce Türkçeye yapılmış başka çevirileri mevcutsa onlarla ilgili bilgi de içerirler. Uygulama kısmında

¹⁰ Vurgu için tarafımızdan kalın olarak işaretlenmiştir.

¹¹ Dergide basılan çeviri eleştirisi ya da değerlendirmesi üzerine yazılan yazılar için, örneğin bk. Baydar, 1943; Hızır, 1941a, 1941b, 1943a.

¹² Farklı süreli yayınlarda çıkan çeviri eleştirilerine cevaben kaleme alınmış yazılar için, örnek olarak bk. Edib, 1942; Hızır, 1943b; Varoğlu, 1942.

ise eleştirmenlerin kaynak ve erek metinden örnekler vererek yaptıkları değerlendirmeleri gerekçelendirme çabası içinde oldukları görülmektedir.

Tercüme'de yayımlanan çeviri eleştirisi yazıları elli iki farklı eleştirmen tarafından üretilmiştir. Bu geniş eleştirmen kadrosu derginin çeviri eleştirisi edimine verdiği önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu denli geniş bir kadro içinde herkesin eşit üretkenliğe sahip olduğunu söylemek mümkün değildir: Eleştirmenlerin 33'ü¹³ birer, onu¹⁴ ise ikişer yazı ile katkı yapmışlardır. Üç ve daha fazla yazısı yayımlanan eleştirmenleri şöyle sıralayabiliriz: Lütfi Ay (12 [bir yazıyı Erol Güney ile ortak hazırlamıştır]); Melâhat Özgü (8); Erol Güney (7 [bir yazıyı Lütfi Ay ile birlikte kaleme almıştır]); Fuat Pekin (6); Nusret Hızır (5 [iki yazıyı "N." ile ortak ve bir yazıyı da N. H. imzasıyla hazırlamıştır]); Oğuz Peltek (5); İhsan Sungu (4); Yaşar Nabi Nayır (4); Azra Erhat (3). Sayılardan anlaşılacağı üzere kimi zaman profesörlük unvanı kimi zaman ise sadece ismi ile yazılarını imzalayan Melâhat Özgü toplam sekiz adet yazı ile *Tercüme*'nin en üretken ikinci eleştirmenidir. Yalnızca bu özelliği ile bile *Tercüme* dergisi çerçevesinde oluşan çeviri eleştirisi geleneğini oluşturan eleştirmenler arasında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca dergide eleştiri yazan 52 eleştiri eyleyicisi arasından sadece 10'u kadındır ve kadın eleştirmenler arasında en fazla sayıda eleştiri metni üreten kişi Melâhat Özgü'dür.¹⁵

3. Melâhat Özgü'nün Hayat Hikâyesi

Melâhat Özgü (1906-2001)¹⁶, Alman Dili ve Edebiyatı, tiyatro, plastik sanatlar, müzik gibi konular üzerine çalışmalar yapan Türkiye'nin ilk kadın profesörlerindendir ("İlk Kadın Profesörlerdendi", 2001). Özgü, ilköğrenimini Çamlıca ile Bakırköy'deki St. Franciscaine Soeurler Okulunda; ortaöğrenimini Kandilli Okulunda; lise öğrenimini ise Erenköy Kız Lisesinde bitirir; 1928 yılında, ilk kez uygulanan üç yıllık *baccalaureate* (bakalorya) sınavını vererek mezun olur. Mezuniyetine dek eğitim hayatında kazanmış

¹³ Fevziye Abdullah Tansel, Saffet Pala, Eva Buck-Marchand, Sabahattin Eyüboğlu, S. Ali, Nahid Sırrı Örik, Saffet Korkut, Suut Kemal Yetkin, Zeki Baştınar, Cevdet Kudret Solok, Berit Gerçin, Mehmet Karasan, Nihal Yalaza Taluy, Nurullah Ataç, Sami Güven, Belinski, Adil Hanlı, Fikret Adil, Zahir Güvenli, Sabahattin Teoman, Selahattin Batu, Afif Obay, Saffet Yetkin, H. Basri Yüce, Yusuf Tavat, N. Türkay, Oktay Akbal, Ahmet Temir, Talat Sait Halman, Hakkı Calp, Necla Aytür, Leman Yolaç, Salah Birsal.

¹⁴ Bedrettin Tuncel, Suat Sinanoğlu, Turgut S. Erem, Süreyya İlgün, Halid Fahri Ozansoy, M. Nuri Gencosman, Adile Ayda, Hasan Ali Ediz, İrfan Şahinbaş (bir yazıyı Saffet Korkut ile hazırlamıştır), N. (iki yazıyı da Nusret Hızır ile hazırlamıştır).

¹⁵ İki eleştirmenin cinsiyeti tespit edilemediğinden dâhil edilmemiştir. Bunlar N. Türkay ile Berit Geçit olup her ikisinin de birer eleştiri yazısı yayımlanmıştır.

¹⁶ Özgü'nün doğum ve ölüm tarihlerine ilişkin kesin bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte kaynaklara göre, Özgü 1906 yılında İstanbul, Bakırköy'de doğmuş ve 5 Ocak 2001 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan habere göre 2001 Ocak ayının ilk günlerinde vefat etmiştir.

olduğu başarılar onun önünde farklı bir kapı açılmasına sebep olur. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen öğrencilerin yüksek öğrenimlerini tamamlamaları için yurt dışına gönderildiği bir programa öğretmenleri tarafından önerilip yapılan sınavı kazandıktan sonra bu program kapsamında Almanya'ya gider. Almanya'da ilk olarak Almancasını geliştirdikten sonra Bonn ve Berlin Üniversitelerinde çeşitli seviyelerde devam ettiği eğitimlerin hepsinden çok büyük başarı göstererek mezun olur ve lise çağlarında bıraktığı ülkesine 1934 yılında doktor unvanı ile geri döner ("Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün Biografisi", 1976, ss. 175-176).

Ülkeye dönüşünün ardından ilk olarak, bir yıl boyunca Ankara Kız Lisesi ile İsmet Paşa Kız Enstitüsünde Almanca öğretmenliği yapar. 18 Kasım 1935 tarihinde ise Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kuruluşu ile Alman Dili ve Edebiyatı Kürsüsünde öğretim üyeliğine başlar. Yüksek Ziraat ve Veteriner Enstitülerinde (bugünkü Ziraat ve Veteriner Fakülteleri) 1936-1945 yılları arasında Almanca dersleri verir. 1939 yılında doçent ve 1942'de profesör unvanlarını alır. Özgü, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi gibi yükseköğretim kurumlarından Türk Dil Kurumu ile Millî Eğitim Bakanlığına kadar çok çeşitli kurum ve kademelerde farklı görevlerde bulunur. Uzun yıllar, Tercüme Bürosunda Almancadan yapılan çevirilerin incelenip kaynak metinleriyle karşılaştırmasını yapmakla görevlendirilir. Ayrıca, *Tercüme* dergisi için çeviriler yapar ve tanıtım yazıları ile çeviri eleştirileri yazar. Tüm kariyeri boyunca birçok çeviri¹⁷, makale, inceleme ve tanıtım yazısı kaleme alır. Buna ek olarak Özgü tiyatro alanında da geriye son derece zengin bir derlem bırakır. 1976 yılına gelindiğinde 42 yıllık devlet hizmetinin ardından emekli olur. Alman Hükûmeti Schiller'in ölümünün 150. yıl dönümü vesilesiyle Özgü'ye Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Derneği aracılığıyla Schiller Madalyasını layık görür ("Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün Biografisi", 1976, ss. 177-179). Bu kısa öz geçmişten hareketle, Özgü'nün yıllar boyunca akademik, çevirmenlik ve eleştirmenlik kariyerlerini aynı anda başarı ile devam ettiren çok yönlü ve oldukça üretken bir akademisyen, yazar, çevirmen ve eleştirmen olduğu görülmektedir.

4. *Tercüme* Dergisinde Bir Çeviri Eleştirmeni

Yukarıda belirtildiği üzere Özgü ilk yıllarından itibaren Tercüme Bürosu ile birlikte dergi bünyesinde hem çevirmen hem de akademisyen kimliğiyle çeşitli görevlerde bulunur. Ancak Özgü'nün eleştirmen kimliği ile görünür olması, Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığında istifasını takiben Büro ve dergi kadrolarında yaşanan değişimlerden sonrasına denk gelir. Elbette bu durumun, Yücel'in 1946 yılında görevden ayrılışı ve yerine Reşat Şemseddin

¹⁷ Özgü'nün Almancadan dilimize kazandırdığı bazı eserler: Friedrich Schiller'den *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Bir Dizi Mektup* (1943); Gotthold Ephraim Lessing'den *Define* (1944); Gerhart Hauptmann'dan *Rose Bernd* (1949); Rainer Maria Rilke'den *Genç Bir Şaire Mektuplar* (1963); Stefan Zweig'tan *Sanatta Yaratıcılığın Sırrı* (1949).

Sirer'in Millî Eğitim Bakanlığı koltuğuna geçişiyle doğrudan ilişkili olmamakla birlikte, bu süreçte yaşanan istifalardan ve görevden uzaklaştırmalardan sonra dergide yaşanan kadro değişimi sonrası olduğu söylenebilir.¹⁸ Böylece Özgü, Ocak-Nisan 1948 tarihli 8 (43/44) sayı ile dergiye eleştirmen olarak dâhil olur ve Temmuz-Aralık 1961 tarihli 15 (75/76) sayı ile dergideki son eleştirisini kaleme alır.

Özgü belirtilen 13 yıllık süreçte eleştirmen kimliğiyle dergide görünür olsa da aslında Büro ve derginin kuruluş aşamasını takiben her iki kurumda da 20 yıl süreyle görev yapar. Büroda Almancadan yapılan çevirilerin kaynak metinleriyle kıyaslanılarak gözden geçirilmesi görevi kendisine verilir (“Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün Biografisi”, 1976, s. 179). Bu kontrol süreci sonrasında Büronun işleyişi çerçevesinde¹⁹ kendisine yönlendirilen çevirilere ilişkin değerlendirmelerini içeren raporlar hazırlar. Başka bir deyişle, her ne kadar dergide yayımlanmasa da Özgü Büroya adımını atar atmaz yayın kurulu için bir nevi çeviri editörlüğü yapmaya başlar. Dergide yayımlanmayan ve yayın kurulu ya da editörlerin çevirinin kalitesi ile ilgili kararlarını oluşturmaya yardım eden bu çeviri karşılaştırma raporlarının, aslında Özgü'nün daha sonraları dergide yayımlanmak üzere yazdığı eleştiri yazılarındaki metin inceleme/karşılaştırma kısmının bir ön çalışması niteliğinde olduğu söylenebilir. Böylece, Özgü bu raporları ve Büroda çalıştığı yıllar içinde kazandığı tüm deneyimi akademik çalışmalarıyla da birleştirerek eleştiri yazılarına dönüştürmüş olabilir. Bu anlamda Özgü'nün, ilk eleştirisi basılana kadar nispeten görünmez bir çeviri editörü olarak ilk yıllardan itibaren aktif bir eyleyici olarak görev aldığı görülmektedir. Böylelikle Özgü'nün deneyim kazandıktan sonra kendini yetkin hissederek çeviri eleştirilerini yayımlamaya ve görünür olmaya başladığı söylenebilir.

Özgü'nün kaleme aldığı sekiz adet eleştiri metni, *Tercüme*'nin 5 farklı cilt ve 10 farklı sayısında yayımlanmıştır. Yazılar, 3 ile 11 sayfa arasında değişen uzunluklara sahiptir. Bu eleştiriler üzerine NİA yöntemi ile yaptığımız incelemeye göre, Özgü eleştirilerinde belirli bir formata sahiptir ve altı farklı unsura yer vermektedir. Bunlar:

¹⁸ Yücel'in görevden ayrılmasını takiben Büro ve derginin önemli isimlerinden Sabahattin Eyuboğlu, Melih Cevdet Anday, Erol Güneş, Orhan Veli gibi isimler de görevlerinden istifa eder (Oral & Özsoy, 2005/2014, ss. 109-110). Ayrıca, *Tercüme*'nin Şubat-Mart 1955 tarihli 11. cildinin 59. sayısında yayımlanan “Haberler” başlıklı bölümde Büronun artık Lütfi Ay, Prof. Dr. Selahattin Batu, Prof. Dr. Hamit Dereli, Nuri Gencosman, İzzet Hasan, Hikmet İlaydın, Ziya Karamuk, Prof. Dr. Mehmet Karasan, Servet Lünel, Afif Obay, Nebil Otman, Prof. Dr. Melâhat Özgü, Fuat Pekin, Prof. Dr. Celal Saraç, Prof. Dr. Aydın Sayılı, Hadiye Sayron, Prof. Dr. Suat Sinanoğlu, Doçent Dr. Samim Sinanoğlu, Prof. Dr. İrfan Şahinbaş, Prof. Dr. Bedrettin Tuncel gibi isimlerden oluşacağı açıklanmıştır.

¹⁹ *Tercüme* Bürosunda incelenecek eserlerle ilgili kriter konusunda bilgi için bk. *Maarif Vekilliğince Bastırılacak veya Basılması Teşvik Edilecek Tercüme Eserlerinin Ne Suretle İnceleneceği Hakkında Talimatname*, 1944, s. 6.

1. Yazar ve eser(ler)i hakkında genel bilgi,
2. Varsa yazara ait diğer eserlerin çevirileri hakkında bilgi,
3. İncelenen çeviriye ilişkin bilgi,
4. Kaynak metnin özellikleri ile ilgili (özellikle kaynak metin yazarının üslubuna ilişkin) bilgi ve çeviri ile kaynak metin karşılaştırılarak yapılan değerlendirmeler,
5. Gerekli görülen noktalarda çeviri ile ilgili öneriler,
6. Başarılı/başarısız bulunan çevirilere ilişkin yapılan detaylı açıklamalar.

Özgü'nün izlediği bu yöntem genel hatlarıyla, dergideki farklı eleştirmenler tarafından da izlenmektedir. İlk iki maddenin eleştirilere dâhil edilmesi *Tercüme* dergisi çevirmen ve eleştirmenlerinden biri olan ve çeviriye ilişkin üst eleştiri niteliğinde yazılar kaleme alan Nusret Hızır tarafından eleştirilir. Hızır, derginin 10. ve 20- 21. sayılarında eleştiri yazılarını değerlendirdiği üst eleştiri niteliğindeki iki ayrı yazısında çeviri eleştirilerinin başında verilen kaynak eserin konusuna ilişkin kısa özetlerin eleştirilerde yer almasının gereksizliğine dikkat çeker (Hızır, 1941b, s. 360). Hızır'ın dikkat çektiği nokta eleştirmenlerin yazar ve eserle ilgili bilgi verip sonra da hızlıca çeviriden birkaç örnek vererek eleştirisini bitirmesidir. Buna ek olarak Hızır, belirli bir format ve/ya içerik çerçevesinde yazılan bu tip çeviri eleştirilerinin iki farklı tehlikeye sebep olduğunu savunur: 1) Eleştirinin şeklen belirli bir kalıp dışında yapılamayacağı algısının oluşması; 2) Çevirilerin değerlendirilmesinde belli normların oluşmaması sebebi ile öznel değerlendirmelerin yapılması (Hızır, 1943a, s. 178).²⁰ Aslında okura yazarın tanıtılması için kaynak yazarlar hakkında kısa bilgi verilmesi *Tercüme* dergisinin amaçlarından biridir. Dergiye yüklenen bu misyon, Büronun ilk başkanı Nurullah Ataç'ın derginin ikinci cildine yazdığı ön sözdeki şu sözlerinde açıkça görülmektedir: “Başlıca gayemiz Türk okurlarına, başka dillerde yazan muharrirlerin, bilhassa Avrupa'nın irfanları her tarafa yayılmış muharrirlerinin en iyilerini tanıtmaktır” (Ataç, 1941, s. 1). Bu kapsamda, eleştirilerin yazar hakkında özet bilgi içeren kısımlarının bu amaca hizmet ettiği söylenebilir. Özkan ise *Tercüme* dergisinde yazılar yazan 12 çevirmen-yazarın çevirilerini ve eleştirilerini incelediği çalışmasında çeşitliliğe işaret ederek bu farklılıkların zengin bir repertuar oluşturduğunu savunur (2004, ss. 218-219). Özkan'a göre dergide tek bir ses değil çeşitli sesler çıkmaktadır ve bu sebeple dergideki çevirmenler ve eleştirmenler çeviri repertuarına farklı seçenekler sunmaktadırlar (2004, ss. 218-219).

İlerleyen bölümde gösterileceği üzere Özgü karşılaştırmalı incelemesini titizlikle yapan, birçok örnek veren ve hatta gerekli gördüğü

²⁰ Hızır'ın belli bir “kalıp” veya “standart” olarak nitelendirdiği eleştiri biçimi önce yazar hakkında kısa bilgi verilmesi sonra tercümeden alınmış birkaç parçaya dayanarak çevirinin doğru veya güzel olup olmadığına dair hızlıca hükümler verilmesidir ki bu da öznel değerlendirmelere sebep olmaktadır (Hızır, 1943a, ss. 177-178).

yerlerde çeviriler için akademik bir dille öneriler getiren bir eleştirmendir. Ayrıca, Özgü Almanca ve Fransızca bilmesine rağmen (“Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün Biyografisi”, 1976, s. 179) yazılarında sadece Almandan Türkçeye yapılan çevirilerin eleştirisini yapar. Başka bir deyişle, Özgü uzmanlaştığı ve profesörlük unvanını aldığı dil ve alan dışına çıkmamaya özen gösterir. Özgü'nün eleştirisini yaptığı çevirilerin kaynak metinlerine son derece hâkim olduğu verdiği metin dışı bilgilerde de görülmektedir. Özgü, kimi zaman tek bir esere odaklanırken, birkaç örnekte ise bir yazarın birden fazla eserinin çevirisine ilişkin değerlendirmelerde bulunur. Ayrıca, kendisi de bir çevirmen olan Özgü eleştirisini yaptığı çeviri eserlerin hepsinin kim tarafından yapıldığını da belirterek çevirmenlerin görünür kılınmasını da sağlamaktadır.

İçerik açısından bakılacak olursa, Özgü'nün eleştirilerinde yaptığı değerlendirmeleri erek ve kaynak metinden aldığı karşılaştırmalı somut örneklerle desteklediği görülür. Bu örnekler, kimi zaman sözcük ya da söz öbeği düzeyindeyken kimi zaman uzun paragraflar şeklindedir. Özgü'nün eleştirilerinde tespit ettiğimiz bir başka husus ise değerlendirme yapacağı noktaları detaylı bir şekilde açıklamasıdır. Böylelikle, okur eleştirmenin eserin hangi bölümünü ele aldığını net bir şekilde anlamaktadır. Ayrıca Özgü, eleştirilerini sadece incelediği çeviri eserle sınırlandırmaz. Ele aldığı esere ilişkin detaylı araştırma yapar ve eserin varsa önceki çevirileri veya yeniden çevirilerine de değinir ve kimi zaman bu çeviriler arasında kıyaslamalar yapar, örnekler verir (bk. Özgü, 1948a). Bunun yanı sıra, Özgü bazı eleştirilerinde yayımlanmamış çevirilerden dahi örnekler sunarak yaptığı değerlendirmeleri desteklemeye çalışır.²¹ Bu durum, Özgü'nün alan içindeki tüm gelişmeleri ne denli yakından takip ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Dil açısından değerlendirilecek olursa, *Tercüme* dergisinde yayımlanan eleştiri yazılarında kullanılan akademik ve nesnel üslup ile benzer şekilde, Özgü de eleştirilerinde bilimsel ve nesnel bir eleştiri tarzını benimser. Örneğin, dergide yazdığı ilk eleştiri yazısında Joseph von Eichendorff'un (1788-1857) *Das Leben eines Taugenichts* başlıklı kısa hikâyesinin Türkçeye 20 yıl arayla yapılan iki farklı çevirisini inceler. Eserin ilk çevirmeni Tevfik'in çevirisinin çok yoğun eklemeler içerdiğini dile getiren Özgü, “Mehmet Tevfik, sanki tercümesinin başına, eserin aslı ile hiç ilgisi olmıyan, kahramanın biyografisinden alınmış bir şeyler yazmış yahut kendi anlayışına göre, sergüzeşti enterasan kılmak için, kahramanın biyografisini vermeğe çalışmıştır” (Özgü, 1948a, ss. 130-131)²² ifadeleriyle metnin çevirisinin aslından çok uzaklaşmış olduğuna dikkat çeker. Bu nesnel ve yapıcı yaklaşımı ile Özgü bünyesinde çalıştığı Büro ve derginin çeviri politikasına ve bu

²¹ *Tercüme*'de yayımlanan ilk çeviri eleştirisinde Joseph von Eichendorff'un (1788-1857) *Das Leben eines Taugenichts* başlıklı kısa hikâyesinin incelemesini yaparken Selahattin Batu (1905-1973) tarafından yapılan ancak henüz yayımlanmamış çevirisinden çeşitli örnekler verir (Özgü, 1948a, ss. 129, 132, 133).

²² Aksi belirtilmedikçe, yapılan tüm doğrudan alıntılar yayımlandıkları dönemdeki şekilleriyle verilmiştir.

konudaki teşviklerine paralel olarak yeni çevirilerin yapılmasını teşvik eder ve çeviri anlayışının geliştirilmesine hizmet eder. Özgü'ye göre erken Cumhuriyet döneminde daha iyi çeviriler yapılması için çeviri uygulamalarının devam etmesi ve çeviri üzerine tartışmaların yapılması gerekmektedir (1960, s. 168). Başka bir deyişle, Özgü eleştirilerini sadece metni yermek ya da övmek için yazmaz; metni tanıtmaya ve iyileştirme çabası içindedir. Bu sebeple, sorunlu gördüğü bölümlere ilişkin öneriler getirerek yapıcı dil kullanır. Bu tutumla, Özgü'nün çeviri ediminin gelişmesini amaçladığı ve bu sebeple çevirmenlere yeni çevirecekleri eserler için yol gösterici bir tutum benimsediği söylenebilir.

Özgü okurlarını da düşünür ve eleştirilerine okurlar için açıklayıcı dipnotlar ekler. Eklediği “yan metinler” [paratext]²³ ve yaptığı atıflarla²⁴ esere veya konuya ilişkin örnekler verir veya daha fazla açıklamaya ihtiyaç duyulacak noktalarla ilgili bilgi vererek okura yol göstermeyi tercih eder. Ayrıca, kullandığı kaynakları da kaynakçada verildiği şekilde künye bilgileriyle birlikte okurlara sunar.²⁵ Bu bakımdan Özgü'nün eleştiri yazılarını bir nevi akademik makale hazırlarcasına itinayla hazırladığını söyleyebiliriz.

Yukarıda verilen örnekler ışığında Özgü'nün Hızır'ın bahsettiği öznel eleştirmenlerden biri olmadığı görülmektedir. Aksine Özgü eleştirilerinde metin dışı öğeleri (yazar, kaynak metin, erek metnin diğer çevirileri, çevirmen ve okur gibi) göz önünde bulundurarak ve ayrıntılı bir kaynak-erek metin karşılaştırması yaparak nesnel ve bütüncül bir eleştiri yöntemi benimsemiştir. Bu bağlamda Özgü'nün ürettiği eleştiri metinleri ile eleştiri repertuarına katkıda bulunan ve repertuarın devamını sağlayan eyleyicilerden biri olduğu söylenebilir. Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminde çeviri eleştirisi faaliyetleri odaklı akademik çalışmalar, Cemil Meriç, İhsan Sungu, Nasuhi Baydar, Nurullah Ataç, Peyami Safa gibi

²³ Gerard Genette, “yan metin” [paratext] kavramını “bir metni bir kitaba dönüştüren ve okurlarına o şekilde sunulmasına imkan veren” [what enables a text to become a book and to be offered as such to its readers...] (Genette, 1987/1997, s. 1) olarak tanımlar. Kavramı uzamsal açıdan sınıflandıran Genette, “öte metin” [epitext] (Genette, 1987/1997, s. 3) ve “çevre metin” [peritext] (Genette, 1987/1997, s. 5) olmak üzere ikiye ayırır. Öte metinleri, metnin uzağında konumlandırılanlar olarak tanımlarken, çevre metinleri ise metinle birlikte, yani metnin ayrılmaz bir parçası olarak yayımlanan unsurlar olarak tanımlar.

²⁴ Örneğin, dergide yayımlanan üçüncü çeviri eleştirisinde Hermann Sudermann'ın Türkiye'de sahip olduğu profili tanımlamak için Celal Sahir'in *Servet-i Fünun* ve Bedrettin Tuncel'in *Darülbedayi* isimli dergilerde çıkan yazılarından doğrudan yaptığı alıntılarını dipnotta sırasıyla “(2) ‘Servet-i Fünun’, cilt 37 (s. 390-392), cilt 38 (s. 3-8)” ve “(4) ‘Darülbedayi’ 1931, sene III. No. 18. s. 5” şeklinde verir (Özgü, 1948b, s. 332).

²⁵ Örneğin, Hermann Sudermann'ın iki eserini incelediği eleştirisinde yazarın *Katzensteg* başlıklı romanının çevirisine ilişkin künye bilgilerini dipnotta “(6) Yayan Berkalp Kitabevi – Ankara / Tan Matbaası, İstanbul 1943” (Özgü, 1948b, s. 335) şeklinde verir.

eleştirmenlerin eleştiri metinlerinde öznel değerlendirmelerden kaçındıkları ve karşılaştırmalı metin incelemesine dayalı nesnel bir yaklaşımı benimsediklerini göstermiştir (Tahir- Gürçağlar, 2015; Erkul Yağcı, 2020). Yukarıda ayrıntılı olarak tartışıldığı üzere Özgü *Tercüme* dergisinde oluşan bu eleştiri yazma geleneğinin bir parçasıdır.

5. Melâhat Özgü'nün Eleştiri Yaklaşımı

Özgü'nün eleştirileri üzerine yaptığımız detaylı nitel içerik analizi, çeviri eleştirisi metinlerinde kullandığı yonteme ve eleştiri kriterlerine ilişkin veri sunmaktadır. Mevcut çalışma kapsamında yapılan incelemelere göre, Özgü'nün eleştiri yazılarının iki bölümden oluştuğunu söylemiştik: İlk bölüm yazar, eser, çevirmen hakkında bilgileri, ikinci bölüm ise karşılaştırmalı metin analizini içermektedir. Özgü'nün eleştirilerinde izlediği yöntem ışığında, birinci bölümün tanıtıcı (introductory), ikinci bölümün ise eleştirel betimleyici (critical descriptive) bir işlev yüklediği görülmektedir. Tanıtıcı işlev yüklenen birinci bölümde Özgü, çeviriler üzerine bir inceleme ya da değerlendirme yapmadan önce mutlaka eser hakkında etraflıca bilgi sunar. Örneğin, 52. sayıda yayımlanan eleştiri yazısında incelenen *Ekkehard* romanının konusu ve hikâyesi kahramanlarıyla birlikte detaylı bir şekilde anlatılır (Özgü, 1951, ss. 280- 281). Yine Clemens Brentano'nun (1778- 1842) bir eserinin çevirisinin incelendiği bir başka çeviri eleştirisinde, çeviri incelemesine geçilmeden önce yazarın mensubu olduğu Alman romantizminin temelleriyle birlikte bu akımın önemli yazarlarına değinilerek Brentano'nun sanatı anlatılır (Özgü, 1948e, s. 486). Bu örnekten anlaşılacağı üzere, Özgü yalnız batı eserlerini ve yazarlarını değil aynı zamanda batı temelli sanat akımlarını da Türk okurlarına tanıtmayı hedeflemiştir. Eser hakkında tanıtıcı bilgi sunmanın yanı sıra bazı eleştiri metinlerinde yazar hakkında uzun (Özgü, 1948b, ss. 236-237) veya kısa (Özgü, 1948d, s. 51) bilgi verir. Bazen de, varsa yazarın daha önce Türkçeye yapılan çevirisi/çevirileri hakkında (Özgü, 1948c, s. 332) bilgi ekler.²⁶ Özgü'nün eleştirilerindeki bu bilgilendirici tavır hem derginin yabancı yazar ve eserlerin Türk aydınlarına tanıtılması misyonuna uygun bir tutumdur hem de uyguladığı bütüncül çeviri eleştirisi anlayışına uygun olarak eser ve yazarı bir bağlam içine yerleştirme işlevi görür.

Özgü'nün çeviri eleştirilerinin ikinci bölümünde “eleştirel betimleyici” bir işlev benimsediği görülmektedir. Bu bölümde detaylı bir kaynak-erek metin karşılaştırması yapan Özgü bazen sonuçları eserin diğer çevirileri ile karşılaştırır. Örneğin, Eichendorff'tan Türkçeye yapılan çevirileri

²⁶ Söz konusu yazıda, Hermann Sudermann'ın *Die Ehre* başlıklı dramının Türkçeye yapılan iki çevirisinden bahseder. İlk çevirinin Fransızca çevirisinden, ikincisinin ise Almanca aslında yapıldığını vurgular. Ayrıca, bu çevirilerin kimler tarafından yapıldığına ilişkin de bilgi veren eleştirmen, yazarın iki eserinin çevirisini değerlendirmeden önce yazarın Türk okurlarına nasıl tanıtıldığının altını çizer (Özgü, 1948b, s. 332).

incelerken şöyle bir tespitte bulunur: “Yirmi yıllık bir aralık ile basılmış olan bu iki Almanca tercümenin, çevirilişleri arasındaki fark, bize, tercüme çalışmalarımızda zihniyetimizin ve dilimizin nasıl değiştiğini belirtmesi bakımından çok faydalı olacağından, bu iki tercümeyle tanışmak istiyoruz” (Özgül, 1948a, s. 130). Daha sonra çevirilerde karşılaştığı hususları açıklayarak her iki esere ilişkin değerlendirme yapar. Bu değerlendirmesini sadece metinsel unsurlarla değil aynı zamanda “çevre metinler” [peritext] ile de destekleyen Özgül, örneğin eserin ilk çevirisinin kapağında yer alan ve çevirmen Mehmet Tevfik’in kaynak metinde olmamasına rağmen çeviriye eklediği dörtlüğü okuyucuyla paylaşır.²⁷ Bu mısraların çevirmen tarafından eserin içeriğine ilişkin merak uyandırmak ve eserin okunmasını sağlamak amacıyla eklenmiş olabileceğini söyler. Ancak bu eklemenin eserin mahiyetini göstermekten ziyade tamamen yanlış bir algı oluşmasına neden olacağına da altını çizer (Özgül, 1948a, s. 130).²⁸ Bir diğer eleştirisinde ise Behçet Necatigil’in Wolfgang Borchert’ten yaptığı *Kapıların Dışında*²⁹ başlıklı oyun çevirisini daha önce yapılan iki çeviri ile kıyaslayarak inceler (Özgül, 1961). Yaptığı karşılaştırmalı okumayı başlıktan başlayarak metin içinden örneklerle devam ettirir. Çeviride kullanılan dile, üsluba ve kelime seçimine kadar detaylı değerlendirmeler yapar. İlk ve son çeviri arasında geçen on yılda Türkçede yaşanan gelişmelerle birlikte çevirilerin hazırlanma şekilleri ile yayımlandıkları yerlerin de çevirilerin başarısının üzerinde etkisi olabileceğini belirtir (Özgül, 1961, s. 159). Görüldüğü üzere, Özgül sadece metinlerde sorunlu gördüğü noktaları okura sunmaz, aynı zamanda eleştirel bir yaklaşımla bunların sebeplerini zamansal, sosyo-kültürel ve dilsel bağlamları içerisinde sorgular. Bu tespitten hareketle, Özgül’nün eleştirilerinde çevirilerdeki aksaklıklar ve eksikliklerin nedenlerini ve nasıllarını sorgulayarak okura sunduğu görülmektedir. Böylece, Özgül’nün verdiği örnekler ve sunduğu yorumlarla kanıtlanabilir ve güvenilir bir eleştiri anlayışı benimsediği iddia edilebilir.

Özgül, çeviri eleştirilerinde yaptığı karşılaştırmalı analizler neticesinde tespit ettiği bulguları – Özkan’ın da tespit ettiği üzere (2004) - temelde kaynak metne “sadakat” kavramı çerçevesinde değerlendirir. Özkan

²⁷ Çevirmen Mehmet Tevfik’in kaynak metinde olmamasına rağmen çeviriye eklediği ve Özgül’nün eleştirisinde yer alan dörtlük şöyledir:

*Güldürür insanı her dem, neşe bahşi can olur,
Öyle müstesna güzeldir, bibedeldir, dilbedel!
“Çalgıcı” amma neler yapmış! Neler görmüş! Neler!
Her sahife kalbi eyler pür nişatu pür emel!* (Özgül, 1948a, s. 130)

²⁸ Çünkü hikayeyi bir sanat eseri olarak tanımlayan Özgül’ye göre, her ne kadar adı geçen eserin neşeli bir havası olsa da amacı bir çalgıcının anılarını anlatıp okuyucuyu güldürmek değildir (1948a, s. 130). Ayrıca, eser orijinalinde “romantik bir küçük hikaye”dir (1948a, s. 131). Başka bir deyişle, Tevfik’in bu eklemesi çevirinin daha en başında okuyuculara metnin içeriğine ilişkin yanlış bir fikir verecektir.

²⁹ Eser, 1947 yılında Almanca orijinal adı *Draussen vor der Tür* ile yayımlanmıştır.

üç eleştiri metni üzerine yaptığı inceleme sonucunda,³⁰ Özgü'nün eleştirilerinde kaynak metnin bütünlüğüne, içeriğine, şekline ve tonuna sadakati savunduğunu belirtmiştir (2004, ss. 166-169).³¹ Ayrıca bu sebeple Özgü'nün “kural koyucu” [prescriptive] bir eleştiri tarzına sahip olduğunu iddia etmiştir. Bu çalışma kapsamında Özgü'nün *Tercüme*'de basılan sekiz adet eleştiri yazısının tamamı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda Özgü'nün kaynak metin ve yazara sadakat açısından en fazla üslup üzerinde durduğu söylenebilir.

Özgü'nün eleştiri metinlerinde çevirileri incelerken benimsediği kriterleri, aşağıda Joseph von Eichendorff'un *Das Leben eines Taugenichts* başlıklı küçük hikâyesinin yirmi yıl arayla Mehmet Tevfik ve Behçet Gönül tarafından yapılan iki çeviriyi kıyasladığı eleştirisinde yaptığı tespitlerde görmek mümkündür:

Mehmet Tevfik, sanki tercümesinin başına, **eserin aslı ile hiç ilgisi olmıyan**, kahramanın biografisinden alınma bir şeyler yazmış, yahut kendi anlayışına göre, sergüzeşti enterasan kılmak için, kahramanın biografisini vermeğe çalışmıştır. Tercümesinin başına ‘Almancadan mütercimi’ sözünü koymamış olsaydı, adapte edilmiş diyecektik. Gerçi konu, bu eserin konusudur; **fakat istediği gibi genişletilmiş, birçok ilaveler yapılmış, şahıslar isimlendirilmiş ve aradaki şiirler atılmıştır**. Şekle sadık kalmak şöyle dursun, ifadeler bile değiştirilmiş, olmadık konuşalar araya sıkıştırılmış, sahifeler 830'a çıkarılmış ve romantik bir küçük hikayeden bir macera romanı

³⁰ Özkan'ın tezinde incelediği Özgü'ye ait üç adet eleştiri yazısı şunlardır: “Hermann Sudermann'dan İki Tercüme”, *Tercüme*, 8(46), 332-337, 1948. “Yeni Bir "Faust" Tercümesi”, *Tercüme*, 14(69-70), 158-168, 1960. “Wolfgang Borchert: "Kapıların Dışında" (Behçet Necatigil'in Çevirisi Dolayısıyla)”, *Tercüme*, 15(75-76), 154-164, 1961.

³¹ Özkan (2004) tezinde genel olarak eleştiri metinlerini “inceleme” olarak adlandırır. Eleştiri [critique] ve inceleme [review] terimlerini yan yana veya birbirinin yerine eşanlamlı olarak kullanır. Biz bu çalışmada “çeviri eleştiri” kavramını kullanıyoruz, çünkü makalede gösterildiği üzere Özgü'nün yazıları incelemenin ötesinde öğeler içermektedir ve sadece kaynak yazar ve eserler değil çeviri ile ilgili detaylı bilgiler ve karşılaştırmalar da içermektedir.

meydana getirilmiştir. Bu şekilde bir tercüme tarzını artık son yıllarda yenmiş bulunuyoruz; ve **mütercimden, değil yalnız muhteva ile şekli, eserin ruhunu belirten ifade tarzlarını ve eserin havasını da vermelerini istiyoruz.** (Özgü, 1948a, ss. 130-131)³²

Bu alıntıdan da görülebileceği gibi, Özgü çeviri eserleri değerlendirirken geniş kapsamlı bir sadakat kavramından söz etmektedir. Özgü'ye göre, çeviri eserin başarısı kaynak metne yapılan müdahalelerin büyüklüğüyle ters orantılıdır. Yani, çeviri sürecinde kaynak metne herhangi bir düzeyde yapılacak müdahalenin çevirinin başarısını olumsuz etkileyeceğini ve kaynak metne sadık kalmanın çevirinin başarısını arttıracaklarını savunmaktadır. Özlem Berk Albachten çeviri faaliyetlerini kontrol etmesi için kurulan Tercüme Bürosunun Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılacak eserlerin çeviri süreçlerine ilişkin koyduğu kurallar çerçevesinde iki temel noktaya oldukça önem verdiğini belirtir: kaynak metne sadakat ve Türkçenin doğru kullanımı (Berk, 1999, s. 155). Bu çerçevede, Özgü'nün çeviri eleştirilerinde benimsediği ve çevirilerde izlenmesini istediği temel yaklaşımın, Tercüme Bürosunda ve *Tercüme* dergisinde çalışan eyleyiciler arasında hâkim çeviri anlayışı ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Özgü'nün eleştiri yazıları incelendiğinde, sadakat kavramıyla birlikte birçok noktayı birlikte kullandığı ve sorunsallaştırdığı görülür. Bunlardan ilki, 'tam metin' [fullness] çevirisidir. Bir eserin çeviri sayılabilmesi için kaynak metnin tümünün başka bir dile aktarılmış olması gerektiğini savunur. Özkan *Tercüme* dergisinde çevirmen-yazarların fikirleri ve yöntemleri konusunda bir çeşitlilik ve zenginlik olduğunu vurgularken kaynak metnin tamlığını (fullness) korumaya yönelik bir sadakat anlayışı konusunda hemfikir olduklarını söyler (2004, s. 167). Benzer şekilde, yaptığımız çalışmada Özgü'nün eleştirilerinin tamamında kaynak metnin bütünlüğüne sadık olmaya verilen önemi tespit ettik. Örneğin, *Faust*'un Sadi Irmak imzalı çevirisini değerlendirdiği yazısında, Özgü *Faust*'un sahne için kısaltılmış versiyonundan yine İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanmak üzere Seniha Göknil tarafından yapılan ve "esaslı" olarak tanımladığı çevirisinin dahi tam bir *Faust* çevirisi sayılmadığının altını çizmektedir (1960, s. 158). Yine aynı eleştiri metninde çevirinin son derece serbest yapıldığını ve çeviri bile denemeyeceğini vurgularken çevirmen Sadi Irmak'ın müdahalelerini "Öyle ki, aslındaki sayfalar bile değiştirilmiş, kıtalar yerlerinden oynatılmış ve birçok parçalar atlanmıştır" diye eleştirir (Özgü, 1960, s. 158). Özgü'nün eleştirilerinde irdelediği ikinci nokta ise çeviri eserin içerik bakımından tam ve doğru bir şekilde aktarılmasının gerekliliğidir. İçeriğin tam ve doğru

³² Vurgu için tarafımızdan kalın olarak işaretlenmiştir.

aktarılmasını kelime, söz öbeği ya da cümle gibi farklı düzeylerde ele alan Özgü, örneğin Orhan Çubukçu'un Borchert'ten *Kapının Dışında* başlığıyla yaptığı çeviriyi değerlendirirken Almancası "der antworter" olan kelimenin Türkçede "cevap", "karşıt" ya da "yanıt" anlamında kullanılabileceğini ancak kelimenin bağlamı düşünüldüğünde çevirmenin "karşıt veren" seçimiyle içeriği tam anlamıyla doğru aktaramadığını ifade eder (1961, s. 163). *Faust* çevirisini değerlendirdiği yazısında ise "keiner" kelimesinin "melekler" yerine "kimse" şeklinde çevrildiğinden "Wenn Keiner sie ergründen mag" cümlesinin doğru aktarılmadığını vurgular (Özgü, 1960, s. 160). Üçüncü kriter ise, edebî eserin şeklinin metnin tamamlayıcısı olduğu ve kaynak metnin şeklen aktarımının yapılmasının da önemli olduğu görüşüdür. Örnek olarak, *Faust*'tan yapılan çevirinin eleştirisinde bir monologta nazımdan nesre dönüştürülerek şeklen yapılan değişiklik ile cümlelerin uzadığının ve kaynak metindeki konuşma havasının bozulduğunun altını çizer (Özgü, 1960, s. 161). Özgü'nün eleştirilerindeki dördüncü husus, Hızır'ın *Tercüme* dergisinde yayımlanan ilk yazısında eleştirdiği (1941a, s. 267) noktalardan biri olan "hava" kavramıdır. Sadi Irmak tarafından yapılan *Faust* çevirisini incelediği yazısında çevirmenin yazdığı ön sözden hareketle çevirideki "ruh" kavramını "mana" kavramıyla, "espri" kavramını da genel "hava" ile karşılar (Özgü, 1960, s. 159). Beşinci kriter ise dil konusudur. Çevirinin dili konusunda yine öncelikle kaynak eserin yaratıcısının dilsel özelliklerinin aktarılmasını desteklediği ve Türkçe dil kullanımlarına uygun akıcı ve pürüzsüz dil kullanımını önemseydiği görülmektedir (Özgü, 1960, s. 158; 1961, s. 159).

Son olarak, Özgü'nün eleştirilerinin neredeyse hepsinde görülen ve bu yönüyle de en çok önem verdiği varsayımını kuvvetlendiren altıncı kriter üsluptur. Özgü bir yazısı hariç tüm eleştirilerinde değindiği üslup konusunu çeşitli düzeylerde örnekleştirmiştir. İlk olarak yazarın üslubunu Türkçeye aktarmak önemlidir. Örneğin, *Malte Laurids Brigge'nin Notları*'nin çevirisini incelediği eleştirisinde Rilke'nin eseri hatıra defterinde tutulan notlar şeklinde yazdığını ve "serbest bir üslubu" olduğunu söyler (Özgü, 1948d, s. 51). Sudermann'dan yapılan iki çeviri üzerine yazdığı eleştiri yazısında ise diyalog ve çeşitli anlatılardan oluşan uzun bir bölümü kaynak metin ve çevirisinden yaptığı alıntılarla örnekleştirerek yazarın "heyecanlı, hareketli, sorularla dolu ifade tarzının" çevirmen tarafından aktarılabildiğini ifade eder (Özgü, 1948c, ss. 333-334). Bir başka eleştiri yazısında *Yigit Kasperl ile Güzel Annerl'in Hikayesi* başlığıyla çevrilen eseri incelerken çevirideki kelime seçimlerini ve cümle yapılarını gösteren uzunca bir alıntı sunarak çevirmenlerin yazarın halk ağzı tarzında benimsediği "sade üslubu" aktarmada başarılı olduklarını vurgular (Özgü, 1948e, ss. 487-488). Başka bir örnekte, *Ekkehard* başlıklı tarihî romanı incelediği çeviri eleştirisinde çevirmenlerin üslubunu över ve Şaziye Berin Kurt ile Hayrullah Örs imzası taşıyan çevirinin aslına sadık ve "sürükleyici bir üslup" ile Türkçe için bir kazanım olduğunun altını çizer (Özgü, 1951, s. 282). Pürüzsüz dil, akıcı ve sade üslubun önemini sürekli vurgulayan Özgü bir başka eleştirisinde, Behçet Necatigil'in *Kapıların Dışında* başlıklı çevirisi üzerine yazdığı eleştiri yazısında "[...] Behçet

Necatigil'in Borchert'den pürüzsüz dili ve akıcı üslûbiyle yaptığı bu çeviri zevkle okunmaktadır; Burhan Arpad'ın ve Orhan Çubukçu'nun çevirisinden de çok farklıdır" şeklindeki ifadelerle üç farklı çeviri arasında kıyaslama yapar ve çeviriden yaptığı doğrudan alıntılarla Necatigil'in üslup aktarmadaki başarısını över (Özgü, 1961, s. 159). Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere yazarın kaynak metindeki üslubunu sadık bir şekilde aktarırken bunu sade, akıcı ve sürükleyici bir dil ile yapmak Özgü'nün eleştirmen olarak dikkat ettiği hususlar arasında en önemli olanıdır.

6. SONUÇ

Türkiye'de çeviri eleştirisi üzerine yapılan akademik çalışmalara bakıldığında, araştırmaların çoğunda özellikle çeviri dergileri (*Tercüme* dergisi, *Metis Çeviri*, *Yazko Çeviri* gibi) gibi bazı kurumsal eyleyicilerin ön planda olduğu, bireysel eyleyicilere odaklanan çalışmaların oldukça az sayıda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, mevcut çalışma bireysel eyleyici odaklı araştırmalara katkıda bulunmak amacıyla Melâhat Özgü'yü çeviri eleştirmeni kimliğiyle incelemiştir. Doktora eğitimi sonrası 1934'te ülkeye dönüşünden 1976'da emekli oluncaya dek hem devlet kurumlarında çeşitli görevler alan hem de birçok süreli yayında yazılar yayımlayarak üretken bir kariyere sahip Özgü, gerek çevirmen gerekse eleştirmen kimliğiyle çeviri alanına son derece önemli katkılar yapmıştır. Bu sebeple, mevcut çalışma ile *Tercüme* dergisinin en üretken eleştirmenlerinden biri olan Melâhat Özgü'yü görünür kılmak amaçlanmıştır.

Özgü, *Tercüme* dergisinde sadece sekiz adet eleştirisi basılan bir eleştirmen değil aynı zamanda en baştan beri *Tercüme* Bürosu ve *Tercüme* dergisi için Almancadan Türkçeye yapılan çevirileri karşılaştırıp inceleyerek rapor yazan aktif ve üretken bir eyleyicidir. Ayrıca sadece Büro ve Dergi yönetimleri değil çevirmenler tarafından da Özgü'nün değerlendirmelerinin ve eleştirilerinin dikkate alındığı görülmektedir. Örneğin, çevirmen Sadi İrmak'ın çevirisinin bir nüshasını kendisine göndermesi (Özgü, 1960, s. 159) Özgü'nün eleştirmen olarak karar verici bir rol üstlendiğini, bir nevi eşik bekçisi (gatekeeper) olduğunu gözler önüne serer. Bu sebeple, Özgü'nün *Tercüme* Bürosunda ve *Tercüme* dergisinde uzun süreli çalışması, akademik kariyeri ve titiz, nesnel ve bütüncül yaklaşımı sayesinde Büronun ve derginin geleneğini oluşturan ve devam ettiren göreceli olarak daha sessiz ama en önemli eyleyicilerden biri olduğu iddia edilebilir.

Özkan'ın (2004) çalışmasında öne sürdüğü gibi, Özgü kaynak metne ve yazarına sadakat anlayışını savunan bir eleştirmendir. Özgü incelediği çevirileri kaynak metnin bütünlüğüne, biçimine, içeriğine ve özellikle yazarın üslubuna sadakat temelinde eleştirmektedir. Ancak Özkan'ın çalışmasına ek olarak eleştiri metinleri üzerinde yapılan nitel içerik analizi ışığında, Özgü'nün çeviri eleştirisinde kaynak metin ve erek metin karşılaştırmasının ötesine geçerek başka çevirmenlerden veya çevirilerden örnekler vererek, eserin ve çevirinin bağlamı içinde tartıştığı ortaya çıkarılmıştır. Böylece

Özgü'nün eleştirilerinde metinsel ögelerin yanı sıra metin dışı öge ve bağlamları kullanarak bütüncül bir eleştiri yaklaşımı benimsediği iddia edilebilir. Bu yaklaşımın Tercüme Bürosuyla birlikte iyice görünürlük kazanan kaynak metne ve yazarın üslubuna sadakat anlayışının yerleşmesi ve bu özelliklere sahip çevirilerin başarılı olarak görülmesinin öncüsü olduğu iddia edilebilir. Hatta Osmanlı döneminde kaynak metne pek de sıkı olmayan bağlarla bağlı "terceme/tercüme" kavramının (Paker, 2002; Demircioğlu, 2005) ve metin yazma geleneğinin erken Cumhuriyet döneminde bu yeni oluşan "kaynak metne sadakat" söylemi çerçevesinde dönüştüğü ve "çeviri" kavramına evrildiği söylenebilir. Bu bağlamda çeviri eleştirilenleri ve metinleri üzerine yapılacak benzer çalışmalar Türkiye'deki çeviri eleştirisi geleneğinin çeşitliliğini, geçirdiği dönüşümü ve bu dönüşümde eyleycilerin rolünü ortaya çıkaracaktır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma, Abdullah Küçük'ün Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesindeki Çeviribilim Doktora Programı kapsamında, Doç. Dr. Müge Işıklar Koçak (birinci) ve Dr. Öğr. Üyesi Ahu Selin Erkul Yağcı'nın (ikinci) danışmanlığında devam etmekte olan doktora tez çalışması kapsamında üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, N. B. (2010). The relation between translation and ideology as an instrument for the establishment of a national literature. *Meta*, 55(3), 438-455.
- Arslan, D. U. (2019). Erken Cumhuriyet dönemi edebiyat dergilerinde çeviri, eleştiri ve polemik: Çeviri tarihine 'tercüme münakaşaları' ışığında bakmak. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (27), 16-45.
- Ataç, N. (1941). İkinci yıla girerken. *Tercüme*, 2(7), 1-3.
- Ayav, Ö., Dolanoğlu, S., Gürsoy, M., İktüren, B., & Kurultay, T. (1992). Sayısal verilerle Türkiye'de çeviri dergileri. *Metis Çeviri*, (20-21), 135-147.
- Barut, E. (2020). *Ulus-Devlet inşasında çeviri ve ideolojinin rolü çerçevesinde "Tercüme Bürosu" ve "Tercüme" dergisi*. Grafiker Yayınları.
- Baydar, N. (1943). Tercümenin ve tenkidin zorlukları. *Tercüme*, 3(17), 366-373.
- Berk, Ö. (1999). *Translation and westernisation in Turkey (From the 1840s to the 1980s)* [Doktora tezi, University of Warwick]. University of Warwick Kurumsal Akademik Arşiv. <http://wrap.warwick.ac.uk/4362/>
- Birinci Türk Neşriyat Kongresi: Raporlar, teklifler, müzakere zabıtları*. (1939). Maarif Vekilliği.
- Bogonç-Demirel, E., & Yılmaz, H. (1998). Tercüme dergisinde çeviri eleştirisi. *Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (8), 93-103.
- Bogonç-Demirel, E., & Yılmaz, H. (2000). Tercüme/Yazko Çeviri/Metis Çeviri dergilerinde çeviri eleştirisinin Türkiye serüveni. M. Durak (Dü.), *Çeviri eleştirisi sempozyumu* içinde (ss. 12-22). TÖMER.
- Demircioğlu, C. (2005). *From discourse to practice: Rethinking "translation" (terceme) and related practices of text production in the late Ottoman literary tradition* (Tez No. 163070) [Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Edib, H. (1942). Tenkidi tenkid. *Tercüme*, 3(14), 138-141.
- Erhat, A. (2008). Tercüme Bürosu ve Tercüme dergisi üstüne. M. Rifat (Haz.), *Çeviri seçkisi 1: Çeviriyi düşünenler* içinde (ss. 44-47). Sel Yayıncılık. (İlk baskı 2004'te yapılmıştır)
- Erkul Yağcı, A. S. (2020). On the verge of a new national literature: Translator-Writers as cultural agents in the early republican period in Turkey. M. Öncü & L. Coşan (Haz.), *Übersetzerforschung in der Türkei I* içinde (ss. 197-211). Logos Verlag.
- Even-Zohar, I. (2002). The making of culture repertoire and the role of transfer. S. Paker (Haz.), *Translations: (Re)shaping of literature and culture* içinde (ss. 166-174). Boğaziçi University Press.
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation* (J. E. Lewin, Çev.). Cambridge University Press. (İlk baskı 1987'de yapılmıştır)

- Göktaş, N. (2005). *Türk çeviri tarihinde Tercüme dergisi ve Metis dergisi'nin yeri* (Tez No. 193793) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Hızır, N. (1941a). Tercümeyle dair yazılar hakkında. *Tercüme*, 2(9), 265-268.
- Hızır, N. (1941b). Tercüme tenkitlerine dair. *Tercüme*, 2(10), 359-360.
- Hızır, N. (1943a). Tercüme tenkidleri hakkında. *Tercüme*, 4(20-21), 177-178.
- Hızır, N. (1943b). Bir tenkid münasebetiyle. *Tercüme*, 3(17), 374-375.
- İlk kadın profesörlendendi. (2001, Ocak 5). *Cumhuriyet*, 14.
- Karantay, S. (2008). Tercüme Bürosu. Normlar ve işlevler. M. Rifat (Haz.), *Çeviri seçkisi I: Çeviriyi düşünenler* içinde (ss. 48-54). Sel Yayıncılık.
- Korucu, B. (2007). "Türk hümanizmi"nin çeviri boyutu: *Tercüme Bürosu ve Tercüme dergisi (1940-1946)* (Tez No. 226165) [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Küçük, A. (Devam Etmekte). *Erken cumhuriyet döneminde çeviri eleştirisi (1923-1960)*. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Maarif Vekilliliğince bastırılacak veya basılması teşvik edilecek tercüme eserlerin ne suretle inceleneceği hakkında talimatname.* (1944). Maarif Matbaası.
- Oral, H., & Özsoy, M. Ş. (2014). *Erol Güneş'in ke(n)disi*. Yapı Kredi Yayınları. (İlk baskı 2005'te yapılmıştır)
- Önsöz. (1951). *Tercüme*, 9(52), 1.
- Özdilek, H. (2013). *Tercüme dergisi ve Türkiye'deki çeviri eleştirisi serüvenine katkıları* (Tez No. 340352) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özgül, M. (1948a). Eichendorff'tan yapılan bazı tercüme hakkında. *Tercüme*, 8(43-44), 129-135.
- Özgül, M. (1948b). Theodor Storm tercüme dolayısıyla. *Tercüme*, 8(45), 236-240.
- Özgül, M. (1948c). Hermann Sudermann'dan İki Tercüme. *Tercüme*, 8(46), 332-337.
- Özgül, M. (1948d). "Malte Laurids Brügge'nin Notları" tercümesi dolayısıyla. *Tercüme*, 8(47), 51-56.
- Özgül, M. (1948e). "Yiğit Kapsperl ile Güzel Annerl'in Hikayesi" tercümesi dolayısıyla. *Tercüme*, 8(48), 486-489.
- Özgül, M. (1951). "Ekkehard" tercümesi dolayısıyla. *Tercüme*, 9(52), 280-282.
- Özgül, M. (1960). Yeni bir "Faust" tercümesi. *Tercüme*, 14(69-70), 158-168.
- Özgül, M. (1961). Wolfgang Borchert: "Kapıların Dışında" (Behçet Necatigil'in çevirisi dolayısıyla). *Tercüme*, 15(75-76), 154-164.
- Özkan, A. (2004). *Tercüme and individual thought: Conflict and consensus over concepts and norms of translation* (Tez No. 145776) [Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Paker, S. (2002). Translation as terceme and nazire: Culture-bound concepts and their implications for a conceptual framework for research on Ottoman translation history. T. Hermans (Haz.), *Crosscultural transgressions, research models in translation studies II: Historical and ideological issues* içinde (ss. 120-143). St. Jerome.
- Prof. Dr. Melâhat Özgü'nün biyografisi. (1976, Temmuz). *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 175-216. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/118376>
- Sauer, J. (1997). Türkiye'de ilk çeviri dergisi: Tercüme. *Kebikeç*, (5), 35-49.
- Schreier, M. (2012). *Qualitative content analysis in practice*. Sage.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008). Tercüme Bürosu nasıl doğdu. Birinci Neşriyat Kongresi ve çeviri planlaması. M. Rifat (Haz.), *Çeviri seçkisi I: Çeviriyi düşünenler* içinde (ss. 37-43). Sel Yayıncılık.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2015). Challenging boundaries in the literary field: A perspective from translation studies. I. Brandell, M. Carlson, & Ö. A. Çetrez (Haz.), *Borders and the changing boundaries of knowledge* içinde (ss. 181-193). Swedish Research Institute.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2018). *Türkiye'de çevirinin politikası ve poetikası (1923-1960)* (T. Demirel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toury, G. (2002). Translation as a means of planning and the planning of translation: A theoretical framework and an exemplary case. S. Paker (Haz.), *Translations: (re)shaping of literature and culture* içinde (ss. 148-165). Boğaziçi University Press.
- Varoğlu, H. (1942). L'Assommoir tercümesi üzerine bir tenkide cevap. *Tercüme*, 3(16), 290-293.
- Vural-Kara, S. (2019). Melâhat Özgü (1906-2001) leben und werk: Porträt einer Übersetzerin in Zeiten gesellschaftlichen Wandels. Z. Göre (Haz.), *Academic studies in philology* içinde (ss. 40-51). Cetinje.
- Yapar, S. (2019). *An assessment of the Translation Bureau and the cultural politics of Turkey (1940-1946)* (Tez No. 577713) [Yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Makale Bilgisi: Kavaz, İ., Akpolat, Y. (2022). Trafik Sosyolojisi Bağlamında Bir İnceleme: Büyükada'da Yaşayanlar Gözünden Günübürlük Ziyaretçiler ve Kiralık Bisikletler. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 52-89	Article Info: Kavaz, İ., Akpolat, Y. (2022). A Review in the Context of Traffic Sociology: Daily Visitors and Rental Bicycles through the Eyes of Büyükada Residents. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 1, pp. 52-89
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 07.09.2021	Date Submitted: 07.09.2021
Kabul Edildiği Tarih: 26.03.2022	Date Accepted: 26.03.2022

TRAFİK SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME: BÜYÜKADA'DA YAŞAYANLAR GÖZÜNDEN GÜNÜBİRLİK ZİYARETÇİLER VE KİRALIK BİSİKLETLER

İrfan Kavaz *, Yıldız Akpolat **

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Büyükada'ya günübürlük gelen ziyaretçilerin kiralık bisikletlerle Ada trafiğine katılmalarını, Adada yaşayan bireylerin nasıl anlamlandırdıklarını trafik sosyolojisi bağlamında ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla nitel yaklaşım çerçevesinde Büyükada'da yaşayan 12 katılımcıyla derinlemesine mülakat tekniğiyle görüşmeler yapılarak bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, sosyal değişim teorisi çerçevesinde analiz edilmiştir. Ada halkının günübürlük ziyaretçilerle trafik ortamında gerçekleştirdiği kaynak değişimiyle ilgili olarak araç sayısının fazlalığı, yabancıların bisiklet kullanımı konusundaki bilgi ve tecrübe eksikliği, kiralaayanların sorumlulukları, resmi kuralların etkinliği, kullanıcıların yaş aralığı, yol kapasitesi-Ada topoğrafyası şeklinde 6 faktör belirlenmiştir. Böylece literatürde yerli-yabancı etkileşimi çerçevesinde yapılmış olan turizm sosyolojisi çalışmalarına trafik sosyolojisi perspektifi eklemlenerek yeni bir bakış açısı getirilmiş ve yabancıların araçsal hareketliliğinin yerliler tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve Ada yaşantısına etkileri ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trafik Sosyolojisi, Büyükada, Sosyal Değişim, Kiralık Bisikletler, Turizm

* Doktora Öğrencisi, Erzurum Atatürk Üniversitesi (T.C. İçişleri Bakanlığı), kavazaki34@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7953-2872

** Profesör Doktor, Dokuz Eylül Üniversitesi, yildiz.akpolat@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5992-2558

A REVIEW IN THE CONTEXT OF TRAFFIC SOCIOLOGY: DAILY VISITORS AND RENTAL BICYCLES THROUGH THE EYES OF BÜYÜKADA RESIDENTS

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal how the daily visitors of Büyükada participate in the traffic of the Island with rental bicycles and how the individuals living on the Island make sense of it in traffic sociology. For this purpose, a field study was implemented by conducting in-depth interviews with 12 participants living in Büyükada within the framework of a qualitative approach. The findings were analyzed within the framework of social exchange theory. Regarding the resource exchange of the island people with daily visitors in the traffic environment, 6 factors were determined as the excess number of vehicles, the lack of knowledge and experience on bicycle use by foreigners, the responsibilities of the renters, the effectiveness of the official rules, the age range of the users, the road capacity-Island topography. Thus, a new perspective was brought to the tourism sociology studies, which were carried out within the framework of domestic-foreign interaction in the literature, by adding the perspective of traffic sociology, and how the foreigner's instrumental mobility was interpreted by the locals and its effects on the island life were revealed.

Keywords: Traffic Sociology, Büyükada, Social Exchange, Rental Bikes, Tourism

1. GİRİŞ

Trafik, yol kullanıcılar arasında karşılaşmaların yaşandığı bir alandır. Goffman'a (2017, s. 27) göre trafik, birbirine bireysel anlamda yabancı olan yol kullanıcılarının, "bağlayıcı toplumsal ilişkiler" ile birbirleriyle etkileşimini ifade etmektedir. Bu ifadeye göre trafiğin, birbirine yabancı ve hareket halinde olanların karşılaşma alanı olduğu iddia edilebilir. Ancak trafikteki karşılaşmaların sadece yabancılar arasında olduğu düşüncesi, bizleri tanımsal bir kısıtlılığa götürebilir. Çünkü insanların mekânlar arası yer değiştirmesi sonucunda, o mekânda yerleşik olanlar ile sonradan gelenlerin karşılaşmasına tekabül eden bir yerli-yabancı etkileşimi meydana gelmektedir. Başka bir ifadeyle bir mekâna aidiyeti bulunanlar ile sonradan gelenlerin karşılaşma yaşadıkları bir trafik ortamı, yerli-yabancı ilişkisi çerçevesinde bir çözümleme ihtiyacı hissettirmektedir. Konuya çalışmamız kapsamında yaklaşılacak olursa, yol kullanıcılar arasında etkileşimlerin yaşandığı trafik ortamındaki karşılaşmalar, yerleşik olanlar ile yabancı olanlar arasında gerçekleştiğinde, farklı bir boyut kazanabilmektedir.

Simmel'in (2015, ss. 149-154) 'yabancı' isimli çalışmasıyla sosyoloji literatürüne kazandırdığı tanımlamadan sonra Park (1928), Schütz (1944), Siu (1952), Bauman (2021, ss. 61-65) vd. yerli ile yabancı ilişkisine farklı açılardan yaklaşarak katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca Levine'nin (1977) yerli ve yabancı ilişkisi üzerine geliştirdiği tipolojiyi revize eden Gudykunst (1983, s. 405) yerli-yabancı ilişkisine dair dokuz farklı tipoloji sıralamıştır.

Turizm sosyolojisinde de mekânda yerli olanlar ile yabancı olanlar arasındaki ilişki farklı açılardan çalışma konusu olmuştur. Bu çalışma ise trafik sosyolojisi ile turizm sosyolojisi arasında ortak bir paydada buluşmaktadır. Yabancıların belirli bir mekâna gelmelerinin sebeplerinden birisi, turistik faaliyetlerdir. Bu ziyaretler esnasında destinasyona gelen yabancılar karşı yerliler, birbirinden farklı tutum ve davranışlara sahip olabilmektedir. Bu tutum ve davranışlar, destinasyondaki trafik ortamında da kendisini göstermektedir. Bu çalışma, yerli ile yabancıların etkileşimini trafik başlığı altında kendisine konu edinmektedir. Ancak bunu yaparken turizm sosyolojisinden faydalanmaktadır.

2. Trafik Olgusuna Sosyolojik Bakış

Araç kullanmayı trafik kurallarına göre hareket ederek, teknolojik bir vasıta içerisinde bir noktadan başka bir noktaya ulaşım sağlamak olarak tanımlamak, yol kullanıcılarının trafik yaşantısı içerisinde sahip oldukları ve davranışlarına yansıtıkları tutum, değer ve düşüncelerin göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü sürücüler taşıdıkları değerlerini, inançlarını ve kültürlerini araç kullanış şekillerine yansıtmaktadırlar (Moeckli & Lee, 2007, s. 13). Yer değiştirme eyleminde bulunarak trafik yaşantısına dâhil olan bireyler, toplumsal yaşantının hareketli birer taşıyıcısı, etkileşimler yoluyla etkileyen/etkilenen birer unsur haline gelebilmektedir.

Trafik, toplumsal yaşamın önemli bir bölümüne etki etmektedir. Uç bir örnek olarak evinde bulunan bir birey, eve gelecek olan diğer insanların veya malların erişimi açısından dolaylı olarak trafik yaşantısına dâhil olmaktadır. Somut bir örnek verecek olursak çalışmamızın hazırlanmakta olduğu dönemde etkisini sürdüren Covid-19 virüsü sebebiyle çevrimiçi (sanal) alışverişte artış yaşanmıştır. Bunun sonucunda evinden hiç çıkmaya bile, kurye hizmetleri anlamında dışarıdaki trafik yaşantısından etkilenen insanlardan bahsetmek mümkündür. Sonuç olarak trafik olgusunun, özellikle kentlerde, insan yaşamına etkisi göz ardı edilemez bir durumdur ve bu sebeple toplumsal yaşamı konu edinen sosyolojinin, trafik olgusuna gereken ilgiyi göstermesi ve trafik sosyolojisi alt disiplininde çalışmalar yapılması önem arz etmektedir.

3. Trafik Sosyolojisi Literatürü

Sosyal bilimler alanında, özellikle de sosyoloji disiplininde, trafik ve trafiğe bağlı unsurlar üzerinde yapılacak çalışmalar, trafiğin insan yaşamına etkilerine yönelik araştırma eksikliğini gidermiş olacaktır (Sheller & Urry, 2000, s. 737). Karayolu trafiğini sosyal bilimler kapsamında tanımlayan birtakım açıklamalar mevcuttur: Cüceloğlu (2019, s. 17) için trafik, insanların bir araç içerisinde birbirleriyle kurdukları ilişkidir. Peter Rothe'ye göre (1992, s. 187) trafik üzerine yapılan çalışmalar, insanların sosyal davranışları ve birbirleriyle olan etkileşimlerinin incelenmesidir. Dolayısıyla bu ifadeden trafiğin, birbirleriyle etkileşim halinde olan bireylerin sosyal davranışlarını

içeren ve sosyolojik bir bakış ile irdelenebilen bir olgu olduğu anlamı çıkarılabilir.

Türkiye’de trafik olgusunun genel olarak fen bilimleri alanında çalışıldığı söylenebilir. Mühendislik (Yılmaz, 2015), çevre bilimleri (Ece, 2015) vb. alanlarda yapılmış çalışmalar mevcuttur. Buna ek olarak sağlık bilimleri alanında trafik kazası vakaları konu edinilerek ilkyardım ve kaza sonrası müdahalelerle ilgili çalışmalar yapılmıştır (Şam, 2013). Sosyal bilimler alanında ise sürücülük eğitimi bağlamında eğitim bilimleri (İnal, 2014) ve hukuk (Karacan Çetin, 2015) disiplinlerinin ilgi gösterdiği söylenebilir. Sosyoloji alanında ise Türkiye’deki literatürde akademik olarak dört çalışma tespit edilmiştir ve bu çalışmalardan sadece bir tanesi doktora seviyesindedir.

Türkiye’de doktora seviyesinde yapılmış olan ilk ve tek trafik sosyolojisi çalışmasında (Erjem, 1996) genel olarak trafik, toplumsal yapının bir alt sistemi olarak dikkate alınmıştır. Trafikte yol kullanıcılarının sosyal, demografik ve kültürel özelliklerinin trafik kazaları üzerindeki etkileri konu edinilmiştir. Özdemir (1995) ise trafik kazaları ile sürücülerin demografik ve sosyokültürel özellikleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Trafikğin suç kuramları açısından değerlendirildiği çalışmada (Ceylan, 2015) yol kullanıcılarının demografik özelliklerinin trafik kazaları ve trafik kural ihlalleri üzerine etkileri incelenmiştir. Abacık (2019) ise engelli kadınların sürücü olarak trafik yaşantısına girişleri ve bunun sonucunda meydana gelen durumlarını araştırmıştır.

Bunlara ek olarak trafik olgusuna toplumsal cinsiyet bağlamında yaklaşan çalışmaların (Gül, 2019; Ünal ve diğerleri, 2017; Aycan & Aycan, 2014; Ulutaş ve diğerleri, 2015) yanı sıra genel olarak sosyal psikoloji çalışmalarına konu olan araç kullanma ve öfke ile şiddet arasındaki ilişkinin sosyolojik bağlamda incelendiği çalışmalar (Delice, 2013; Günindi Ersöz, 2018) mevcuttur. Ayrıca trafik kazaları ve kural ihlallerini konu edinen sosyolojik bir çalışma da yapılmıştır (Yıldız & Karaca, 2015).

Yabancı literatürde ise daha fazla ve geniş kapsamlı çalışmalar olduğu söylenebilir. Kadınların otomobillere erişimini ve bunun sonucunda erkek dünyasıyla karşılaşmalarını konu edinen (Berger, 1986; Scharff, 1992; Parkin, 2017; Walsh, 2011; Lezotte, 2013; Granié & Papafava, 2011; Eastman ve diğerleri, 2013; Li & Luo, 2020) çalışmaların yanı sıra Jensen’in (2006) çalışması, Simmel ve Goffman gözüyle trafik olgusuna yaklaşarak kentteki hareketliliği yeni bir perspektifle ele almıştır. Zaidel (1992) çalışmasında yol kullanıcılarının birbiriyle etkileşimleri ve meydana gelen sürüş kültürünü konu edinmiştir. Conley (2012) ise araç kullanma, bisiklet sürme ve yaya olarak yürüyüş yapmayı etkileşimsel olarak ele almış ve trafiğe sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Manderscheid (2009) konuya hareketlilik ve mekânsal konum ile sosyal eşitsizlikler üzerinden sosyolojik bir analiz sunarak farklı bir bakış açısı getirmektedir. Yago (1983) kentsel ulaşım

araştırmalarında ne gibi gelişmeler kaydedildiği ve bunun gerek yerleşim gerekse sosyal yönden kentler üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Dant (2004) insan ve teknolojik bir ürün olan araba arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Otomobilin gündelik yaşamda yaygın olarak kullanılmaya başlamasının toplumsal yaşam ile ilişkisinin değerlendirildiği çalışmada (Böhm ve diğerleri, 2006), otomobilin insan yaşamına kattığı faydaların yanında beraberinde getirdiği sorunlar gündeme taşınmaktadır. Ayrıca Vannini (2010), insan hareketliliğini sosyolojik bir perspektifle inceleyerek, ulaşımın toplumsal yaşamdaki sosyal ve kültürel yönlerine değinmiştir. Urry ise (2010) insan hareketliliğini daha makro bir bakışla değerlendirerek, Türkçe karşılığı “Mobil Sosyoloji” olan çalışmasında insanın kendisi ve bilgi, eşya, nesne, ekranlardaki sanal manzaralar gibi mobil olan ürünlerin dolaşımına odaklanmıştır. Cass ve diğerleri (2005) hareketliliği, insanların ulaşım faaliyetlerine katılımları ve ulaşım araçlarına erişimlerini sosyal dışlanma bağlamında ele almışlardır. Jørgensen (2006) trafik kültürünü ön plana çıkararak, yol kullanıcıları ile trafik kuralları ve ahlaki normlar arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Peter Rothe (1992) ise yol kullanıcılarının trafik yaşantısındaki sürüş tercihlerinde, risk faktörü ve sosyal etkilerini araştırmıştır.

Trafik sosyolojisi literatüründeki çalışmalar genel olarak yol kullanıcıları arasındaki ilişkiler, trafik kural ihlalleri ve risk alma davranışları, kazalar, ulaşım araçlarına erişimdeki eşitsizlikler gibi konular üzerinde gerçekleştirilmiştir.

4. Turizm Sosyolojisinde Yerli-Yabancı İlişkisi

Sosyolojide yerli ile yabancıların karşılaşmasını konu edinen çalışma alanlarından birisi turizm sosyolojisidir. Yerel halkın turist ve turizme dair algı, bilgi, tutum ve davranışları, o yerin turizminin sürdürülebilirliğinde belirleyici olabilmektedir. Yerli ile turist arasındaki ilişkiyi turizm sosyolojisi bağlamında konu edinen çalışmalar mevcuttur (Doxey, 1975; Butler, 1980; Szromek ve diğerleri, 2020; Altıntaş, 2010; Lepp, 2007; Ko & Stewart, 2002; Duran & Özkul, 2012; Ekici & Çizel, 2014; Çetinkaya & Dedemen, 2013; Özel, 2014; Getz, 1994). Bu çalışmalarda genel olarak yerel halk ile turist arasındaki ilişki ve bunun sonucunda destinasyondaki turizm olgusunun gelişimi incelenmiştir. Bunlar içerisinde özellikle Doxey, Butler ve Ap ön plana çıkmaktadır. Doxey (Moore, 2015) ve Butler (1980), destinasyondaki turistik gelişimi aşamalara ayırmış ve yerli halkı homojen bir kitle olarak düşünerek kendi modellerini oluşturmuşlardır.

Ap (1992) ise sosyal değişim teorisini turizm sosyolojisine uyarlamış ve turist ile yerli arasındaki ilişkiyi, ‘faydacı’ bir perspektife dayandırmıştır. Teori, turizm sosyolojisi çalışmalarında çokça kullanılmaktadır (Wang & Pfister, 2008; Jurowski & Gursoy, 2004; Lee & Back, 2003; Andreck ve diğerleri, 2005; Nunkoo & Ramkissoon, 2012; Nunkoo & Gursoy, 2012). Teoriye, turizm sosyolojisi çalışmalarında artan bir ilgi olduğu söylenebilir.

Yayımlanmış makalelerde sosyal değişim teorisinin kullanımının son 5 yılda görünür bir şekilde arttığı tespit edilmiştir (Doğan & Sökmen, 2021, s. 1232). Teoriye göre (Ap, 1992) yerel halkın bölgedeki turizm faaliyetlerinden sağladığı fayda, maliyetten fazla olduğu sürece turizme karşı olumlu tutum sergilenecek ve gelişimi sağlanacaktır. Ancak maliyetin fayda düzeyini geçmesi durumunda tutum ve verilen destek geri çekilecektir. Ap bu sürecin 4 aşamada olduğunu aktarır: 1) Değişimin başlaması: Taraflar ihtiyaçları doğrultusunda değişimi başlatırlar 2) Değişimin uygulanması: Taraflar karşılıklı olarak kaynaklarını değiştirirler. Ap'a göre kaynaklar somut veya soyut olabilir. 3) Değişimin değerlendirilmesi: Taraflar arasında değişim gerçekleştiğinde değişim ilişkisi meydana gelmiş olur ve mübadelenin ilişkisi ile sonuçlarını birbirine bağlar 4) Değişim sonuçlarının değerlendirilmesi: Taraflar çıktılar üzerinde fayda ve maliyet hesaplaması yapar. Bunun sonucunda pekiştirme veya geri çekilme davranışı sergilenir.

5. Turizm Sosyolojisi ve Trafik

Turizmin en önemli sağlayıcılarından birisi ulaşım"dır. Çünkü ulaşımın gerçekleşmediği bir yerde turizmden bahsetmek çok zordur. Dolayısıyla turistik faaliyetlerin gerçekleşmesinde ilk adımlardan birisi, yer değiştirme eyleminin başlamasıdır. Turizm ve trafik ilişkisinde iki başlık söz konusudur. Hareket noktalarından destinasyona seyahat ve destinasyon içindeki seyahat. İlk seyahat şekli ülkeler, şehirler, merkez-çevre vb. arasındaki ulaşım karşılıklı gelirken; ikinci seyahat şekli destinasyon bölgesi içerisindeki noktalar arasında hareketliliği kapsamaktadır. Literatürde turizm ve trafiğin karşılıklı etkileme gücü fark edilerek çalışmalara konu olmuştur. Thompson ve Schofield (2007) destinasyon bölgesine deniz aşırı araçlarla gelen ziyaretçilerin perspektifinden, bölgedeki toplu taşıma performansını belirlemeyi ve ziyaretçi memnuniyetine ne tür etkilerde bulunduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Masson ve Petiot (2009) ulaşım imkanlarının artırılmasının bir sonucu olarak Fransa ve İspanya arasında kurulacak yüksek hızlı tren hattının bölgeler arası turizm rekabetine yansımalarını araştırmıştır. Li ve diğerleri (2019) benzer şekilde yüksek hızlı tren ile Çin'e gelen turist sayısı arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Currie ve Falconer (2014) İskoçya'daki ada topluluklarında turizm ve ulaşım aktörleri arasında ilişkiyi ve bunun bölge ekonomisi ile destinasyondaki turizmin sürdürülebilirliği üzerindeki etkisini araştırmıştır. Kurihara ve Wu (2016) Japonya'da yüksek hızlı tren ağının geliştirilmesinin, duraklama bölgelerindeki turizme etkilerini araştırmıştır. Musa ve Ndawayo (2011) Nijerya'da bulunan Milli Parkları birbirine bağlayan yolların durumu ile bölgedeki turizmin gelişimi arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Son olarak Khadaroo ve Seetanah (2007) uluslararası turizm kapsamında Muritius Adasına gelen ziyaretçileri, milliyetine göre sınıflandırarak adaya ulaşım altyapısı ile ilişkilendiren bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca sosyal değişim teorisini kullanarak ulaşım ve altyapı imkanlarının artırılmasının yerleşik halk tarafından nasıl karşılandığını araştıran genel özellikli çalışmalar da mevcuttur (Kanwal ve

diğerleri, 2020). Virkar ve Mallya (2018) ise destinasyondaki ulaşım sisteminin turistlerin memnuniyet düzeylerine etkisini araştırmıştır.

Bu çalışmada ise belirli bir coğrafyaya yabancı olan insanların trafik ortamına katılmalarının, bu kısıtlı coğrafyada yaşayanlar tarafından nasıl anlamlandırıldığı trafik ve turizm sosyolojisinin kesişme noktasında incelenmiştir. Çünkü mekâna özgü şartlar, trafik ortamını etkileyebilmekte ve bu ortama yabancı olan insanlara karşı geliştirilen tutum ve davranışları şekillendirebilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, literatürdeki çalışmalardan farklı olarak trafik-mekân-yol kullanıcılar arasındaki ilişkiyi mercek altına alarak, belirli bir mekâna ait trafik olgusu ekseninde yerli ve yabancı yol kullanıcılar arasındaki ilişkinin sonuçlarına odaklanmıştır. Buna ek olarak Türkiye’de az sayıdaki trafik sosyolojisi çalışmalarına katkı sağlanmıştır. Bunu yaparken turizm sosyolojisinden faydalanmış olması çalışmaya ayrı bir özgünlük katmaktadır.

6. Kendine Has Yapısıyla Büyükada, Günübirlilik Ziyaretçiler ve Bisikletler

Çalışma alanımız olan Büyükada, İstanbul ana karasına yakınlığı, Adaya erişim imkânları, doğal ve tarihi güzellikleri, kendine has mimari yapıları, din turizmine olanak sağlaması, yazlık ve sayfiye yeri olması gibi sebeplerle özellikle yaz aylarında yoğun bir ziyaretçi akımına uğramaktadır. Adaya gelen günübirlilik ziyaretçiler gerek Adanın fiziki büyüklüğü ve topoğrafik özellikleri gerekse ana kara ile arasında ulaşımın belirli sefer saatlerine bağlı deniz ulaşımıyla yapılıyor olması sebebiyle, hızlı ve özgürce gezme imkânı sağlayan kiralık bisiklet kullanımına yönelmektedirler. Yaşanan bu hareket yoğunluğuna karşılık Adada yaşayan bireylerin bu durumu farklı şekillerde anlamlandırdıkları ve ortaya çıkan bu anlamların gündelik yaşantılarına olumlu ve olumsuz birtakım etkiler meydana getirdiği söylenebilir.

Büyükada, İstanbul İline bağlı 9 takımada (Prens Adaları) içerisinde 5,4 km² yüz ölçümüyle (Zorer, 2005, s. 1) coğrafi olarak en büyük adasıdır. Ayrıca Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2020 yılsonu verilerine (t.y.) göre Adalar ilçesinin toplam nüfusu 16.033 kişi iken, Büyükada’nın toplam nüfusu 8.262 kişiyle en kalabalık yeridir. Adalar’ın ekonomik yapısının genel olarak turizm ve bağlı alanlar olduğu söylenebilir. Adalar, din turizmi açısından da ziyaretçi akımına uğramaktadır. Kilise, manastır ve diğer ibadet yerlerine dini günlerde yoğun ziyaretler gerçekleşmektedir. Bu sebeplerle Büyükada, çalışma alanımız olarak belirlenmiştir. Çünkü nüfus yoğunluğu hareketlilik ve trafiği beraberinde getirmektedir.

1800’lü yılların ortalarından itibaren Adalar ile ana kara arasında çalışan ilk buharlı vapurlar sayesinde yolculuk süresi bir buçuk saate inmiştir (Tanrıverdi, 2006, s. 22). Günümüzde Büyükşehir Belediyesi ve özel şirketlere ait tekneler aracılığıyla daha hızlı ve sık aralıklarla taşımacılık faaliyeti sürdürülmektedir. Ulaşım süresi ortalama yarım saate kadar düşmüştür. Bu gelişmeler, Adaya gelen ve giden ziyaretçi sayılarını büyük

oranda etkilemektedir. Çünkü ulaşımı etkileyen faktörler, insan hareketliliğini doğrudan ilgilendirmektedir. Özellikle yaz aylarında Adalar'a farklı noktalardan yaklaşık 140 deniz seferi düzenlenmektedir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi [İBB], 2020) ve bu sayılara özel tekneler dâhil değildir. Özellikle yaz döneminde Adalar'a gelen günlük ziyaretçi sayısının yaklaşık 150.000-200.000 aralığında olduğu tahmin edilmektedir. Bu yoğun ziyaretler genel olarak günübirlik şeklinde yapılmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Adalar İlçesi'nde katılımcı planlama faaliyetleri çerçevesinde 2020 yılında yaptırmış olduğu "çevrimiçi ziyaretçi anket çalışması" sonuçlarına göre ziyaretçilerin %57,75'i Büyükada'yı ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir ve yine aynı anket sonucuna göre ziyaretçilerin %56,68'i Adalar'a günübirlik olarak gelmektedir.

1984 yılında sit alanı olarak ilan edilen Adalarda motorlu araç kullanımı yasaktır. Ulaşım eskilerden beri hayvan gücüyle hareket eden arabalar, at, eşek, katır (Tanrıverdi, 2006, s. 18) ile sağlanmaktayken; zamanla gelişen teknolojik araçlar, Ada trafiğini etkisi altına almıştır. 2020 yılı itibariyle faytonların kullanımının yasaklanması ile birlikte günümüzde ulaşım, kiralama yoluyla elde edilen bisikletler, belediye hizmetlerinde kullanılan elektrikli araçlar ve bireysel elektrikli araç ve pedallı bisikletlerle sağlanmaktadır. Ada'ya ziyaretçi olarak gelen kişiler yaya olarak gezebilmelerinin yanı sıra genel olarak kiralık bisiklet veya belediyeye ait toplu taşıma araçlarıyla ulaşımı sağlamaktadırlar. Toplu taşıma araçları elektrik gücüyle çalışan özel üretilmiş araçlardır. Belirli bir tarifeye göre hizmet vermektedirler. Sadece bazı kamu kurum ve kuruluşları motorlu araç kullanımında muafiyet kapsamına alınmıştır.

Büyükada'da 22 Adet bisiklet kiralama dükkânı ve yaklaşık 1.500 adet kiralık bisiklet bulunduğu belirlenmiştir. Bu bisikletlerin İlçe Belediyesi tarafından tescil kayıtları tutulmaktadır ve her bisikletin kendine ait bir tescil plakası vardır. Ayrıca Ada halkı ve işletme sahipleri tarafından gündelik ihtiyaçların karşılanması için özel bisikletler ve akülü araçlar kullanılmaktadır. Örneğin Adalardaki 94 işletme sahibiyle yapılan bir anket çalışması sonucuna göre katılımcıların %53,13'ü bisiklet, %18,75'i akülü araç ve %15,63'ü elektrikli bisiklet ile ulaşımını sağlamaktadır (İBB Şehir Planlama Müdürlüğü, 2020a). Ayrıca İBB Adalar Hane Halkı Anketi'ne göre (2020b) 545 hane ile yapılan görüşmede Büyükada'daki katılımcıların toplam %44'ü akülü araç ve bisikletlerle ulaşımını sağladıkları belirlenmiştir.

Adalarda bisiklet kullanımı, Ada halkı için ulaşım ihtiyacına karşılık gelen bir zorunluluk iken; Adada faaliyet gösteren ticari işletmeciler için turistik hizmet ve ekonomik gelir anlamı taşımaktadır. Adaya gelen ziyaretçiler için ise Adayı daha hızlı ve özgürce gezmenin bir yolu olmasının yanı sıra eğlenceli fiziksel bir aktivite olarak değerlendirilebilir. Zaman yönetimi açısından hız, Adaya özellikle günübirlik gelen ziyaretçiler için önemlidir. Çünkü Ada'dan ana karaya dönüş, tarifeli deniz araçlarıyla yapılmaktadır. Ayrıca bisiklet kiralama yolu ile Ada'yı gezen ziyaretçiler,

girilmesi yasak olan mevkiler haricindeki yerlere girebilme özgürlüğüne ulaşabilmektedirler. Özgürce hareket etmek, mekâna yabancı olan turistler için tanımlayıcı bir özelliktir. Çünkü turistler mekân üzerinde hareket etme ve konaklama serbestliğini ellerinde bulundurlar (Bauman, 2019, s. 136). Özellikle ilkbahar ve yaz aylarında daha fazla ziyaretçi çeken Büyükkada sokaklarında çokça bisikletli görülebilmektedir ve Ada sokaklarında ciddi bir bisiklet trafiğine sebep oldukları söylenebilir. Yapılan bir anket çalışması sonucuna göre (İBB Şehir Planlama Müdürlüğü, 2020c) Adalar'a gelen ziyaretçilerin %42,42'sinin kısa süreli olarak ve nadiren geldikleri tespit edilmiştir. Bu durum Ada'ya gelenlerin yarısına yakınının coğrafyaya ve trafik sistemine yabancı olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca 541 kişi ile görüşme yapılan bu çalışmada ziyaretçiler, Adalar'a geliş amaçları arasında 19 başlık içerisinde 5. sırada bisiklete binmek olduğunu ifade etmişlerdir.

Büyükkada'da kiralanmakta olan bisikletler kas gücüyle hareket eden, iki tekerlekli, tek kişilik ve Adanın eğimli yapısından dolayı vitesli olarak tercih edilmektedir. 2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanununu (1983) 37. maddesinde "Sürücü Belgesi Alması Zorunlu Olmayanlarda Aranacak Şartlar" başlığı altında; "Sürücü belgesi almaları zorunlu olmamakla beraber; Bisiklet kullananların 11, elektrikli bisiklet ve elektrikli skuter kullananların 15, motorsuz taşıtları kullananlar ile hayvan sürücülerinin 13 yaşını bitirmiş olmaları, bedensel ve ruhsal bakımdan sağlıklı bulunmaları zorunludur" denilmektedir. Ayrıca Karayolları Trafik Yönetmeliği'nin 150. maddesinde bisiklet sürülürken kullanılması gereken koruyucu tertibatlar belirtilmiştir. Son olarak bisiklet sürücülerinin uymaları gereken kurallar Karayolları Trafik Kanunu'nun 66. maddesinde belirtilmiştir. Tek bir maddede sıralanan hükümler, 5 alt maddede ifade edilmiştir. Ek olarak yerel yönetimlerce Adadaki ulaşım sisteminin düzenli hale getirilebilmesi amacıyla birtakım resmi kurallar ortaya konulmuştur ("16 Sayılı İlçe Belediye Meclis Kararı", 2016; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2021a; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2021b).

Bisikletlerin zorunlu trafik sigortası bulunmaması sebebiyle motorlu araç kazalarının karıştığı trafik kazalarında olduğu gibi Sigorta Bilgi ve Gözetim Merkezi'nde kaydı tutulmadığından, maddi hasarlı kazalar kayıtlara yansıtılmamaktadır. Buna ek olarak yaşanan ölümlü ve yaralanmalı bisiklet kazaları, polis kayıtlarına taksirle yaralama olarak geçmekte ve trafik kazası olarak değerlendirilmemektedir. Ayrıca yoğun bisiklet trafiğinin olduğu sokaklarda diğer yol kullanıcılarla çarpışma riskine bağlı olarak yaşanan stres, nicel olarak istatistiklere yansımaya değerli bir durumdur.

7. Metodoloji

Büyükkada'da kiralık bisikletlerde plaka bulunması sebebiyle bisikletlerin meydana getirdiği yoğunluk, gözle görünür şekilde tespit edilebilmektedir. Bu sayede Adada yaşayan insanların kiralık bisikletler sebebiyle artan hareketlilik karşısında sahip oldukları duygu, düşünce ve davranışlarının

ortaya çıkarılması, Ada halkının gündelik yaşamına etkilerinin görünür kılınması, trafiğin mekânı nasıl etkilediğinin bireyler üzerinden değerlendirilebilmesi mümkün hale gelebilmektedir. Kiralık bisikletlerin Adada yaşayan bireylerin dünyasındaki karşılığının tespiti için nitel görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çünkü nitel çalışmalar insanların çevresindeki olgu ve olaylara yükledikleri anlamları ve geliştirdikleri yorumları anlamayı sağlamaktadır (Merriam, 2013, s. 14).

Nitel araştırma yöntemi benimsenerek, yorumsamacı sosyal bilim yaklaşımı içerisinde fenomenolojik araştırma deseni kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada, örneklem seçimi Büyükada'da yaşayan kişiler arasından kartopu örneklem tekniği ile yapılmıştır. Çalışmada 12 katılımcıyla derinlemesine mülakat tekniğiyle görüşmeler yapılarak bir saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme soruları, bireysel görüşmeler aracılığıyla katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcılardan izin alınmak suretiyle görüşme boyunca ses kaydı alınmış ve sonrasında deşifre işlemine tabi tutulmuşlardır. Veriler, araştırılan fenomenin ne olduğu ve katılımcılar tarafından ne şekilde tecrübe edildiğini ortaya çıkaran fenomenolojik analize (Creswell, 2020, s. 196) tabi tutulmuştur. Kodlama işlemleri Nvivo Pro 12 programı aracılığıyla yapılmıştır. Kodlama yapılırken veriler temalandırılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinde tema, verilerin ne olduğu ve ne anlam taşıdıklarını gösteren ifadelerdir (Saldana, 2019, s. 199).

8. Bulgular ve Değerlendirme

Büyükada'da trafik içerisinde hareket halinde olan “aktör”ler (Ap, 1992, s. 671) yerli-yabancı şeklinde iki gruba ayrılabilir. Adada yabancı olarak tanımlanan grup, Adaya dair aidiyet duygusu taşımayan, sadece turistik amaçlı olarak günübirlik veya birkaç gün için gelen bireylerden oluşmaktadır. Ada ile direkt veya dolaylı bağı olanları simgeleyen ev sahiplerini tanımlamak için ‘yerli’ kavramını kullanabiliriz. Bu gruptaki kişiler Adaya dair aidiyet duygusu geliştirmiş olan grupları oluşturmaktadırlar. Yerliler yılın tüm zamanında Ada'da yaşamakta ve Ada'nın sosyal yaşantısına sürekli dâhil olmaktadır. Adada doğmuş-büyümüş ve yaşamlarını devam ettiren, kendilerini tam anlamıyla “Adalı” olarak benimseyen bireylerin haricinde meslekleri, resmî görevleri veya ticari faaliyetleri sebebiyle Adada olan gruplar da vardır. Ek olarak Adaya tatil dönemlerinde gelen, birkaç ay kalan mülk sahibi “yazlıkçılar” mevcuttur. Bu grubun üyeleri bir şekilde Adayla aralarında bağ kurmuş kişilerdir. Onlar her zaman Ada yaşamına dâhil değillerdir ancak mülk sahibi olmaları ve hayatlarının belli dönemlerini burada geçiriyor olmaları, belli oranda aidiyet duygusu geliştirmelerini sağlayabilmektedir. Bu çalışmada esas ilgi, yılın tüm zamanını Ada'da geçiren kişileri, yani Ada halkını ve çalışanlarını kapsayan yerlilere yöneliktir. Çünkü Ada trafiğindeki mevsimsel farklılıkları deneyimliyor olmaları, onlara mukayese yapma imkânı tanımaktadır. Ayrıca diğer yol kullanıcılarına göre Ada trafiğinde daha fazla etkileşime katılarak deneyim kazanmakta ve

çıkarımlarda bulunabilmektedirler. Yazlıkçılar, Adaya yılın belli dönemlerinde geldikleri için bu konuda kısıtlılığa sahiptirler.

Adalı olmak ifadesinin, sosyal yaşantıda pratikliği olan ve gözlemlenebilir bir durum olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Adalılar, değişimin aktörlerinden biridir. A9 anlatımıyla bunun bir örneğini sunmaktadır:

...önümüzde giderken durdu bir anda karşıya geçmeye çalıştı. Ben dedim hani ‘hanımefendi dikkat eder misiniz?’ ‘Sen kim oluyorsun, ne karışyorsun, ben Adalıyım’. Ben de dedim ki ‘ben size nereli olduğunuzu sormadım. Adalı olmanız ee Adanın hani kaldırımında yol önceliğiniz ya da hani bu şekilde bağırmanızı gerektiren bir durum değil’ dedim. ‘Ben de Adada yaşıyorum’ dedim. ...

Yerli olarak nitelendirdiğimiz katılımcıların demografik özellikleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Öğrenim Durumu	Kaç yıldır Adada yaşıyor	Sürücü Belgesi	Ulaşım Aracı	Meslek
A1	51-55	Erkek	Üniversite	51-55	Var	Var	Esnaf
A2	61-65	Erkek	Lise	61-65	Yok	Var	Esnaf
A3	61-65	Erkek	Lise	51-55	Var	Var	Esnaf
A4	41-45	Erkek	Lise	36-40	Var	Var	Esnaf
A5	20-25	Kadın	Üniversite	1-5	Yok	Var	İşsiz
A6	41-45	Kadın	İlkokul	41-45	Yok	Yok	İşçi
A7	25-30	Erkek	Önlisans	1-5	Var	Var	Memur
A8	25-30	Erkek	Önlisans	1-5	Var	Var	Memur
A9	25-30	Kadın	Üniversite	1-5	Var	Var	İşçi
A10	76-80	Erkek	Okur-yazar	46-50	Yok	Var	İşsiz
A11	30-35	Erkek	Üniversite	1-5	Yok	Yok	Memur
A12	46-50	Erkek	Üniversite	21-25	Var	Yok	Memur

Tablo 1- Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Yerlilerin kullandığı ulaşım araçları, trafik olgusunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ada halkı ulaşım faaliyetlerini toplu taşıma araçları, akülü araçlar veya pedallı bisikletlerle sağlamaktadır. Dolayısıyla yerlilerin ulaşım konusundaki kısıtlı imkânlarının, onları alternatif ulaşım araçları kullanmaya ittiği söylenebilir. Ada halkı tarafından eğimli yollarda eşya ve insan taşınabilmesi, gündelik ihtiyaçların

karşılabilmesi ve hız kazandırması gibi sebeplerle kullanılan bu araçlar için sürücü belgesi ve araç tescili gerekmekte olduğundan, sahip olunması ve erişimi kolaydır. A10:

Adanın içinde kendi motorum var, elektrikli. Sağa sola gitme, bisiklet işte... Çok güzel yani herkes istediği yere gidebiliyor yani. Şimdi mesela kartlı da var (Belediyeye ait toplu taşıma), benim kartım yok. Param yok. Hemen evin önünde var (kendi elektrikli bisikleti), atlayıp gidiyorsun ihtiyacını görüp geliyorsun.

A1:

Pedallı bisikletim de akülü de var. Bisikletimizi esnafa gidip gelirken kullanıyoruz. Yani Ada içerisindeki esnafı, evrakları toplamaya işte esnafa, belediyeye gitmeye veyahut da kaymakamlıkta, savcılıkta, adliyede bir işimiz varsa ki bir X olarak veyahut da bir personelimizi, onlarla ulaşımı sağlıyorum, bisikletle sağlayabiliyorum. (...). Ben üç yıl dayandım almadım. Üç yıldan sonra hanım da istedi aldım ya (gülüyoruz)...

Akülü araçlar ve pedallı bisikletlerin kullanımıyla ilgili olumsuz durumlara dikkat çeken katılımcılar da olmuştur.

A12:

Ada halkının ee sit alanı olmasından dolayı normal şartlarda getirmek, götürmek ve kullanmak yasak, ancak belirli eee engelli raporu olan ve eee bunu kullanması uygun görülen engelli statüsündeki araçların kullanılması serbest. Tahminim bunların yani... Gerçeği böyle ancak uygulanan tarafında eee söylenen şeye göre 7 bine yakın böyle 3 tekerli engelli statüsüne uymayan akülü bisikletin olduğu tahmin

ediliyor. Tüm adalarda, 4 adada. Ee tahmini tespiti göre. Bunların çarşıya girmeleri, belirli yerlere park etmeleri yasak, belirli bir hızda kullanılması gerekiyor. Ancak bununla ilgili çok büyük ihmaller var. Çocuğa veriliyor, çocuklar kullanıyor. Aşırı hız yapıyor. Ee park edilmemesi gereken yerlere, girilmemesi gereken yerlere ee girişler sağlanarak; bu da çarşıdaki normal vatandaşların rahatça eee gidiş gelişini engelliyor. Yani Ada için uygun bir araç olmadığını düşünüyorum.

Görüldüğü gibi Ada içerisinde ulaşım dayalı birtakım ihtiyaç ve sorunların yaşandığı söylenebilir. Çünkü kullanımı sürücü belgesi gerektirmeyen ve sahip olunması nispeten kolay olan elektrikli araçlar sebebiyle, Ada'daki trafik yaşantısı diğer bölgelerden farklılık göstermektedir. Buna ek olarak Ada'ya gelen ziyaretçiler ise ulaşımını toplu taşıma araçları veya kiralık bisikletlerle sağlamaktadırlar. Sonuç olarak farklı coğrafyalara hâkim, farklı nitelikteki yol kullanıcılarının aynı trafik ortamını paylaştığı ve karşılaşmaların yaşandığı bir hareketlilik karşımıza çıkmaktadır. Bu hareketlilik içerisinde konuk ve ev sahibi aktörler arasında kaynak değişiminde bulunulma ihtiyaç ve zorunluluğu doğmaktadır. Çünkü aktörler karşılaşmalarında sahip oldukları kaynakları sunma durumunda kalmaktadırlar örneğin ticari işletmeler ziyaretçilere mal ve hizmet sunumunda bulunurken, ada halkı ortak alanları paylaşmak zorunda kalmaktadırlar.

8.1. Büyükada'da Hareketlilik

Büyükada'da kiralık bisiklet hareketliliğine Adada yaşayan insanların gözüyle bakılarak sosyolojik bağlamda aşağıdaki görüntü oluşturulmuştur.

Tablo 2 - Nvivo Pro 12 Kelime Bulutu

Elde edilen bulgulara göre Büyükada'da hareketliliğin zaman ve Adaya erişim koşullarına bağlı olarak farklılık gösterdiği söylenebilir. Özellikle tatil günleri ve yaz mevsiminde Adaya gelen ziyaretçi sayısında gözle görünür bir artış olmaktadır. Örneğin Büyükada'da 2019 yılı itibarıyla yaz aylarında hafta sonu Adaya gelen kişi sayısının yaklaşık 140.000 kişi olduğu tespit edilmiştir (İBB, 2020, s. 116).

Konuyla ilgili olarak A12: “Yaz ayları denilince sanki Ada sakinlikten çıkıp kuru kalabalık aklıma geliyor. Yani aşırı kalabalık. Eee gününbirlikçiler. Öyle söyleyeyim. Vapurlara kapasitesi dışında yolcu. Çarşılar, lokantalar dolu. Eee çarşılarda gezilmiyo...” ve A4: “Eee genelde Nisan-Mayıs. 23 Nisan’dan sonra başlıyor. Deniz zamanı deniz, Haziran, Temmuz, Ağustos. 5 ay falan bir süresi var.”

Ada ile ana kara arasındaki ulaşım sadece deniz araçlarıyla sağlanabilmektedir. Farklı noktalardan seferlerin düzenlenmesi sebebiyle insan ve araç hareketliliğinin bir diğer şekli olan deniz ulaşımı da artmaktadır. Dolayısıyla sadece Ada içi ulaşım değil; aynı zamanda ana kara ile Ada arasında bir hareketliliğin meydana geldiği söylenebilir. Masson ve Petiot (2009)’a göre destinasyon bölgesine ulaşım imkânı arttıkça, seyahat süresi azalır ve bölgede geçirilecek zaman artar. A11 Adaya yolcu taşıyan deniz araçlarının, Ada’daki insan hareketliliğine nasıl etki ettiğini ifade ediyor:

...karşıdan vapur seferleri geldiğinde atıyorum Mavi Marmara, Şehir Hatları olsun, Turyol, Kartal aynı anda yolcularını bırakıyor ve Ada kalabalık oluyor. Dediğim gibi gündüz sabah ya da akşama doğru çıkıyorum. Sabah 11'den sonra 3'e 4'e kadar hep kalabalık oluyordu, yazın özellikle.

Adada trafik yoğunluğunun yaşandığı dönemler, Ada halkı tarafından araç ve yaya yoğunluğunun arttığı, yol ve kaldırımların yetersiz kalabildiği, sokakta hareket etmenin zorlaştığı, olası çarpışmalara karşı temkinli ve tedbirli olma zorunluluğunun doğduğu, karmaşanın meydana gelebildiği bir ortam olarak ifade edilmektedir. Büyükkada'da yaz aylarıyla başlayan insan ve araç yoğunluğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Kışın sakin ve daha az hareketli bir yaşam olan Adada, havaların ısınması, tatil sezonunun başlaması ve yurt içi-yurt dışından ziyaretçilerin gelmesiyle birlikte artan bir kalabalık ve bu kalabalığa bağlı olarak artan bir etkileşimin görüldüğü söylenebilir. Jurowski ve Gürsoy (2004) çalışmasında, cazibe merkezine yakın sakinlerin yabancılarla daha fazla etkileşime girdiklerini ve artan kalabalık sebebiyle kaynakları paylaşmak zorunda kaldıklarından turizme karşı olumsuz tutuma sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Mesela A11:

... işte hengameden ya çarşıya yürüyemiyorsun hani yapış yapış adamlara çarpa çarpa markete gidiyorsun ya da bisikletinle gitmeye çalıştığında ana caddede ya faytona yol veriyordun eskiden ya akülüye yol veriyordun ya da vatandaşa yol veriyordun. Bayağı geç oluyordu. Yani kalabalık olduğu için insanoğlu biraz şeyiz, eee sinirliyiz, psikolojimiz bozuluyor kalabalık olunca. Daha sakin insan istiyor. Yani yukardan dronla çekilse bunu gösterebilir bu hangi ülkede çekilmiş; Hindistan'dan alınmış diye tahmin ediyorum (gülüyor).

A5: “Özellikle çarşı çok kalabalık. Hani iğne atsan yere düşmez tabiri var ya, öyle. Tabi ki tedirgin davranıyorum çarpmamak için. Çarpmamak için ya da yara almamak için dikkatli davranıyorum yani bakıyorum...”

Kalabalık ve yoğun hale gelen trafik yaşantısında gerçekleşen kaynak değişimlerinden elde edilen çıkarımların, sonraki karşılaşmalar için yol kullanıcılar arasında farklı tutum ve davranışlara sebep olabildiği söylenebilir. Değişimin yönünü ise sonuçların değerlendirilmesi belirlemektedir.

8.1.1. Büyükada Trafikinde Sosyal Değişim Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Büyükada'da kiralık bisikletlerle trafiğe katılan günübirlik ziyaretçiler, aynı trafik ortamını paylaşan yerlilerle birtakım kaynak değişiminde bulunmaktadır. Bu kaynaklar para, yol, zaman, güvenlik, konfor vb. değişim araçlarını kapsamaktadır. Yerlilerin değişimden elde ettiği çıkarımların, değişim taleplerine gösterilecek tutum ve davranışların belirleyicisi olduğu söylenebilir. Ada sakinleri ve kiralık bisiklet kullanıcıları arasında gelişen değiş-tokuş ilişkisi, aktörlerin öncüllerinin hesaplanması ve takas ilişkisinin şekline bağlı sonuçlanan çıktılara göre yön kazanabilmektedir (Ap, 1992, s. 670).

Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların ifadelerinde kiralık bisiklet kullanan günübirlik ziyaretçilerle gerçekleşen değişimde 3 etki alanı öne çıkmaktadır: Ekonomik menfaat, çevresel hassasiyet ve trafik yaşantısına etki. Çalışmamızda özellikle trafik yaşantısının fayda/maliyet açısından değerlendirilmesindeki çıkarımlar üzerinde durulmuştur.

Ekonomik menfaat çerçevesinde katılımcılarda genel olarak, kiralık bisiklet faaliyetlerinin Ada ekonomisine katkısı olduğu görüşü hâkimdir. Bu durum, kaynak değişiminin başlaması için gerekli olan ihtiyaç tatmininde (Ap, 1992, s. 672), ekonomik beklentinin tetikleyici olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda kaynak takasının öncülü olarak rasyonel bir beklenti içerisindeki ada sakinleri için ekonomik getiriler, ödül olarak isimlendirilebilir (Ap, 1992, s. 674). Örneğin Adaya gelen yabancıların ekonomik anlamda getiride buldukları, ticari menfaati olsun veya olmasın, tüm katılımcılar tarafından dile getirildiği görülmüştür. A5: "... Adanın hani kalkınması için esnafın da bir şekilde kazanması için önemli. Çünkü Ada deyince bisiklet geliyor akla. Turizm yani..."; A9: "Günübirlikçiler ya herkes gezsin, gelsin gezsin görsün istiyorum Adaya ama olumlu yönden şöyle olumlu, bir sirkülasyon oluyor sürekli. Esnaf kazanıyor. Hani eee ondan sonra yeni insanlar görmüş oluyoruz bizler de.". Ancak bu faaliyetlerden bireysel fayda sağlayanların daha olumlu tutum ve davranışlara sahip olduğu söylenebilir. Adada yabancı sıfatındaki günübirlik ziyaretçiler, kendilerinden ticari menfaati olan Adalılar için varlıkları istenilen yabancılar sıfatında algılanmalarına karşılık; ekonomik menfaati bulunmayan Adalılar için sakin yaşamı tehdit eden birer unsur olarak görülebilmektedir.

Elde edilen bulgular ile katılımcıların demografik özellikleri arasında kurulan ilişkide, 'meslek' kategorisinin güçlü bir etken olduğu görülmüştür. Diğer başlıkların ise dikkate değer bir değişken olmadıkları tespit edilmiştir. Mesleğin etki sebebi ise sosyal değişim teorisi çerçevesinde Ada'daki kiralık

bisiklet kullanımının ticari menfaatle ilişkisine dayandırılabilir. Adadaki esnaf içerisinde kiralık bisiklet kullanıcılarından bireysel olarak menfaat sağlayanların daha pozitif tutum ve davranışlara sahip oldukları söylenebilir. Buna örnek olarak katılımcılar arasındaki 4 esnaftan bisiklet kiralayanlarla ticari ilişkisi olan A1 ve A4'ün söylemlerinin olumlu nitelikte olduğu görülmüştür. Kiralık bisikletlerle menfaati bulunan A1'in ifadelerinde memnuniyete dair söylemler görülmektedir: “Yani gelsinler, binsinler. Yani o gençler atacak psikolojisini stresini, terini nerde atacak? O enerjiyi nerde atacak? Adaya gelip burada atacak.”. Benzer şekilde A4: “... adaya gelen insanların yapacağı şeyler sınırlı. Örnek veriyorum, birisi yüzme bilmiyorsa bisiklete binebilir. Yani piknik yapmaya gelmiş olabilir ama sabit durmayı sevmiyordur, o bisikleti kiralar, gezer, oturur, fotoğraf çekilir, gelir. Olması gerekiyor.” sözleriyle A1'i destekler nitelikte ifadeler kullanmıştır. Ekonomik menfaat ile gösterilen destek arasındaki ilişkiye dair elde edilen sonuçlar, önceki çalışmalarla paralellik göstermektedir (Wang & Pfister, 2008; Lee & Back, 2003; Andreck ve diğerleri, 2005; Nunkoo & Gürsoy, 2012; Nunkoo ve Ramkisson, 2012; Jurowski ve diğerleri, 1997; Kulualp ve Sarı, 2019; Szromek ve diğerleri, 2020).

Adada esnaf olup kiralık bisikletlerden bireysel menfaati olmayan diğer katılımcılar A2, A3 ve A10'un ise meydana gelen trafik yoğunluğundan ve kazalardan şikâyet ettikleri görülmüştür: A10: “Yok, hiçbir faydası yok. Ada halkına hiç faydası yok. Hep karşıdan gelenler. Felaket. Her yere çarpıyorlar. Çünkü çoğu bilmiyor ki. Acemi. Sağa sola vuruyor.” A2:

Kazalar oluyor, ben kiralık bisiklet şeylere şeyim, sözüm yok. yani...(Görüşme öncesi, kiralama işi yapan esnafla kötü olmak istemediğini ifade etti). Sürücülerle ilgili. Geliyorlar acemi, burda öğreniyorlar. Bisiklete binmeyi bilmiyor karşıda. aaa bisiklet merakı var. Bi binelim burada. Kolunu kırıyor, ayağını kırıyor. Hadi git karşılara hastanelere. (...). Çarşılarda geziyorlar (şikayetçi bir ses tonuyla), buralarda geziyorlar (dükkân dışını göstererek, dükkân çarşı içerisinde), tur yollarında...

Dolayısıyla kiralık bisikletlerle ilgili olarak özellikle bireysel menfaati olmayan esnafın olumsuz söylemlerde bulunduğu görülmüştür. Bu durum ticari rekabet çerçevesinde yorumlanabilir. Esnaf olmayan katılımcılar, kiralık bisiklet kullanımından ticari bir menfaat beklemedikleri için diğer sakinleri kendilerine rakip olarak görmemektedir. Bu sebeple kiralık

bisikletler sebebiyle meydana gelen yoğunluk ve kazalara dikkat çekmelerine rağmen, ada ekonomisine katkılarından dolayı daha ılımlı bir tavır sergiledikleri söylenebilir. Ancak ticari beklenti içerisindeki esnafın, para kazanma beklentilerinin karşılanmamasından dolayı olumsuz tutuma sahip oldukları söylenebilir. Kuramsal olarak ada sakinlerinin kiralık bisikletler aracılığıyla genel anlamda ekonomik getiri beklentileri, takası başlatmakta ve optimal düzeyde bir tatmini sağlayabilmektedir. Ancak Ap'a göre (1992, s. 675) takas edilen kaynakların yaklaşık olarak eşdeğer olması ve mütekabiliyeti sağlaması beklenmektedir. Aksi takdirde turizm faaliyetleri aktörlerce olumsuz algılanabilmektedir. Dolayısıyla ekonomik getiri ada sakinleri için asgari olarak psikolojik tatmin sağlarken, bireysel anlamda denklik oluşmamaktadır.

A12 kiralık bisikletleri Ada ekonomisi için faydalı bulurken, kaza ve karmaşa meydana gelmeden düzen içerisinde yürütülmesi yönünde ifadeler kullanmaktadır:

...Ee faytona binemeyen ya da pahalı olduğundan binemeyen vatandaşlara baktığımız zaman bisiklet ikinci bir alternatif gibi ve çok ihtiyacî bir durum kiralık bisikletler. Kiralık bisikletlerle vatandaş işte Adayı yaklaşık 1-1,5 saat gibi bir zamanda turlama imkânı buluyor ama bunun da tabi ki bilinçli yapılırsa ee her şey yasal bir şekilde olursa iyi oluyor.

Caneday ve Zeiger'ın (1991) araştırmasına göre turizm sektöründeki girişimciler trafiğin bölgedeki turizme olumsuz etkisi olmadığını savunurlarken, sakinlere göre olumsuz etki etmektedir. Benzer bir şekilde A1 yaşanan yoğunluktan rahatsız olanlarla ilgili olarak, kalabalıktan ticari menfaati olmayanları gündeme taşımaktadır:

(...). Burda işte bi yazlıkçı kesim var, elit. Eee adam sokağı böyle (boş) görmek istiyor ya. Ohh, rahat etmek istiyor. Evden çıktığı zaman yürüyecek, bisiklet görmek istemiyor. X görmek istemiyor. Turist görmek istemiyor. İstanbul'dan kimsenin Adaya gelmesini bile istemiyorlar. Sebepleri şu: rahat etmek istiyor. Seni beni düşünmüyor. Benciller...

Yabancılar ve ekonomik ilişki bağlamında göze çarpan bir diğer konu ise yabancıların gelmesinin, Adadaki ürün ve hizmet fiyatlarında artışa sebep olduğu yönündedir. Ürün tedarik imkânlarının kısıtlılığı nedeniyle ana karaya oranla yukarı yönde fiyat farkı olan Adada, talebin arttığı yaz dönemlerinde fiyat artışı olduğu ifade edilmiştir. Lee ve Back (2003) de çalışmalarında bu durumu negatif ekonomik faktör başlığında belirtmişlerdir. Araştırma sonucuna göre turizm, bölgedeki yaşam maliyetini arttırmaktadır.

Ada'da memur olarak çalışan A8: "... Adanın fiyatı da biraz yükseliyor tabi bu sebepten dolayı. Adada yaşayan biri olarak biraz daha pahalı yiyorum, biraz daha pahalı geziyorum yani Adayı. Bu sebeple çok hoşnut bulmuyorum. Biraz daha düzeldi diye hissediyorum en azından (eski dönemlere nazaran)".

Ayrıca Adaya gelen yabancıların da bu duruma karşı kendi önlemlerini aldıkları ifade edilmiştir. A12:

Ekonomik getirisi tabi ki oluyor ancak bundan da sadece büyük marketler ve ee genelde kişi yanında getirmeyi tercih ediyor. Adada bir pahalılık söz konusu. Ada esnafı veya Adada pahalıdır diyerek karşıdan hazırlığı ile birlikte, kumanyası ile birlikte geliyor buraya. Geriye kalan, gelip yiyip içip sadece bir çöp ve atık şeyi kalıyor bize.

Yabancıların Adadaki yaşama kattıkları ekonomik etkenlerin dışında, çevre ve gürültü kirliliği başlığı altında birtakım olumsuz etkilerden söz edilmiştir. Kentlerde fosil yakıtlı arabalar sebebiyle oluşan çevre kirliliğini önlemek adına, bisiklet kullanımı teşvik edilmektedir. Ancak Adada çevre kirliliği sebebi olarak kiralık bisikletlerin değil; kullanıcılarının gösterildiği söylenebilir. Özellikle ziyaretçi sayısındaki artış, bisikletler aracılığıyla herkesin yerleşim yerine istediği şekilde yayılım göstermesi ve duyarsız davranışlar sebebiyle Adadaki sakin yaşam için bir tehdit unsuru olarak algılanabildikleri tespit edilmiştir. Literatürde de turizmin bölgede çevresel tehdit olarak görüldüğü sonuçlar mevcuttur (Lee & Back 2003; Andereck ve diğerleri, 2005). Dolayısıyla ihtiyaç tatmini doğrultusunda başlatılan kaynak değiş tokuşunda, kiralık bisiklet kullanıcılarının sebep olduğu çevre ve gürültü kirliliği, sakinlerin takasa ilişkin öncüllerini karşılamadığından değişimden kaçınma davranışına sebep olabildiği söylenebilir.

A9:

...piknik yerlerinde çöp bırakıyorlar. Onu gözlemliyorum. Ondan sonra eee vurdumduymaz, sanki işte bir gün böyle hani mahkûm olur

da bırakırsın o da istediği her şeyi yapabileceğini düşünüyor ve oraya geldiğinde bütün insanlar onlara itaat etmesini, hani herkesin onların emrinin altında olması gibi hissettiriyorlar bana.

A11: “Esnaf için faydalı tabi ki ama yani kurallara bazen, gürültü kirliliği yapanlar oluyor ya da kavga çıkaranlar yani yolda işte haddinden fazla ses çıkarıp rahatsızlık veren, Ada halkına rahatsızlık verenler de oluyor.” A7: “Günöbirlik ziyaretçiler Adayı çok hor kullanıyorlar. Eee aşırı pis bırakıyorlar. Bilinçsiz bir şekilde gürültü kirliliği yaratıyorlar...”

Günöbirlik ziyaretçilerin kiralık bisikletlere olan ilgilerinin bir sonucu olarak kaza ve karmaşanın meydana geldiği, bireysel menfaati olmayan katılımcıların ifadelerinde kendine yer bulmaktadır. Katılımcıların bu araçlarla kazaya karıştıkları veya şahit oldukları görölmektedir. Araba sürücöleri gibi koruyucu bir kaportaya sahip olmayan ve genellikle arabalarla aynı yolu kullandıkları için kaza ve müdahalelere daha açık ve savunmasız bir durumda olan bisikletler Conley (2012, s. 12), motorsuz araç kullanımının yasak olduğu Adada, yayalar için risk haline gelebilmektedir. Dolayısıyla Adada bisikletlilerin mağdur rolünden zanlı konumuna geçiş yapabildiği söylenebilir. A3:

Bisikletten düşenler, ya ben nelere şahit oldum. Dil Burnu’nda biri, gitti ağaca bir vurdu herif. Tepe böyle eğimli biraz. Bunlar yabancı, Adayı bilmeyen insanlar. Bir de mesela Fişekhane Sokağı var, Tepeköy’de indiğin zaman böyle, merdivenli. İşaret yok bir şey yok orda yukardan bir bastırıp geliyor gençler, 4-5 tane peş peşe. Sonra hastaneye git bilmem şu oldu. (...). Nizam yolundan iniyordu kız, gidiyordu birdenbire ön freni sıkı bir takla attı böyle tamam mı, ondan sonra ambulansa telefon ettik. Ben de ordaydım yani. Yetişmedi kız tamam mı? Ondan sonra naptık biliyor musun? Benim arabaya koyduk kız. Dizi falan şey olmuştu. Ambulans gelene kadar, çünkü kan akıyordu. Onu o şekilde ben hastaneye götürdüm...

A5: "... çarpma, yaralanmalar oluyor, tehlikeli kazalar oluyor. Geçen gün biri bana burda çarpıyordu. 'Çekilin, çekilin bisiklet binmeyi bilmiyorum, çarpıcım!'. Ben direkt kaldırırma çıktım yoksa çarpıyordu bana böyle direkt."

A12:

...mesela daha yeni şurda bir hafta önce eee gençlerin 18-20-25 yaş arası gençlerin kiraladığı bisiklet, iniş aşağı inerken inişli yokuşta hızını ayarlayamayıp toplu taşıma otobüsüne çarptığını, ordan da düşüp dizlerinden yüzünden yaralandığına şahit olduk önümüzde.

(...). Genelde aşırı hız ve bilinçsiz kullanımdan kaynaklanıyor.

Ap (1992, s. 679) gücü, bir aktörün talep ettiği kaynağa sahip olma ve kontrolü altında tutabilme olarak tanımlar. Trafik ortamı kamusal alan olması sebebiyle ortak kullanıma açıktır. Dolayısıyla trafik ortamına, aktörler tarafından paylaşılması gereken ortak bir kaynak olarak bakılabilir. Aynı zamanda trafik, coğrafyaya hâkim olanlar (sakinler) açısından kontrolü elinde bulundurulan bir kaynak değişim alanıdır. Ada trafiğinin sosyal açıdan şekillenmesi, bölge sakinleri tarafından sağlanmaktadır. Çünkü belirli bir bölgedeki trafiğin işleyişi, sakinlerin uyguladığı normlar aracılığıyla mevcut yapısına ulaşmaktadır.

Trafiğin etkileşime açık özelliği sebebiyle yol kullanıcılar arasında birçok kaynak değişimi meydana gelmektedir. Büyükkada'daki trafik yaşantısı içerisindeki kaynak değişimine dair çıkarımların, altı madde ile sıralanabileceği söylenebilir: Araç sayısının fazlalığı, yabancıların bisiklet kullanımı konusundaki bilgi ve tecrübe eksikliği, kiralayanların sorumlulukları, resmi kuralların etkinliği, kullanıcıların yaş aralığı, yol kapasitesi-Ada topoğrafyası.

Aktörlerden birinin ihtiyacını tatmin etme konusunda atacağı adım, aynı zamanda kaynak değişimini başlatmaktadır (Ap, 1992, s. 672). Ada'ya gelen ziyaretçiler gezme ihtiyacını gidermek için bisiklet kiralayarak, yerlilerle aynı trafik ortamını paylaşmaya ve kaynak değişiminde bulunmaya başlamaktadırlar. Sakinler açısından ise beklentilere paralel olarak içsel veya dışarıdan (turizm işletmecileri ve yerel yönetim) bir kaynağın girişimleriyle oluşabilir (Ap, 1992, s. 672). Kiralık bisiklet kullanıcılarıyla girişilen kaynak değişimlerinde, yukarıda sıralanan 6 madde çerçevesinde katılımcıların takasa ilişkin akılcılık, tatmin edici faydalar, mütakabiliyet ve adalet ilkesi öncüllerinin biri veya birkaçının karşılanmaması sebebiyle kaynak değişiminden kaçınma veya azaltma eğilimi gösterdikleri söylenebilir (Ap, 1992, s. 678).

8.2.1.1. Araç Sayısı

Büyükada'da kiralanın toplam 1.500 adet bisikletin, yerlilerin kullandığı akülü araç ve pedallı bisikletlerin, resmi hizmet araçlarının, toplu taşıma araçlarının ve yabancıların ana karadan getirdikleri şahsi bisikletlerin Ada sokaklarında kendini göstermeye başlamasıyla birlikte trafik yoğunluğu meydana gelmektedir. Bu konuda katılımcıların, yerli ve yabancıların kullandıkları ulaşım araçlarının sayısal olarak fazla olduğu konusunda görüş bildirdikleri görülmüştür. Dolayısıyla bu sayısal fazlalığın Ada trafiğine ve hareket kabiliyetinin azalmasına etki ettiği ifade edilmektedir. A11: “Haddinden fazla akülü var Adada. Arazisine, metrekaresine uyarlısak ve belli bir yaşın değil; çocuğuna da veriyor sürüyor. Bu tehlikeli bir yandan. Benim gördüğüm kadarıyla. Ufak çaplı kazalar da belki oluyordur. Yani haddinden fazla dediğim gibi akülü var...”. A6: “Yani bir düzene sokulabilir bence. Mesela sınırlama getirilebilir sayı olarak. Kiraya verilen bisikletler sınırlama getirilebilir bence. Yani o kadar çok fazla ki, yani herkes tamam işini yapsın, ekmeğini kazansın sonuçta ama yani bazı şeyleri de düşünmek lazım...”

Araç yoğunluğu, aynı trafik ortamını paylaşan aktörlerden biri olan ada sakinleri açısından, mevcut takasın beklenen ödülü sağlayamaması ve değiş tokuş öncüllerinin karşılanamaması sebebiyle takasa karşı olumsuz tutumlara sebep olabilmektedir. Çünkü araç yoğunluğu, ada sakinleri için ulaşım faaliyetlerinin sürdürülmesinde problemlere yol açmaktadır kiralık bisikletlerin trafiğe katılmalarıyla birlikte Ada sakinleri gündelik yaşantılarında ulaşım sağlamakta zorluk çekebilmektedirler.

8.2.1.2. Yol Kapasitesi ve Topoğrafya

Adadaki yol ve kaldırımların taşıma kapasitesinin az olduğu ve güzergâh üzerindeki bazı yollarda eğimin tehlikeli boyutlarda olduğu görülmüştür. Yaklaşık 14 kilometrelik tur yolu ve eğimli arazi, araç kullanmayı zorunlu kılarken; yolun yapısını bilmeyen kullanıcılar için kaza yapmayı açık hale getirebilmektedir. Yoğunluk yaşanan günlerde yollarda yayaların yürüdüğü veya yola sığmaya çalışan bisikletlilerin görüldüğü manzaralar ifade edilmiştir. Özellikle dik eğimli yollarda hız yapan bisiklet sürücülerinin ağır kazalar yapabildikleri aktarılmıştır. A4: “Yürüyemezsin, kaldırım yetmiyor sana. Kaldırım zaten küçük. Yani kocaman bir kaldırım olmadığı için yetmiyor. Bilmeyen kişi öyle gidiyorlar, çarpıyorlar öyle”.

A6:

... şimdi Adada zaten yaşayan insan senelerdir Adanın yollarını biliyor, durumunu biliyor ama eee Adaya yeni, ilk defa gezmeye gelen insan yol bilmiyor, neyle karşılaşacağını bilmiyor, e yokuşlarda fren

tutmayıp tepe takla olanlar var. Yani gözümüzün önünde çok yaşadık ve ölümlere kadar giden sonuçlar da oldu yani. Bisiklet kazası sadece. Ya bilmiyorum yani nasıl bir şey eee düzenlerler, yaparlar, onu da bilmiyorum. Tek giden de var, iki kişi giden de var, 5-6 kişi giden de var. E tartıştığım oldu yani. Çünkü yol dururken yaya kaldırımlarını bizim kullanmamız gerekirken (gülüyor) onlar kullanıyor. Niye? Çünkü araçlar geçiyor, e acemi, bilmeyince kaldırımdan gitmeye başlıyor. Kazaya seneler öncesi şahit oldum. Yabancı, gençten biriydi. Aya Yorgi'den giden, Aya Yorgi'yi biliyor musun bilmiyorum, dik yokuştan aşağıya inerken artık frenleri kontrol edemeyip takla attı yani, havada takla attı bisikletle beraberdi. Bir bayana çarptı. İkisi beraber. Yani ölümle sonuçlanmadı ama buna benzer çok olaylar duyduk. Ölümle sonuçlananlar da oldu...

A11:

Adanın sokakları genelde yokuşlu olduğu için eee bazen çok hızlı süren de oluyor, tehlikeli. 5-6 diyelim, 10 kişi üniversiteden arkadaş gelmiştir. Her biri bisiklet kiraladıysa yolun hepsine yayılmış, arkalı sıralı halde değil de ee dağınık halde yolun hepsini kaplayıp gidiyorlar. Karşıdan da araç geliyor, vatandaş geliyor. Adada kaldırımlar küçük mesela. Küçük, aynı zamanda da ağaçlar var. Bayağı haddinden yaşını geçirmiş ağaçlar büyük olduğu için kökü kaldırıma kaplamış. Vatandaşlar yolda yürüyor. Yolda hem vatandaş

yürüyor hem akülü hem bisiklet, eskiden fayton vardı, hem fayton.

Bayağı karışık. İşte Adanın arazisi de kaynaklı, yokuşlu caddeleri...

Araç yoğunluğu konusuyla da ilişkili olan adanın coğrafik yapısına dair sorunlar, yolun aktörler arasında paylaşılmak zorunda olması sebebiyle sakinler için hareket alanının kısıtlanmasına ve güvenli trafik ortamının bozulmasına sebep olabilmektedir. Bunun sonucunda kaynak değişiminden kaçınma eğilimi katılımcıların ifadelerinde kendisine yer bulmaktadır. Kısıtlı coğrafya ve araç yoğunluğu, aktörler arasındaki takasın oluşumuna engel olabilmektedir. Çünkü coğrafi şartlar sakinleri araç kullanmaya iterken; kiralık bisikletlerin kullanımı takasa dair maliyeti arttırmaktadır.

8.2.1.3. Yaş Aralığı

Bisiklet kiralayanların yaş aralığının gençlerden oluştuğu ifade edilmektedir. Bu durum, tecrübe eksikliği ve risk alma konularında olumsuz bir etken olabilmektedir. Jonah'ın yaptığı çalışma sonucunda (1990, ss. 145-146) 20-24 yaş aralığındaki sürücüler yaşlı sürücülere oranla daha fazla alkollü, agresif ve kural ihlali yapan bir araç kullanımı sergiledikleri ve emniyet kemeri kullanım oranlarının daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Turner ve McClure (2003, s. 129) erkek ve 17-29 yaş aralığındaki sürücülerin trafik kazaları için risk altındaki gruba dâhil olduklarını ifade etmişlerdir. Benzer bir şekilde kiralık bisikletlerle trafiğe katılan genç sürücülerin tehlikeli davranışlarda (hızlı sürme, ellerini bırakma, riskli manevralar vb.) bulunabildikleri katılımcılar tarafından aktarılmıştır. A1: "Yani tahminim 17 ile 25-26. lise üniversite öğrencileri genelde. Genelde yüzde doksan öyle.". A12: "Kiralık bisikleti kullananların yaş aralığı, genelde gençler tercih ediyor bunu. Şöyle söyleyelim, 18 yaşla 30 yaş arası. Onun dışındaki vatandaşlar zaten ya eskiden fayton, şimdi de toplu ulaşımı tercih ediyor." ve son olarak A3: "Kiralayan genelde gençler. Ağırıklı gençler. Yani tahminen 15 ile 20 arası ve bunlar tamamen şey yani, eee cahil genç insanlar. Tabi şeyin (gençliğin) verdiği ateş var."

Katılımcılar için konuk aktörlerin özelliklerinin önemli olduğu söylenebilir. Örneğin ziyaretçilerin genç olmaları, trafik ortamındaki kaynak değişiminde olumsuz bir algıya sebep olabilmektedir. Çünkü katılımcılara göre genç kullanıcılar, güvenliği tehlikeye sokmakta ve kiralık bisiklet kullanımı kabul edilebilir memnuniyet düzeyinin altında kalmaktadır (Ap, 1992, s. 675).

8.2.1.4. Bilgi ve Tecrübe

Akülü araç ve bisiklet kullanılabilmesi için sürücü belgesi gerekmemesi sebebiyle, kullanıcıların bisiklet kullanımı, trafik bilgisi ve tecrübesi konularındaki yeterliliklerinin ölçülmesi resmi anlamda imkânsız hale gelmektedir. Her ne kadar yerel yönetimce bu araçların kullanımına yönelik

birtakım kurallar konulmuş olsa da kullanıcıların bilgi ve tecrübelerini ölçebilecek bir ölçüm aracı veya lisans belgesi bulunmamaktadır. Dolayısıyla akülü araç ve bisiklet kullanımı, tamamen kişisel bilgi ve becerilere bağlı kalmaktadır. Ancak trafiğin senkronize bir hareket gerektiriyor olması ve bunun sağlanabilmesi için kullanıcıların ortak bir bilgi kaynağından beslenmiş olmaları gerektiği göz önüne alınırsa; problem daha net anlaşılacaktır. Ayrıca bu noktadaki bilgi ve tecrübe eksikliği üç konuda kendisini göstermektedir: a) Kullanılan araca yabancılık b) Trafik içerisinde uyumlu harekete ve kurallara yabancılık c) Adanın yollarına yabancılık. Ziyaretçilerin sürücülük konusunda yeterliliği olsa bile yaşam alanlarının farklı bir mekân olması sebebiyle Ada coğrafyasına yabancı olmaları veya sürüş esnasında riskli davranışlarda bulunmaları da olumsuz etki bırakabilmektedir. Özellikle grup halinde gelen ziyaretçilerin birbirlerine ve diğer yol kullanıcılarına uyum sağlayamamaları durumunda, karmaşa ve kazaların yaşanması kaçınılmaz hale gelebilmektedir.

A12:

... karşıdan gelip bisiklet, uzun süre bisiklet kullanmamış, kullanmayı bilmeyen ondan sonra burda da basit bir şeyle kimlik vererek ücretini ödeyerek bisiklet kiralayan kişilerde de yollarda işte önceden fayton trafiği, şimdi araç ve akülü bisiklet trafiğinden dolayı çok kazalar meydana gelirdi. Ölümlü kazalara sebep olan ee kazalar oldu daha önce. Bunlara şahit olduk. Bisiklet binmeyi bilenler için güzel; Ada turlaması için, Adayı gezmek için öyle bir araç. Ama bilmeyenler için de tehlike diye düşünüyorum. Adada duran kişiyle tabi ki eee çok fark var. Çünkü Adadaki kişinin ya akülü aracı var ya bisikleti var. Bisikleti, yolu, güzergahı, inişi, çıkışı, yoldaki çukura varasıya belki biliyor. Kalabalığa ona göre uyum sağlıyor ama karşıdan gelen insan yolun ortasından yani bisikletle arkadan geleni, karşılarından geleni dikkat etmeden yol ortasından bastırarak gidiyor...

A2: "... geliyorlar acemi, burda öğreniyorlar. Bisiklete binmeyi bilmiyor karşıda. Aaa bisiklet merakı var. Bi binelim burada. Kolunu kırıyor, ayağını kırıyor. Hadi git karşılara hastanelere...". A3 ise kullanıcıların

bilgisizliğini ifade ederken Adalı olmanın bir ayrıcalık kazandırdığı temelinde ‘yerli’ ve ‘yabancı’ ayrımını ifadeleriyle örtük olarak göstermiş oluyor:

Bak abi eğitim yok eğitim. Bisikleti kullananlar eğitimsiz insanlar.

(...). Adamlar bir de İstanbul’un bu stresinden geliyor buraya, ooo

açılıyor X satayım. Elini bırakanlar, bilmiyor neyin ne olduğunu

bilmiyor. (...). Yani normalde herkes kendisi alsın mesela evi olan

alsın mesela sen Ada çocuğusun alırsın binersin gezersin. Ne demek

istediğimi anlıyor musun? O daha iyi ama öbür türlü Adayı bilmeyen

insan geldiği zaman abi, af edersin çarpsa da adam sana küfür ediyor...

A7 de benzer şekilde ‘yerli’ ve ‘yabancı’ söylemi üzerinden bisiklet kullanma tecrübesine dikkat çekiyor:

Adalılar daha bilinçli kullanıyor tabi ki yani. Çok fazla zaten nüfus

yoğunluğu olmadığı için bisiklet kullanan kişi sayısı da çok fazla yok.

Gayet eee olması gerektiği gibi, bisiklet kullanımında sorun olmuyor.

Hem akülü bisiklette hem kendi bisikletlerinde herhangi bir sıkıntı

yaşamadım. Misafir kiralık bisiklet kullananlar çok bilinçsiz

kullanıyor. Yola fevri çıkışları var. Ondan sonra eee giderken birden

önüne kırıyor, bakmıyor sağa sola, dikkat etmiyor.

A9 ise ana kara ile Ada trafiği arasında mukayese yapmaktadır. Aslında bu ifadeleriyle yabancı ve yerli olanın yer değiştirmesi durumunda rollerini de değiştiklerini ifade etmektedir. Çünkü bu durumda mekâna bağlı şartlarda değişmektedir:

... mesela biz nasıl ee karşıya geçtiğimizde aracı karşıda kullanan

günlük sürekli pratikte kullanan insanlar gibi kullanamayacağımız

için, kullanamadığımız için onlar da bizim gibi bisiklet kullanamaz

diye düşünüyorum. Öyle de oluyor zaten. Belli ediyor hani plakanın

dışında tabi ee günöbirlikçilerin plakalı oluyor araçları, (...) plaka olmasa bile ben anlıyorum yani. Yolda kullanım şekline göre ee çünkü denge, bisiklette denge çok söz konusu. En önemlisi. Acemilikten anlıyorsunuz.

Beklenen aktör özelliği olarak bir diğer konu ise kullanıcıların bilgi ve tecrübe düzeylerine yönelik tatmindir. Başka bir deyişle katılımcılara göre kiralık bisiklet kullanıcıları gerek bisiklet kullanımı gerek ada yollarına yabancı olduklarında, ulaşım kaynaklarının takasında sorunlar yaşanabilmektedir. Bunun sonucunda sakinler, hızlı ve güvenli ulaşımdan mahrum kalabilmektedir. Bu mahrumiyet, onların maliyetlerini arttırmakta ve takas değerlendirmesinde olumsuz tutuma sahip olmaktadır.

8.2.1.5. Kiralamacılar

Ada trafiğinde meydana gelen kaza ve yoğunlukla ilgili olarak kiralama işini yapan esnafa sorumluluklar yüklendiği söylenebilir. Bisikletlerin bakım-tamir, kiralama, kullanıcıları bilgilendirme vb. sorumlulukların yüklendiği kiralayanlar, Ada halkı gözünde trafik olgusuna önemli derecede etki etmektedir. Bu sebeple ekonomik faaliyetler ile düzeni koruma arasında bir konuma yerleştirilmektedirler. Kiralama işinden bireysel menfaat sağlayan A1 kiralama sisteminin düzenli işlediğini iddia ederken, menfaati bulunmayan A3'e göre kiralamacılar problemin aktörlerinden birisidir. A1:

Şimdi buradaki arkadaşlarımızın birçoğu zamanla, artık öyle bir klişe hale geldi ki, kurumsal hale geldi işletmesi. Şöyle ki ekmeği, aş, çorbası, borcu, harcı bu dükkân. (...). Eğer siz bu adamların elinden alırsanız birçoğunun ikinci bir işi yok. Bütün düzenleri dağılır. Bisikletleri zaten burada, bu arkadaşların hepsi çok güzel bakımını güzel yaptırıyor. Bakın kendisi bisikletin tamirinden anlamıyorsa dahi, anlayan bir ustaya yıllık anlaşma yapıyor, veriyor parasını benim bisikletlerin tamiri sana aittir diyor. Ya bu arkadaşlar korkuyor. Kaymakamlığın vermiş olduğu kurallar var veyahut da Büyükşehir Belediyesinin zamanında Ulaşım Daire Başkanlığı'nın vermiş olduğu

kurallar var. Kask, dizlik, bisiklet ölçüleri, bisiklet plakaları, kullanılacak mecraların hepsini, krokilerini alan kişiye veriyorlar, bunu da anlatıyorlar. Ben gözümle şahidim. (...). Kiralayan kişilerde bir problem yok. Bakımları çok güzel. Kiralayanlarda sorun...

A3:

(...) Burda hiç kullanmasa bile veriyorlar. Bir tek burda değil yani. Her yerde yapıyorlar. Özellikle o büyük bisiklet mesela X'in bisiklet şeyi, orda onlar hiç gözünün yaşına bakmıyorlar. Yeter ki para gelsin ama ne gelirse gelsin. Bunlar da çok önemli. Bir de yasağa hiç uydurmuyor. Bunu, bisikletçiler bunu yapmıyor. Bisikletçiler bunu söylemiyor...

Ap'a göre (1992, s. 671) ev sahibi bağlamında aktörler, yerleşik taraflardan oluşmaktadır. Katılımcılara göre yerleşik aktörlerden biri kiralama işi yapan esnaftır ve onların gerçekleşen takasta rolleri vardır. Kiralamacılar ekonomik fayda sağlamaktadır ancak sakinler, bu takastan aynı faydayı elde edememektedirler. Dolayısıyla kaynak değişimi konusunda denge mevcut değildir. Ap'a göre (1992, s. 683) takas ilişkisinde dengesizlik ve asimetri mevcut olduğunda, avantajsız olan sakinlerin turizm algıları olumsuz olacaktır.

8.2.1.6. Resmi Kurallar

Adadaki trafik düzeni ile ilgili rol verilen diğer bir taraf ise resmi otorite ve kurallardır. Yerel yönetim, birtakım yasal düzenlemeler yapmıştır ancak Adaya gününbirlik ziyarete gelen yabancıların bu kuralları bilmeleri veya öğrenmeleri için yeterli zaman ve eğitim imkânı olmadığı söylenebilir. A8:

Bu işin çok tarafı var bence. Belediye kısmı var, eee düzenleyici olarak bir kaymakamlık kısmı var, bir de bu işin bisiklet kiralayan kısmı var. Bir de kiralayıcı kısmı var. E şimdi vatandaş gelmiş, ulaşım aracı yok bisiklet kullanmak isteyebilir. Diğeri satmak isteyebilir.

Belediye bundan gelir elde etmek isteyebilir. Kaymakamlık da bunu düzenleyecek merci.

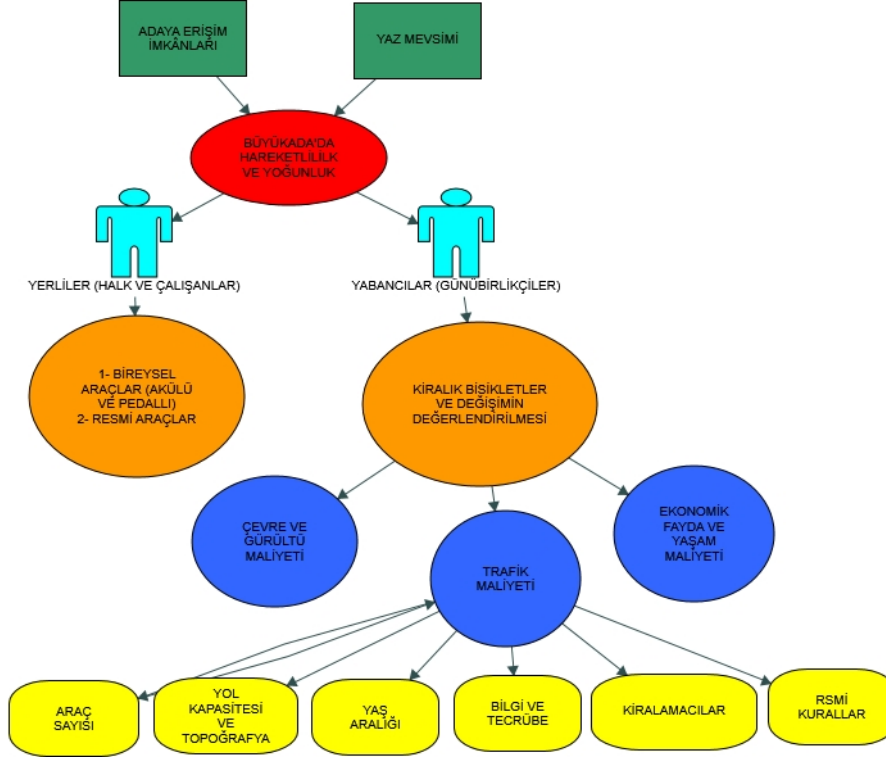
A7:

Problemin temel kaynağı bu işin kurumsal bir yapıya dökülmesi gerekiyor. (...). Tek elden işletilip belli bir standart dâhilinde, belli bir ücret dâhilinde. (...). Kaymakamlığın, belediyenin, polislerin, bizim, kamu kurumlarındaki çalışan arkadaşların. Hepsinin daha özverili çalışması gerekir ama dediğim gibi en başta o yukardan gerekli düzenlemeler yapılırsa diğer uygulayanlar da görevlerini yapan arkadaşlar da dikkatli olur. Yani işin biraz da yukardan çözülmesi gerekiyor diye düşünüyorum.

Yerleşik aktörlerden olan resmi otorite ve onun koyduğu kurallar takasın sonuçlarını etkilemektedir. Çünkü kaynak değişimi, yasal kurullarla şekillenen trafik ortamında gerçekleşmektedir. Ayrıca resmi uygulamalar, aktörlerin beklentilerinin sınırlarını, yönünü ve sonucunu etkilemektedir. Örneğin resmi otorite veya kurulların pasif olduğunu düşünen sakinler, beklentilerinin karşılanamayacağı düşüncesiyle takastan çekilebilirler. Dolayısıyla turizm faaliyetlerinin olumsuz etkileri sebebiyle kiralık bisiklet kullanımına karşı negatif bir tutuma sahip olabilirler.

9. SONUÇ

Çalışmamızdan elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan şablonun daha net anlaşılabilmesi amacıyla Nvivo Pro 12 programı ile aşağıdaki şekil oluşturulmuştur:

Tablo 3 – Büyükada’da Günübirlilik Ziyaretçiler ve Kiralık Bisiklet Kullanımı

Büyükada’da hareketliliği etkileyen iki önemli faktörün adaya erişim imkânları ve mevsimsel şartlar olduğu söylenebilir. Yerli ve yabancının bölge içerisindeki hareketliliği motorlu taşıt kullanımının yasak olması sebebiyle alternatif ulaşım araçlarıyla yapılmaktadır. Turistler için özellikle kiralık bisikletler cazip bir ulaşım aracıdır. Motorlu araç trafiğinin yoğun olduğu yerlerde bisiklet kullanımı teşvik edilen bir konudur ve bisiklet yoğunluğunun az olması sebebiyle sorunlar hissedilemeyebilir. Ancak Ada gibi kısıtlı coğrafyalarda problemler görünür hale gelebilir.

Adadaki trafik yaşantısı içerisinde yol, zaman, güvenlik gibi kaynaklar yol kullanıcıları arasında değişim araçları olmaktadır. Kiralık bisiklet kullanımı konusunda özellikle bireysel menfaat sağlayan esnafların olumlu tutuma sahip oldukları söylenebilir. Bireysel menfaati olmayan katılımcılar ise kiralık bisikletlerin Ada ekonomisine faydası olduğunu ancak yaşam maliyetine, çevresel kirliliğe ve trafik düzenine olumsuz etki ettiğini ifade etmişlerdir. Ticari menfaati olmayan iki esnaf katılımcı tamamen olumsuz ifadeler kullanmışlardır. Katılımcıların kaynak değiş tokuşuna ilişkin öncüllerinin karşılama düzeyleri, takas sonucunda elde edilen çıkarımları yönlendirmekte ve turizm faaliyetlerine karşı algı ve tutumları etkilemektedir (Ap, 1992, s. 684).

Ziyaretçilerle aynı trafik ortamını paylaşarak kaynak değişiminde bulunan sakinler, bu değişimi değerlendirmesi sonucunda trafik maliyetinin günlük yaşamda kaza ve yoğunluk gibi olumsuz etkilere sebep olduğunu düşünmektedirler. Değerlendirme sonucunda kaynak değişiminin araç sayısı, yol kapasitesi ve topoğrafya, yaş aralığı, bilgi ve tecrübe, kiralamacılar, resmi kurallar başlığı altında 6 çıkarımda buldukları söylenebilir. Çalışmanın odak noktası olarak trafik ortamındaki kaynak değişiminin değerlendirilmesi, gerçekleştirilen bu nitel çalışma aracılığıyla görünür kılınmıştır.

Bu çalışma sonucunda, tespit edilen sorunlara yönelik bazı politika önerileri sunulabilir. Öncelikle çözüm yasa koyucular, uygulayıcılar ve kullanıcılar yelpazesinde geniş bir katılım gerektirmektedir. Yerel yönetimce alınacak tedbir, düzenleme ve kontroller daha hissedilebilir bir düzeyde yapılabilir. Uygulamada belirli alanlara akülü araç ve bisikletlerin girişi yasak olsa da denetimden sorumlu personel sayısı ve etkinliğinin artırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Özellikle Adada yaşayan halk için farkındalık yaratılması ve bilinçlendirilmesi amacıyla trafik bilgisi ve akülü araç/bisiklet kullanımı konularında eğitimler verilerek, adaylar sınav sonucunda araç kullanma sertifikası kazanabilirler. Böylece Adada trafik kültürünün oluşturulması sağlanabilir. Çünkü Ada halkı trafiğin diğer bir cephesini oluşturmaktadır. Adaya gelen ziyaretçiler içinse, tek ulaşım yolu olan deniz araçlarında Adaya geliş esnasında kısa film, broşür vb. bilgilendirme araçları kullanılabilir. Adada bisiklet kullanımına ilişkin yürürlükte olan mevzuat, mevcut ihtiyaçlara göre güncellenmeye devam edilebilir. Bisiklet yollarının daha belirgin işaret ve levhalarla izole edilmesi sağlanabilir. Kazaların daha çok meydana geldiği noktalar ile tehlikeli viraj ve dik yokuşların olduğu bölgelere, görünürlüğü yüksek uyarı levhaları veya hız kesiciler konulabilir. Kiraya verilen bisikletlerin anlık kiralama sayısının, tamir ve bakım takibinin, kural ihlali yapan sürücülerin ve kiralama işletmelerinin tespiti gibi denetim ve takibinin yapılması gereken hususların uygulayıcılar tarafından kontrol altında tutulabilmesi için çip, barkod vb. teknolojik araçlar kullanılabilir. Böylece motorlu araçlar için kullanılmakta olan elektronik denetleme sistemi gibi tek bir merkezden takiplerinin ve denetlemelerinin yapılabilmesi sağlanabilir. Kiralayan işletmeler bisikleti kiralamadan önce teorik veya pratik olarak standart hale getirilmiş kısa bir teste tabi tutarak müşterinin bisiklet kullanım bilgisini ölçebilir. Böylece Adalarda araç ve yaya hareketliliği daha kontrollü, düzenli ve güvenli bir şekilde sağlanabilir.

Çalışmanın sınırlılığı, değişimin diğer cephesi olan ziyaretçilerin dahil edilmemesidir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda bu konu göz önüne alınarak kaynak değişimi karşıt bir açıdan değerlendirilebilir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkarı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başkanlığı tarafından 01/07/2021 tarihinde etik kurul onayı alınmıştır. Katılımcılardan bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırmayla ilgili tüm aşamalar Prof. Dr. Yıldız Akpolat ve İrfan Kavaz tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- 16 Sayılı İlçe Belediye Meclis Kararı. (2016). *Adalar ilçesi dâhilinde bisiklet kiraya verenlerin ve kiralık bisiklet sürücülerinin uymaları gereken kurallar; kiralık bisikletlerin, özel bisikletlerden ayırt edilmesini sağlayıcı özellikler; kiralık bisikletlerin plakalandırılması ve denetlenmesi hakkında yönetmelik.*
- 2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu (1983). *T.C. Resmî Gazete.*
- Abacık, G. C. (2019). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi bağlamında trafikte engelli kadın sürücü olmak: Isparta örneği* (Tez No. 614479) [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Altıntaş, V. (2010). *Turizm gelişiminin yerel halkın yaşam kalitesi üzerine etkileri: Alanya bölge modeli* (Tez No. 280448) [Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Andereck, K. L., Valentine, K. M., Knopf, R. C., & Vogt, C. A. (2005). Residents' perceptions of community tourism impacts. *Annals of Tourism Research*, 32(4), 1056-1076.
- Ap, J. (1992). Residents' perceptions on tourism impacts. *Annals of Tourism Research*, 19(4), 665-690.
- Aycan, N., & Aycan, Ş. (2014). Trafiğin yazılı olmayan kurallarının kadın sürücü ayağı. *Emniyet Genel Müdürlüğü 5. Karayolu Trafik Güvenliği Sempozyumu ve Sergisi* içinde (ss. 67-76). Emniyet Genel Müdürlüğü Trafik Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *Postmodernlik ve hoşnutsuzlukları* (İ. Türkmen, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2021). *Sosyolojik düşünmek* (A. E. Pilgir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Berger, M. L. (1986). Women drivers!: The emergence of folklore and stereotypic opinions concerning feminine automotive behavior. *Women's Studies International Forum*, 9(3), 257-263.
- Böhm, S., Jones, C., Land, C., & Paterson, M. (2006). Introduction: Impossibilities of automobility. *The Sociological Review*, 54(1), 3-16.
- Butler, R. W. (1980). The Concept of the tourist area life-cycle of evolution: Implications for management of resources. *Canadian Geographer*, 24(1), 5-12.
- Caneday, L., & Zeiger, J. (1991). The social, economic, and environmental costs of tourism to a gaming community as perceived by its residents. *Journal of Travel Research*, 30(2), 45-49.
- Cass, N., Shove, E., & Urry, J. (2005). Social exclusion, mobility and access. *The Sociological Review*, 53(3), 539-555.
- Ceylan, Y. (2015). *Trafik suçlarının suç kurumlarındaki yeri ve sosyolojik analizi* (Tez No. 397747) [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Conley, J. (2012). A sociology of traffic: Driving, cycling, walking. P. Vannini (Ed.), *Technologies of mobility in the Americas* içinde (ss. 219-236). Peter Lang.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Currie, C., & Falconer, P. (2014). Maintaining sustainable island destinations in Scotland: The role of the transport-tourism relationship. *Journal of Destination Marketing and Management*, 3(3), 162-172.
- Cüceloğlu, D. (2019). *İnsan insana*. Remzi Kitabevi.
- Çetinkaya, G., & Dedemen, O. (2013). Golf turizmine yönelik yerel halkın algılarının belirlenmesi: Antalya/Belek örneği. *Turar Turizm ve Araştırma Dergisi*, 2(1), 24-45.
- Dant, T. (2004). The driver-car. *Theory, Culture ve Society*, 21(4-5), 61-79.
- Delice, M. (2013). Sürücüyü öfkeliendiren davranışların ve sürücülerin bu davranışlara verdiği tepkilerin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 251-273.
- Doğan, M., & Sökmen, S. (2021). Turizm araştırmalarında sosyal değişim teorisinin çeyrek yüzyılı. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1220-1237.
- Doxey, G. (1975). A causation theory of visitor-residents irritants: Methodology and research inferences. *The impact of tourism, sixth annual conference proceedings of the travel research association* içinde (ss. 195-198). The Travel Research Association.
- Duran, E. & Özkul, E. (2012). Yerel halkın turizm gelişimine yönelik tutumları: Akçakoca örneği üzerinden bir yapısal model. *International Journal of Human Sciences*, 9(2), 500-520.
- Eastman, J. T., Danaher, W. F., & Schrock, D. (2013). Gendering truck driving songs: The cultural masculinization of an occupation. *Sociological Spectrum*, 33(5), 416-432.
- Ece, M. (2015). *Karar destek yardımcı olarak gürültü haritalama yazılımı ile trafik gürültüsü üzerine farklı senaryoların irdelenmesi, Antalya örneği* (Tez No. 410803) [Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ekici, R., & Çizel, B. (2014). Yerel halkın turizm gelişimi desteğine ilişkin tutumlarının destinasyonların gelişme düzeylerine göre farklılıkları. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(3).
- Erjem, Y. (1996). *Sosyolojik açıdan trafik, trafik sisteminin işleyişi ve trafik kazaları* (Tez No. 52810). [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Getz, D. (1994). Residents' attitudes towards tourism: A longitudinal study in Spey Valley, Scotland. *Tourism Management*, 15(4), 247-258.
- Goffman, E. (2017). *Kamusal alanda ilişkiler: Toplu yaşamın mikro incelemeleri* (M. F. Karakaya, Çev.). Heretik Yayınları. (İlk baskı 1971'de yapılmıştır)

- Granié, M. A., & Papafava, E. (2011). Gender stereotypes associated with vehicle driving among french preadolescents and adolescents. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 14(5), 341-353.
- Gudykunst, W. B. (1983). Toward a typology of stranger-host relationships. *International Journal of Intercultural Relations*, 7(4), 401-413.
- Gül, H. (2019). Kamusal alanda toplumsal cinsiyet görünümleri-Kadın sürücülere ilişkin kalıp yargılar-Gaziantep örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(90), 442-453.
- Günindi Ersöz, A. (2018). Toplumsal yaşamda şiddet: Trafikte yol vermeme nedeni ile yaşanan şiddet olaylarının nedenlerine multidisipliner bir bakış. *Electronic Turkish Studies*, 13(15), 495-508.
- İBB Şehir Planlama Müdürlüğü. (2020a). *İBB yüz yüze işletme anketi*. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fsehirplanlama.ibb.istanbul%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F04%2Fyuzuze_isletme_0504.pdf&clen=744946&chunk=true](https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fsehirplanlama.ibb.istanbul%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F04%2Fyuzuze_isletme_0504.pdf&clen=744946&chunk=true)
- İBB Şehir Planlama Müdürlüğü. (2020b). *Adalar hane halkı anketi raporu*. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fsehirplanlama.ibb.istanbul%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F03%2FADALAR_hh_anketi.pdf&clen=1678446&chunk=true](https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fsehirplanlama.ibb.istanbul%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F03%2FADALAR_hh_anketi.pdf&clen=1678446&chunk=true)
- İBB Şehir Planlama Müdürlüğü. (2020c). *Adalar ziyaretçi anketi (Çevrimiçi)*. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fsehirplanlama.ibb.istanbul%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F04%2Fcevrimici_ziyaretci_0504.pdf&clen=1165555&chunk=true](https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fsehirplanlama.ibb.istanbul%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F04%2Fcevrimici_ziyaretci_0504.pdf&clen=1165555&chunk=true)
- İnal, K. (2014). *Türkiye'de trafik güvenliği eğitiminin bütünlüklü değerlendirilmesi* (Tez No. 366553) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi [İBB]. (2020). *Adalar ilçesi strateji belgesi 1. taslak*.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2021a). *Ulaşım koordinasyon merkezi kararı*.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2021b). *Adalar ilçesi bisiklet kiralama yönergesi*.
- Jensen, O. B. (2006). 'Facework', flow and the city: Simmel, Goffman, and mobility in the contemporary city. *Mobilities*, 1(2), 143-165.
- Jonah, B. A. (1990). Age differences in risky driving. *Health Education Research*, 5(2), 139-149.
- Jørgensen, A. J. (2006, December). Traffic culture: Law, morality and actual behaviour. *Selected proceedings from the annual transport conference at Aalborg University* içinde (ss. 1-15). Aalborg University Press.
- Jurowski, C., & Gursoy, D. (2004). Distance effects on residents' attitudes toward tourism. *Annals of Tourism Research*, 31(2), 296-312.

- Jurowski, C., Uysal, M., & Williams, D. R. (1997). A theoretical analysis of host community resident reactions to tourism. *Journal of Travel Research*, 36(2), 3-11.
- Kanwal, S., Pitafi, A. H., Rasheed, M. I., Pitafi, A., & Iqbal, J. (2020). Assessment of residents' perceptions and support toward development projects: A study of the China–Pakistan economic corridor. *The Social Science Journal*, 1-17.
- Karacan Çetin, H. (2015). Karayolları trafik kanununda hukuki sorumluluk (Türk, İsviçre ve Alman hukukları karşılaştırmalı) (Tez No. 422300) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Khadaroo, J., & Seetana, B. (2007). Transport infrastructure and tourism development. *Annals of Tourism Research*, 34(4), 1021-1032.
- Ko, D. W., & Stewart, W. P. (2002). A structural equation model of residents' attitudes for tourism development. *Tourism Management*, 23(5), 521-530.
- Kulualp, H. G., & Sarı, Ö. (2019). Destekleme davranışı ve sosyal değişim teorisi kapsamında kırsal turizmin etkilerinin değerlendirilmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 643-666.
- Kurihara, T., & Wu, L. (2016). The impact of high speed rail on tourism development: A case study of Japan. *The Open Transportation Journal*, 10(1), 35-44.
- Lee, C. K., & Back, K. J. (2003). Pre-And post-casino impact of residents' perception. *Annals of Tourism Research*, 30(4), 868-885.
- Lepp, A. (2007). Residents' attitudes towards tourism in Bigodi Village, Uganda. *Tourism Management*, 28(3), 876-885.
- Levine, D. N. (1977). Simmel at a distance: On the history and systematics of the sociology of the stranger. *Sociological Focus*, 10(1), 15-29.
- Lezotte, C. (2013). Women with muscle: Contemporary women and the classic muscle car. *Frontiers: A Journal of Women Studies*, 34(2), 83-113.
- Li, L. S., Yang, F. X., & Cui, C. (2019). High-Speed rail and tourism in China: An urban agglomeration perspective. *International Journal of Tourism Research*, 21(1), 45-60.
- Li, M., & Luo, Z. (2020). The 'bad women drivers' myth: The over representation of female drivers and gender bias in China's media. *Information, Communication & Society*, 23(5), 776-793.
- Manderscheid, K. (2009). Integrating space and mobilities into the analysis of social inequality. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 10(1), 7-27.
- Masson, S., & Petiot, R. (2009). Can the high speed rail reinforce tourism attractiveness? The case of the high speed rail between Perpignan (France) and Barcelona (Spain). *Technovation*, 29(9), 611-617.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Nobel Yayıncılık.
- Moeckli, J. & Lee, J. D. (2007). The making of driving cultures. *Improving Traffic Safety Culture in the United States*, 38(2), 185-192.

- Moore, M.A. (2015). An essay on Doxey's (1975) Irridex; Ap's (1992) social exchange process; and Gursoy and Rurhterford's (2004) determinants of community support theories. *Mphil document*. University of Cape Coast.
- Musa, I. J., & Ndawayo, B. A. (2011). The role of transportation in the development of tourism in Nigeria. *Tourismos*, 6(1), 297-305.
- Nunkoo, R., & Gursoy, D. (2012). Residents' support for tourism: An identity perspective. *Annals of Tourism Research*, 39(1), 243-268.
- Nunkoo, R., & Ramkissoon, H. (2012). Power, trust, social exchange and community support. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 997-1023.
- Özdemir, C. (1995). *Aydın ilinde trafik kazası yapan sürücülerin sosyolojik yönden değerlendirilmesi* (Tez No. 43382) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özel, Ç. H. (2014). Turizmin sosyo-kültürel boyutta ortaya çıkardığı etkilerin incelenmesi: Marmaris örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (42), 57-68.
- Park, R. E. (1928). Human migration and the marginal man. *American Journal of Sociology*, 33(6), 881-893.
- Parkin, K. J. (2017). *A Century of buying, driving, and fixing cars*. Penn.
- Rothe, J. P. (1992). Traffic sociology: Social patterns of risk. *International Journal of Adolescent Medicine and Health*, 5(3-4), 187-198.
- Saldana, J. (2019). *Nitel araştırmalar için kodlama el kitabı* (A. Tüfekci Akcan & S. N. Şad, Çev.). Pegem Akademi.
- Scharff, V. (1992). *Taking the wheel: Women and the coming of the motor age*. Free Press.
- Schütz, A. (1944). The stranger: An essay in social psychology. *American Journal of Sociology*, 49(6), 499-507.
- Sheller, M., & Urry, J. (2000). The city and the car. *International Journal of Urban and Regional Research*, 24(4), 737-757.
- Simmel, G. (2015). *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Siu, P. C. (1952). The sojourner. *American Journal of Sociology*, 58(1), 34-44.
- Szromek, A. R., Kruczek, Z., & Walas, B. (2020). The attitude of tourist destination residents towards the effects of overtourism—Krakow case study. *Sustainability*, 12(1), 1-17.
- Şam, P. (2013). *Adli tıp kurumu Trafik İhtisas Dairesi'ne kusur durumu tespiti istemiyle gönderilen adli dosyaların olay yeri incelemesi parametreleri açısından değerlendirmesi* (Tez No. 344078) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Tanrıverdi, A. (2006). *Adalar: İlçemizi tanıyalım*. Adalı Yayınları.

- Thompson, K., & Schofield, P. (2007). An investigation of the relationship between public transport performance and destination satisfaction. *Journal of Transport Geography*, 15(2), 136-144.
- Turner, C., & McClure, R. (2003). Age and gender differences in risk-taking behaviour as an explanation for high incidence of motor vehicle crashes as a driver in young males. *Injury Control and Safety Promotion*, 10(3), 123-130.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (t.y.). *İlçenin mahalle bazında nüfus sayıları*. Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı. 01.09.2021 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> den Alındı.
- Ulutaş, B., Sapaz, D., & Dumanlı, D. (2015). Ulaşım sektöründe kadın emeği: Ankara'da çalışan kadın sürücü ve makinistler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 48(2), 141-164.
- Urry, J. (2010). Mobile sociology 1. *The British Journal of Sociology*, 61, 347-366.
- Ünal, L., Özdek, N., Ünal, N., & Keçici, B. (2017). 'Hep şu kadın sürücüler' basmakalıbı, trafikte kadın olmak. *Emniyet Genel Müdürlüğü 7. karayolu trafik güvenliği sempozyumu ve sergisi* içinde (ss. 150-170). Emniyet Genel Müdürlüğü Trafik Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.
- Vannini, P. (2010). Mobile cultures: From the sociology of transportation to the study of mobilities. *Sociology Compass*, 4(2), 111-121.
- Virkar, A. R., & Mallya, P. D. (2018). A review of dimensions of tourism transport affecting tourist satisfaction. *Indian Journal of Commerce & Management Studies*, 9(1), 72-80.
- Walsh, M. (2011). Gender and automobility: Selling cars to American women after the Second World War. *Journal of Macromarketing*, 31(1), 57-72.
- Wang, Y., & Pfister, R. E. (2008). Residents' attitudes toward tourism and perceived personal benefits in a rural community. *Journal of Travel Research*, 47(1), 84-93.
- Yago, G. (1983). The sociology of transportation. *Annual Review of Sociology*, 9 (1), 171-190.
- Yıldız, M. C., & Karaca, M. (2015). Otomobil sürücülerinin trafik ve yol güvenliği konusundaki görüşlerine sosyolojik bakış. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12.
- Yılmaz, A. C. (2015). *Determination of defect rates of traffic accident involvements by using accident reconstruction tools* (Tez No. 413575) [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Zaidel, D. M. (1992). A Modeling perspective on the culture of driving. *Accident Analysis&Prevention*, 24(6), 585-597.
- Zorer, Y. (2005). *Tarihi gelişim sürecinde Büyükkada meydanları*. Büyükkada Kültür Derneği Yayınları.